

С. В. Паноў У. Н. Сідарцоў В. М. Фамін

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ 9

1917 г. — пачатак XXI ст.

Утварэнне ССРБ і ССР Літвы і Беларусі (30 снежня 1918 г. — люты 1919 г.)

**Беларусь паводле ўмоў Рыжскага мірнага дагавора.
Узбуйненне БССР у 1924 і 1926 гг.**

Уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР (17 верасня — 14 лістапада 1939 г.)

--- Границы дзяржаў да 1 верасня 1939 г.

Тэрыторыя Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны, далучаныя да СССР у верасні 1939 г.

Тэрыторыя, якая была перададзена Літве паводле дагавора паміж СССР і Літвой ад 10 кастрычніка 1939 г.

Прыняцце Народным сходам Заходняй Беларусі рэзалюцыі «Аб уваходжанні Заходняй Беларусі ў склад БССР» (30 кастрычніка 1939 г.)

Прыняцце 3-й (нечарговае) сесіі Вярхоўнага Савета БССР закона «Аб прыняцці Заходняй Беларусі ў склад Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі» (14 лістапада 1939 г.)

Границы

СССР на 14 лістапада 1939 г.

БССР на 14 лістапада 1939 г.

Клайпедская (Мемельская) вобласць — тэрыторыя Літвы, якая была акупавана фашыскай Германіяй 23 сакавіка 1939 г.

Рэспубліка Беларусь (2019)

- **МІНСК** Населеныя пункты
- Сталіцы дзяржаў
- Гомель Цэнтры абласцей Рэспублікі Беларусь
- Лепель Іншыя населеныя пункты

- Грэніцы дзяржаў
- абласцей Рэспублікі Беларусь
- зоны адсялення жыхароў у выніку аварыі на Чарнобыльскай АЭС

С. В. Паноў
У. Н. Сідарцоў
В. М. Фамін

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ

1917 г. — пачатак ХХІ ст.

**Вучэбны дапаможнік
для 9 класа
ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання**

*Данушчана
Міністэрствам адукацыі
Рэспублікі Беларусь*

Мінск
Выдавецкі цэнтр БДУ
2019

Правообладатель Издательский центр БГУ

УДК 94(476)"19/20"(075.3)

ББК 63.3(4Бел)6я72

П16

Рэцэнзенты:

кафедра гісторыі Беларусі і ўсходніх славян установы адукацыі

«Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова»

(кандыдат гістарычных навук дацэнт *Н. М. Пурышава*);

настаўнік гісторыі і грамадазнаўства кваліфікацыйнай катэгорыі «настаўнік-метадыст» дзяржаўнай установы адукацыі «Гімназія № 37 г. Мінска» *Н. В. Гошка*;

кандыдат гістарычных навук, дацэнт, намеснік дэкана факультэта гісторыі,

камунікацыі і турызму ўстановы адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы» *В. А. Белазаровіч*; настаўнік гісторыі кваліфікацыйнай катэгорыі

«настаўнік-метадыст» дзяржаўнай установы адукацыі

«Сярэдняя школа № 1 г. Лагойска» *З. Я. Вінаградава*

Паноў, С. В.

П16 Гісторыя Беларусі, 1917 г. — пачатак ХХІ ст. : вучэб. дапам. для 9-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. мовай навучання / С. В. Паноў, У. Н. Сідарцоў, В. М. Фамін. — Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2019. — 182 с. : іл.

ISBN 978-985-553-566-0.

УДК 94(476)"19/20"(075.3)

ББК 63.3(4Бел)6я72

ISBN 978-985-553-566-0

© Паноў С. В., Сідарцоў У. Н., Фамін В. М., 2019

© Афармленне. РУП «Выдавецкі цэнтр БДУ», 2019

Правообладатель Издательский центр БГУ

Як працаваць з вучэбным дапаможнікам

Кожны параграф пачынаецца з рубрыкі «Успомніце». Яна дазволіць вам усталяваць сувязі паміж ужо засвоеным і новым для вас матэрыялам. Рубрыка «Вучэбная задача» арыентуе на вызначэнне галоўнага ў змесце параграфа. Пасля азнаямлення са зместам вучэбнага матэрыялу вам прапануецца адказаць на пытанні і выканаць заданні, размешчаныя пасля кожнага параграфа.

У рубрыцы «Сведкі гісторыі» пададзены тэксты афіцыйных дакументаў, сведчанні, успаміны, пісьмы ўдзельнікаў і выдавочаў гістарычных падзей. Карыстаючыся рубрыкай «Гістарычны дакумент», вы зможаце пазнаёміцца і прапрацаваць з дакументальнымі матэрыяламі, размешчанымі на нацыянальным адукацыйным партале.

У рубрыцы «Культурна-гістарычнае асяроддзе» асвятляецца спадчына ў духоўнай і матэрыяльнай сферах жыцця беларускага грамадства. Спасылкі на дадатковыя матэрыялы абазначаны ў тэксце параграфаў дзвюма зорачкамі (**).

Абавязковыя для засваення паняцці і тэрміны, з якімі вы знаёміцеся ўпершыню, пры першым іх згадванні абазначаны **тлустым шрыфтам** і першапачаткова тлумачацца ў тэксце параграфаў. Яны пералічваюцца пасля кожнага параграфа ў рубрыцы «Новыя паняцці і тэрміны», а ў канцы вучэбнага дапаможніка таксама падаюцца ў алфавітным парадку ў «Гістарычным слоўніку».

Гісторыю робяць людзі. Імёны і прозвішчы гістарычных асоб, прадстаўнікоў беларускай навукі і культуры, якія варта запомніць, вылучаны **тлустым шрыфтам**. Без тлумачэння іх думак і вызначэння матываў паводзін у тых ці іншых сітуацыях, характарыстыкі вынікаў дзеянняў немагчыма ўявіць спадчыну, што дасталася нам як нашчадкам. Некаторым з гістарычных асоб прысвечана рубрыка «Таленты беларусаў і перакрываюцца лёсаў».

Храналагічныя звесткі, г. зн. даты гістарычных падзей і перыяды грамадска-гістарычных працэсаў, якія з'яўляюцца абавязковымі для запамінання, абазначаны ў тэксце параграфаў **тлустым шрыфтам**. У канцы вучэбнага дапаможніка змешчана «Храналагічная табліца», дзе гістарычныя падзеі і працэсы пададзены паслядоўна.

Картаграфічныя веды вы атрымаеце пры дапамозе картасхем на форзацах вучэбнага дапаможніка і ў яго параграфах. У найноўшай гісторыі неаднаразова адбываліся падзелы тэрыторыі Беларусі, ішло фарміраванне і ўсталяванне дзяржаўных граніц. Абавязкова знайдзіце на картасхеме месца вашага жыхарства і ахарактарызуйце становішча свайго краю ў той ці іншы час. Гэтыя звесткі спатрэбяцца на ўроках «Наш край». Да такіх урокаў вам рэкамендуецца падрыхтаваць паведамленні пра сваіх слаўтых землякоў, пра паўсядзённае жыццё і побыт жыхароў вашага краю.

Гісторыя — навука, якая ўвесь час развіваецца. Шмат якія з гістарычных фактаў і працэсаў яшчэ ўдакладняюцца і па-новаму асэнсоўваюцца даследчыкамі. Рубрыка «Пункт гледжання» ўтрымлівае розныя погляды на гістарычныя падзеі як іх удзельнікаў, так і навукоўцаў. Пры азнаямленні з рознымі меркаваннямі варта захоўваць

паважлівае стаўленне да тых думак, з якімі ваша пазіцыя не супадае. Раім вам паўдзельнічаць у дыскусіі па спрэчных гістарычных пытаннях. Гэта дасць вам магчымасць пачуць іншых і заявіць пра сябе. Не трэба баяцца так званых «няправільных» думак. Дыскусійнае пытанне не прадугледжвае адзіна правільнага адказу.

Кожны раздзел вучэбнага дапаможніка (акрамя першага) завяршаецца ўрокам абагульнення. Да яго складзены пытанні і заданні, працаваць з якімі вы можаце выбарачна. Яны прадугледжваюць выкарыстанне пэўных прыёмаў дзейнасці. Дапамогуць вам у гэтай справе памяткі, змешчаныя ў раздзеле «Метадычныя парады».

Каб атрымаць больш поўнае ўяўленне пра гістарычныя падзеі і іх удзельнікаў, раім звяртацца да спісу рэкамендаванай навукова-папулярнай і мастацкай літаратуры ў канцы вучэбнага дапаможніка. Яна спатрэбіцца вам таксама пры падрыхтоўцы па ведамленняў, тэмы якіх прапануюцца на ваш выбар.

Выкарыстанне QR-кодаў дазволіць вам выканаць інтэрактыўныя заданні.

Умоўныя абазначэнні

**Заданні
і пытанні**

Заданні і пытанні ў тэксце параграфа

**Сведкі
гісторыі**

Гістарычныя крыніцы, у тым ліку сведчанні ўдзельнікаў і выдавочаў гістарычных падзей

**Пункт
гледжання**

Погляды на гістарычныя падзеі як іх непасрэдных удзельнікаў, так і гісторыкаў-даследчыкаў

**Таленты
беларусаў
і перакрыва-
ванні лёсаў**

Грамадскія і творчыя дасягненні ўраджэнцаў Беларусі, гістарычных асоб, дзеячаў навукі і культуры, чый жыццёвы шлях аказаўся звязаным з Беларуссю і іншымі краінамі

**Культурна-
гістарычнае
асяроддзе**

Інфармацыя пра спадчыну ў духоўнай і матэрыяльнай сферах жыцця беларускага грамадства

**Месцы
памяці**

Прысвечаныя гістарычным падзеям мемарыяльныя комплексы, помнікі, якія рэкамендуецца наведаць

**Ключавое
слова**

Тэкст, у якім трэба вызначыць асноўнае паняцце (ключавое слова) і даць яму характарыстыку

Загадкавая карцінка

Ілюстрацыя, што ўтрымлівае пэўную супярэчнасць, неадназначнасць ці дэманструе гістарычную пераемнасць з’явы або падзеі, якія трэба вызначыць і ахарактарызаваць

Картограф

Заданні да картасхем у параграфрах і на форзацах вучэбнага дапаможніка

№ 1

Гістарычны дакумент

Дакументальныя матэрыялы электроннага адукацыйнага рэсурсу «Гісторыя Беларусі, 1917 г. — пачатак XXI ст.», змешчанага на нацыянальным адукацыйным партале <http://e-vedy.adu.by> (унізе падаецца нумар дакумента)

QR-код

Спасылкі на інтэрактыўныя заданні

РАЗДЗЕЛ I

КАСТРЫЧНІЦКАЯ РЭВАЛЮЦЫЯ Ў РАСІІ І СТАНАЎЛЕННЕ БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫЯНАЛЬнай ДЗЯРЖАЎНАСЦІ. 1917—1921 гг.

§ 1. Падзеі Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. у Беларусі

Успомніце. 1. У чым заключаліся нацыянальнае і аграрнае пытанні?

2. Якім было становішча Беларусі ў час Першай сусветнай вайны?

3. Што такое акупацыя?

Вучэбная задача. Вызначыць сродкі вырашэння аграрнага і нацыянальнага пытанняў, якія выкарыстоўвала савецкая ўлада.

Пераход улады ў рукі Саветаў. Лютаўская буржуазна-дэмакратычная рэвалюцыя 1917 г. прывяла да падзення самадзяржаўя ў Расіі. Аднак буржуазным Часовым урадам не былі вырашаны галоўныя, зладзжэнныя пытанні — аграрнае, нацыянальнае, аб спыненні ўдзелу Расіі ў Першай сусветнай вайне і заключэнні міру. Для Беларусі асабліва набалелым было пытанне аб міры. Насельніцтва краю пакутавала ад баявых дзеянняў і цяжару ўтрымання больш чым паўтарамільённай арміі Заходняга фронту. Салдаты, якія ў сваёй большасці былі сялянамі, мабілізаванымі (прызванымі) у расійскую армію, выказвалі незадаволенасць палітыкай Часовага ўрада, накіраванай на вядзенне вайны да канчатковай перамогі. Значная частка тэрыторыі Беларусі была акупавана германскімі войскамі.

Вясной — летам 1917 г. ва ўмовах няздольнасці Часовага ўрада вырашыць пытанні аб зямлі, вайне і міры ў Расіі нарастаў палітычны і эканамічны крызіс. У гэтай сітуацыі палітычным праціўнікам Часовага ўрада стала Расійская сацыял-дэмакратычная рабочая партыя (бальшавікоў) — РСДРП(б) — на чале з У. І. Леніным. Па яго ініцыятыве быў распрацаваны курс на заваёву ўлады праз узброенае паўстанне з мэтай звяржэння Часовага ўрада. Па нацыянальным пытанні бальшавікі прызнавалі права нацый на самавызначэнне аж да стварэння імі самастойнай дзяржавы. Па аграрным

пытанні РСДРП(б) выступала за ліквідацыю памешчыцкага землеўладання і перадачу ўсёй зямлі ва ўласнасць народа.

25 кастрычніка (7 лістапада паводле новага стылю) 1917 г. рабочыя Петраграда і рэвалюцыйна настроеныя салдаты зверглі ўладу буржуазнага Часовага ўрада. 26 кастрычніка II Усерасійскі з'езд Саветаў абвясціў савецкую ўладу ў цэнтры і на месцах. Былі прыняты гістарычныя Дэкрэты аб міры і зямлі. Прапаноўвалася неадкладна пачаць перамовы з краінамі, якія ваявалі, аб справядлівым і дэмакратычным міры без анексій і кантрыбуцый. Скасоўвалася памешчыцкая ўласнасць на зямлю без усялякага выкупу. З'езд утварыў Часовы рабоча-сялянскі ўрад — Савет Народных Камісараў (СНК) на чале з У. І. Леніным.

У выніку кастрычніцкіх падзей 1917 г. адбыўся пераход улады да Саветаў рабочых, салдацкіх, сялянскіх дэпутатаў, што стала пачаткам Кастрычніцкай рэвалюцыі.

25 кастрычніка балшавікі Мінска атрымалі паведамленне аб перамозе ўзброенага паўстання ў Петраградзе. Мінскі Савет рабочых і салдацкіх дэпутатаў, у якім пераважалі балшавікі, абвясціў сваю ўладу ў горадзе. Па яго ўказанні з турмы былі вызвалены салдаты, арыштаваныя за выступленні супраць Часовага ўрада. З іх быў арганізаваны Першы рэвалюцыйны полк імя Мінскага Савета.

Процідзеянне балшавікам у Мінску аказаў Камітэт выратавання рэвалюцыі. Ён быў створаны з мэтай захавання ўлады Часовага ўрада ў перыяд Кастрычніцкага ўзброенага паўстання 1917 г. Камітэт патрабаваў перадачы яму ўлады ў горадзе і прыняў рашэнне аб увядзенні ў Мінск Каўказскай кавалерыйскай дывізіі. Перавага сіл у гэты момант аказалася на баку Камітэта. Мінскі Савет пайшоў на перамовы з Камітэтам. Але, калі ў Мінск прыбылі па-балшавіцку настроеныя войскі і браніраваны цягнік з Заходняга фронту, суадносіны сіл змяніліся на карысць балшавікоў. 2 лістапада 1917 г. уладу ў Мінску канчаткова ўзяў у свае рукі Ваенна-рэвалюцыйны камітэт (ВРК) Заходняй вобласці і фронту.

Раніца ў кастрычніку. Мінск. 1917 г.
Мастак Н. Воранаў. 1957 г.

Карыстаючыся рэпрадукцыяй карціны, вызначце гістарычныя падзеі, якія на ёй адлюстраваны.

Пасля звяржэння Часовага ўрада барацьбу з большавікамі ўзначаліла Стаўка Вярхоўнага галоўнакамандуючага расійскай арміяй, якая размяшчалася ў Магілёве. Вакол яе групаваліся царскія генералы і афіцэры, замежныя ваенныя прадстаўніцтвы. СНК накіраваў у Магілёў большавіцкія ўзброеныя сілы, і Стаўка была ліквідавана.

Усталяванне савецкай улады на тэрыторыі Беларусі

Ахарактарызуе, карыстаючыся картасхмай, асаблівасці ўсталявання савецкай улады на тэрыторыі Беларусі.

У перыяд з 25 кастрычніка па 20 лістапада 1917 г. адбылося ўсталяванне савецкай улады на не акупаванай германскімі войскамі тэрыторыі Беларусі. Улада перайшла ў рукі Саветаў рабочых і салдацкіх дэпутатаў у Віцебску (**), Гомелі, Магілёве і ў іншых гарадах Беларусі.

Ва ўмовах Першай сусветнай вайны бальшавікі дзеля выканання сваіх планаў зрабілі стаўку на салдат Заходняга фронту, які праходзіў па тэрыторыі Беларусі. Многія знясіленыя вайной салдаты, галоўным чынам сяляне, прызваныя ў армію, са спачуваннем сустрэлі першыя дэкрэты савецкай улады аб міры і зямлі.

Папрацуйце, выкарыстоўваючы прыём ключавога слова, са зместам гэтага абзаца і рубрыкі «Сведкі гісторыі». Звярніцеся да адпаведнай метадычнай парады на с. 178.

Бальшавіцкія кіраўнікі ў Беларусі адзначалі, што асноўнай сваёй задачай лічылі падрыхтоўку Заходняга фронту да пралетарскай рэвалюцыі і ўзброенага паўстання, таму іх арганізацыя з прычыны блізкасці да фронту па сутнасці з'яўлялася ваеннай.

1. Вызначце, што за падзея адлюстравана на карціне.
2. Удакладніце змест рубрыкі «Сведкі гісторыі», карыстаючыся выявай карціны.

Дэкрэт аб міры. Мастак У. Сяроў. 1957 г.

У час кастрычніцкіх падзей бальшавікоў падтрымала асноўная частка сялян, якія разлічвалі на атрыманне зямлі памешчыкаў без выкупу ў выніку ліквідацыі памешчыцкага землеўладання. Большасць працоўных Беларусі і салдат Заходняга фронту спадзяваліся на тое, што бальшавікі створаць аднародны сацыялістычны ўрад. Ён павінен быў складацца з прадстаўнікоў усіх сацыялістычных партый — бальшавікоў, меншавікоў, эсэраў — і забяспечыць скліканне Устаноўчага сходу — парламента Расіі.

Фарміраванне і дзейнасць органаў савецкай улады ў Беларусі і на Заходнім фронце. Пазіцыя Аблвыкамзаха па пытанні аб беларускай дзяржаўнасці. Пасля кастрычніцкіх падзей пачалося фарміраванне адзінай структуры органаў улады

і кіравання. З 26 лістапада 1917 г. па 2 студзеня 1919 г. на тэрыторыі Віцебскай, Магілёўскай, Мінскай і не акупаваных германскімі войскамі частках Віленскай, Смаленскай губерняў дзейнічаў першы вышэйшы заканадаўчы орган савецкай улады. Ён называўся Абласным выканаўчым камітэтам Саветаў рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў Заходняй вобласці і фронту (скарочана **Аблвыкамзах**). Адным з яго кіраўнікоў са студзеня і да канца 1918 г. быў Аляксандр Фёдаравіч Мяснікоў (сапраўднае прозвішча Мяснікян) — актыўны ўдзельнік усталявання савецкай улады ў Беларусі. Кіраўніцтва Аблвыкамзаха лічыла, што нацыянальнае пытанне ў Беларусі можна вырашыць шляхам утварэння Заходняй вобласці, якая б уваходзіла як адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка ў склад Савецкай Расіі. Такая вобласць з цэнтрам у Мінску з'явілася ў 1917 г. як часовае аб'яднанне Віленскай, Віцебскай, Магілёўскай і Мінскай губерняў. У лютым 1918 г. цэнтр вобласці быў перанесены ў Смаленск, потым у яе склад увайшла Смаленская губерня.

Кіраўнікі Аблвыкамзаха не прызнавалі існавання беларускай нацыі як самастойнай. Яны лічылі, што этнаграфічныя асаблівасці, якія аддзяляюць беларусаў ад рускіх, павінны адмерці. Па меркаванні мясцовых прадстаўнікоў савецкай улады ў Беларусі, пасля кастрычніцкіх падзей 1917 г. прыйшоў час сусветнай пралетарскай рэвалюцыі, а эпоха нацыянальных дзяржаў адышла ў мінулае. Таму Аблвыкамзах усю сваю ўвагу канцэнтравалі толькі на праблемах Заходняга фронту.

Сфармулюйце ўласнае стаўленне да прыведзенага пункту гледжання з улікам гістарычных умоў яго з'яўлення.

Першыя пераўтварэнні ў грамадска-палітычнай і сацыяльна-эканамічнай сферах ва ўмовах палітыкі «ваеннага камунізму». Адным з першых мерапрыемстваў савецкай улады было правядзенне **нацыяналізацыі** прамысловасці — перадачы прадпрыемстваў з прыватнай у дзяржаўную ўласнасць. Уводзіўся 8-гадзінны рабочы дзень. Праводзіўся ў жыццё Дэкрэт аб зямлі. Згодна з ім ліквідавалася памешчыцкае землеўладанне. Адбывалася перадача былой памешчыцкай зямлі ў распараджэнне Саветаў сялянскіх дэпутатаў як органаў дзяржаўнай улады.

Ствараліся ўмовы для вырашэння нацыянальнага пытання. Важнае значэнне ў гэтым працэсе мела «Дэкларацыя правоў народаў Расіі», якая была зацверджана СНК на чале з У. І. Леніным. У ёй абвешчаліся роўнасць усіх народаў і права кожнага з іх на самавызначэнне і ўтварэнне самастойнай дзяржавы.

Першыя пераўтварэнні ў сацыяльна-эканамічным жыцці адбываліся ва ўмовах палітыкі «ваеннага камунізму». Галоўным пры яе ажыццяўленні ў вёсцы стала ўвядзенне **харчразвёрсткі**. Яна ўяўляла сабой сістэму нарыхтовак сельскагаспадарчай прадукцыі. У адпаведнасці з ёй сяляне абавязаны былі здаваць дзяржа-

Дэкрэт аб зямлі. Мастак У. Сяроў. 1957 г.

1. Вывзначце, што за падзея адлюстравана на карціне.
2. Якое значэнне рэалізацыя Дэкрэта аб зямлі магла мець для беларускага сялянства на не акупаваных германскімі войскамі цэнтральнай і ўсходняй частках тэрыторыі Беларусі? Пры адказе выкарыстайце рэпрадукцыю карціны.

ве ўсе лішкі прадукцыі, у першую чаргу збожжа, дзеля забеспячэння Чырвонай Арміі і насельніцтва гарадоў. З горада ў вёску накіроўваліся харчатарды для нарыхтовак сельскагаспадарчай прадукцыі. Вельмі часта сялянам даводзілася прымусова здаваць дзяржаве не толькі лішкі, але нават жыццёва неабходныя для ўласнага спажывання сельскагаспадарчыя прадукты. Правядзенне харчразвёрсткі выклікала незадаволенасць сялянства.

Характэрнымі рысамі палітыкі «ваеннага камунізму» з'яўляліся згортванне таварна-грашовых адносін і забарона прыватнага гандлю. Для забеспячэння насельніцтва таварамі і сельскагаспадарчымі прадуктамі ўводзілася карткавая сістэма. Усталёўваліся ўсеагульная працоўная павіннасць па прынцыпе «хто не працуе, той не есць», ураўняльны прынцып аплаты працы, бясплатнасць камунальных паслуг і інш.

Такім чынам, Кастрычніцкая рэвалюцыя 1917 г. паклала пачатак новаму — савецкаму — этапу пераўладкавання беларускага грамадства. Яго задачы былі звязаны з забеспячэннем умоў для пераходу ад традыцыйнага (аграрна-рамеснага) да індустрыяльнага грамадства.

Правядзіце дыскусію па пытанні, чаму дзень 7 лістапада (25 кастрычніка паводле старога стылю) адзначаецца ў Рэспубліцы Беларусь як агульнарэспубліканскае свята. Выкарыстайце адпаведную метадычную параду на с. 178.

Новыя паняцці і тэрміны: Аблвыкамзах, нацыяналізацыя, «ваенны камунізм», харчразвёрстка.

** У 1918 г. ураджэнец Віцебшчыны мастак Марк Шагал (1887—1985) быў прызначаны ўпаўнаважаным па справах мастацтваў у Віцебску. Ён займаўся мастацкім афармленнем горада да першай гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі, маляваў палітычныя плакаты, сярод якіх, напрыклад, «Мір хацінам, вайна палацам!» і інш. У 1920 г. М. Шагал назаўсёды пакінуў Віцебск. На працягу 1937—1968 гг. ён стварыў карціну «Рэвалюцыя», якую лічыў вяршыняй сваёй творчасці. У далейшым наш суайчыннік стаў зоркай сусветнай велічыні ў мастацтве XX ст. Яго лічаць адным з трох выдатных жывапісцаў мінулага стагоддзя разам з Пабла Пікаса і Сальвадорам Далі.

М. Шагал. Рэвалюцыя. 1937—1968 гг.

Папрацуйце з рэпрадукцыяй, выкарыстоўваючы прыём загадкавай карцінкі. Звярніцеся да адпаведнай метадычнай парады на с. 178.

1. Сфармулюйце пазіцыю створанага ў Заходняй вобласці і на Заходнім фронце органа савецкай улады па пытанні беларускай дзяржаўнасці.
2. Ахарактарызуйце падыходы савецкай улады да вырашэння нацыянальнага і аграрнага пытанняў у Беларусі.
3. Вызначце, чаму палітыка «ваеннага камунізму» атрымала такую назву. Спрагназуйце, да якіх вынікаў магла прывесці падобная палітыка ў вырашэнні аграрнага пытання.

§ 2. Спробы дзяржаўнага самавызначэння Беларусі

Успомніце. 1. Што такое аўтаномія?

2. Як прапаноўвалася вырашыць нацыянальнае пытанне згодна з Дэкларацыяй правоў народаў Расіі?

3. У чым заключалася пазіцыя Аблвыкамзаха па беларускім нацыянальным пытанні?

Вучэбная задача. Вызначыць, у чым заключалася ідэя ўтварэння беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці і ці была яна рэалізавана.

Скліканне І Усебеларускага з'езда і яго рашэнні. Пазіцыя Аблвыкамзаха па вырашэнні нацыянальнага пытання ў Беларусі не задавальняла дзеячаў беларускага нацыянальнага руху. Ён быў прадстаўлены Вялікай беларускай радай (ВБР) і Беларускай абласным камітэтам (БАК), утвораным у Петраградзе пры Усерасійскім савеце сялянскіх дэпутатаў. Дзеячы ВБР прызналі Савет Народных Камісараў на чале з У. І. Леніным у Петраградзе, але адмовіліся прызнаць уладу Аблвыкамзаха ў Беларусі. Яны лічылі, што ён выказвае інтарэсы не ўсяго беларускага народа, а толькі салдат Заходняга фронту. Прадстаўнікі БАК разглядалі Аблвыкамзах як часовую грамадзянскую і ваенную ўладу ў Беларусі, чые паўнамоцтвы спыняюцца з моманту ўтварэння новай улады, выбранай на Усебеларускім з'ездзе.

ВБР і БАК выступілі з ініцыятывай склікання ў Мінску Усебеларускага з'езда, які павінен быў вырашыць пытанне аб беларускай дзяржаўнасці. Савецкі ўрад у Петраградзе прыняў рашэнне аб аказанні фінансавай дапамогі БАК для правядзення з'езда. Тагачасны народны камісар па справах нацыянальнасцяў І. В. Сталін падтрымаў ідэю правядзення з'езда на аснове кампрамісу (пагаднення) паміж Аблвыкамзахам і БАК.

І. В. Сталін заявіў: «Калі беларусы жадаюць не рэспубліку, а толькі аўтаномію, мы пойдзем на гэта. Важна, каб на чале аўтаноміі былі камуністы і нашы людзі. Усё адно бальшавікі арганізуюць Савет рэспублік, і ў ім Беларусь зойме месца самастойнай савецкай дзяржавы».

Усебеларускі з'езд адбыўся **5—18 снежня 1917 г.** у Мінску. Усяго было зарэгістравана 1872 дэлегаты. На з'езд прыехалі прадстаўнікі ад Віленскай, Віцебскай, Гродзенскай, Мінскай, Магілёўскай і Смаленскай губерняў, а таксама ад усіх франтоў і тылу. Большасць удзельнікаў складалі сяляне, бежанцы, вайскоўцы, рабочыя. Дэлегаты з'езда прадстаўлялі як усе пласты беларускага насельніцтва, так і розныя

палітычныя арганізацыі, якія дзейнічалі ў Беларусі. Пры абмеркаванні шматлікіх пытанняў дэлегаты ўпэўніліся, што вырашэнне надзённых праблем у інтарэсах большасці беларускага насельніцтва немагчыма без арганізацыі ўласнай дзяржавы і стварэння краёвай улады. З'езд абвясціў рэспубліканскі лад на беларускіх землях. Удзельнікі з'езда прызналі ўсерасійскую савецкую ўладу, аднак не прызналі ўлады Аблвыкамзаха.

На з'ездзе разгарнулася вострая дыскусія наконт вызначэння формы беларускай дзяржаўнасці. Так, прыхільнікі ВБР дабіваліся абвясчэння Беларусі як раўнапраўнай рэспублікі ў складзе агульнарасійскай федэрацыі народаў і краёў.

№ 1

Дэлегаты ад БАК прапаноўвалі абласную аўтаномію Беларусі ў складзе Савецкай Расіі. Было вырашана з ліку дэлегатаў стварыць часовы орган краёвай улады — Усебеларускі Савет сялянскіх, салдацкіх і рабочых дэпутатаў. Яму даручалася ў найбліжэйшы час склікаць Усебеларускі Устаноўчы сход і на ім вырашыць пытанне аб афармленні беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці.

Дэлегаты з'езда паспелі аднагалосна прыняць толькі першы пункт рэзалюцыі з'езда аб стварэнні Усебеларускага Савета як часовага органа краёвай улады. Кіраўніцтва Аблвыкамзаха, разумеючы пагрозу сваёй уладзе, з дапамогай вайскавай сілы разагнала з'езд. Аднак ніякіх законных падстаў для гэтага не існавала.

Наступленне войскаў кайзераўскай Германіі. Брэсцкі мірны дагавор і яго вынікі для Беларусі. Працягвалася Першая сусветная вайна, і ў гэтых умовах савецкі ўрад у адпаведнасці з прынятым ім Дэкрэтам аб міры прапанаваў бакам, якія ваявалі, неадкладна прыступіць да перагавораў аб заключэнні міру. Але, не атрымаўшы адказу, вымушаны быў пачаць непасрэдныя перамовы з Германіяй, манархам якой у той час быў кайзер (імператар) Вільгельм II. Аднак германскі бок выставіў патрабаванні перадачы яму значнай тэрыторыі Савецкай Расіі, у тым ліку большай часткі Беларусі. Савецкі бок адмовіўся ад падпісання міру на такіх умовах. Выкарыстаўшы сітуацыю, якая склалася, германскае камандаванне аднавіла баявыя дзеянні і ў пачатку 1918 г. распачало наступленне. Рэшткі былой царскай арміі былі не ў стане аказаць супраціўленне і адыходзілі. Наступленне войскаў кайзераўскай Германіі спынілі падраздзяленні Чырвонай Арміі, якая пачала фарміравацца са студзеня 1918 г. (**)

Небяспека для існавання савецкай улады, што ўзнікла ў выніку наступлення германскіх войскаў, прымусіла ўрад на чале з У. І. Леніным падпісаць мір на прадыктаваных германскім бокам умовах. Мірны дагавор быў заключаны **3 сакавіка 1918 г.** пасля перамоў у Брэст-Літоўску (цяперашні Брэст) паміж Савецкай Расіяй, з аднаго боку, і Германіяй, Аўстра-Венгрыяй, Балгарыяй, Турцыяй — з другога. Ад Савецкай Расіі адчужалася тэрыторыя памераў каля 1 млн км² з насельніцтвам больш за 50 млн чалавек. Акрамя таго, прадугледжваліся выплаты ў памеры 6 млрд нямецкіх марак.

Беларусь ва ўмовах германскай акупацыі і Брэсцкага міру

Вызначце, карыстаючыся картасхемай, наступствы мірнага дагавору з Германіяй для насельніцтва беларускіх зямель.

Інтэрэсы беларусаў падчас мірных перамоў не ўлічваліся ніводным з бакоў. **Брэсцкі мір**, які фармальна завяршыў удзел Расіі ў Першай сусветнай вайне, цалкам ігнараваў існаванне Беларусі. Пад германскай акупацыяй

апынуліся 4/5 тэрыторыі Беларусі, якія разглядаліся прадстаўнікамі германскай адміністрацыі толькі як зона баявых дзеянняў, прыфрантавая паласа або тылавы раён. У лістападзе 1918 г., пасля паражэння аўстра-германскага блока ў Першай сусветнай вайне, перамогі Лістападаўскай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі і звяржэння манархіі ў Германіі, савецкі ўрад скасаваў Брэсцкі мір.

Абвяшчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР). Пасля разгону Усебеларускага з’езда частка яго дэпутатаў правяла падпольнае пасяджэнне. На ім быў створаны Выканаўчы камітэт Рады Усебеларускага з’езда. 21 лютага 1918 г. ён звярнуўся да народа Беларусі з Першай Устаўной граматай, у якой абвясціў сябе часовай уладай на тэрыторыі Беларусі. Гэтая падзея адбылася ва ўмовах наступлення германскіх войскаў, калі кіраўнікі Аблвыкамзаха пакінулі Мінск. У грамаце абвешчалася права беларускага народа, як і іншых народаў, на самавызначэнне. Быў створаны ўрад — Народны сакратарыят Беларусі.

Ва ўмовах германскай акупацыі 9 сакавіка 1918 г. Выканкам Рады Усебеларускага з’езда прыняў Другую Устаўную грамату. У ёй абвешчалася стварэнне Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР) на тэрыторыі рассялення і колькаснай перавагі беларускага народа. У грамаце таксама аб’яўляліся дэмакратычныя свабоды, роўнасць моў народаў Беларусі, скасаванне прыватнай уласнасці на зямлю і перадача яе без выкупу сялянам, 8-гадзінны рабочы дзень.

Рада Усебеларускага з’езда, пераўтвораная ў Раду БНР, у Трэцяй Устаўной грамаце **25 сакавіка 1918 г.** абвясціла незалежнасць Беларускай Народнай Рэспублікі. Была прынята пастанова аб наданні беларускай мове статусу дзяржаўнай. Атрыбутамі дзяржаўнасці сталі герб «Пагоня» і бела-чырвоная белы сцяг.

Сярод ініцыятараў абвешчання БНР былі А. А. Смоліч і А. І. Луцкевіч.

№ 2

Аркадзь Антонавіч Смоліч (1891—1938). Урадженец Мінскай губерні Расійскай імперыі (цяпер Клічаўскі раён Магілёўскай вобласці). Удзельнік Усебеларускага з’езда. Паводле яго даклада была прынята Трэцяя Устаўная грамата. Аўтар выдадзенага ў 1919 г. першага падручніка па геаграфіі Беларусі, які пачынаўся словамі: «Каб Беларусь перастала быць краем, невядомым для саміх беларусаў». У 1920—1922 гг. працаваў настаўнікам у Віленскай беларускай гімназіі, стаў адным з заснавальнікаў Таварыства беларускай школы. Першы беларускі прафесар геаграфіі.

А. А. Смоліч

Антон Іванавіч Луцкевіч (1884—1942). Урадженец Ковенскай губерні Расійскай імперыі (цяпер Літва). Палітычны і грамадскі дзеяч, гісторык, педагог, літаратурны крытык. Разам з братам Іванам стаў заснавальнікам Беларускай сацыялістычнай грамады. А. І. Луцкевіч з'яўляўся ініцыятарам стварэння газеты «Наша Ніва» і першага нацыянальнага музея ў Вільні. Па яго прапанове 25 сакавіка 1918 г. была абвешчана незалежнасць БНР.

А. І. Луцкевіч

1. Вызначце ролю згаданых гістарычных асоб як прадстаўнікоў беларускай нацыянальнай эліты ў афармленні беларускай дзяржаўнасці.
2. Правядзіце ўяўнае інтэрв'ю з адным са згаданых гістарычных дзеячаў. Выкарыстайце адпаведную метадычную параду на с. 179.

Дзейнасць Рады БНР. Абвяшчэнне БНР адбылося ва ўмовах германскай акупацыі. Германская ваенная адміністрацыя не перашкаджала Радзе БНР займацца культурна-асветніцкай і эканамічнай дзейнасцю. Выдаваліся падручнікі, адкрываліся беларускія школы, была арганізавана Беларуская гандлёвая палата.

Шэраг дзеячаў Рады БНР спадзяваліся на афіцыйнае прызнанне Германіяй незалежнасці рэспублікі. Яны накіравалі на імя германскага кайзера Вільгельма II тэлеграму, спадзеючыся на яго падтрымку, аднак гэтага не адбылося. Такі крок не мог знайсці адабрэння ў беларускага народа, які лічыў германскі акупацыйны рэжым варожым.

№ 3

Адзін з тых, хто падпісаўся пад тэлеграмай, Язэп Лёсік, ужо ў 1930 г. згадваў: «Мы разумелі, што нямецкая акупацыя не трывалая, часовая і што тэлеграма Вільгельму... нам патрэбна была для беларускай нацыянальнай справы; нам неабходна было крычаць на ўсю Еўропу, што Беларусь жыве і патрабуе свайго месца сярод народаў».

Не падтрымалі тэлеграму і некаторыя дзеячы ўрада БНР. Адзін з яго прадстаўнікоў Тамаш Грыб, пакідаючы ўрад БНР, заявіў: «...Я, народны сакратар земляробства, пратэстую супраць такой тэлеграмы германскаму манарху ад імя ўсяго беларускага народа і лічу здрадай рэвалюцыйнаму сацыялізму ўваходзіць у саюз з манархам і аддаваць у алеку імперыялістычнай буржуазнай Германіі наш шматмільённы працоўны сялянскі народ...»

Чаму тэлеграма на імя германскага кайзера Вільгельма II была так неадназначна ўспрынята часткай дзеячаў БНР?

У савецкай навуковай і вучэбнай літаратуры абвяшчэнне БНР і яе незалежнасці або замоўчвалася, або падавалася як нацыяналістычная спроба супрацьстаяння савецкай уладзе. Абвяшчэнне БНР і яе незалежнасці лічылася прыкладам афармлення беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці на буржуазнай аснове.

Сучасныя беларускія гісторыкі лічаць, што БНР з'явілася толькі зародкам дзяржаўнага ўтварэння і ва ўмовах германскай акупацыі не зрабілася рэальнай дзяржавай. Разам з тым былі здзейснены практычныя захады па рэалізацыі ідэі нацыянальнай дзяржаўнасці.

Утварэнне самастойнай дзяржавы прадугледжвае не толькі яе абвяшчэнне, але і функцыянаванне рэальнай сістэмы органаў улады на пэўнай тэрыторыі, прыняцце законаў, ажыццяўленне канкрэтных знешніх і ўнутрыпалітычных функцый.

Такім чынам, скліканне Усебеларускага з'езда, абвяшчэнне БНР і яе незалежнасці сталі спробай рэалізацыі беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці. Яна разглядаецца як асобая прымета ў развіцці беларускай нацыі, звязаная з утварэннем уласнай дзяржавы.

Новыя паняцці і тэрміны: *Брэсцкі мір.*

****** У пачатку 1918 г. Савет Народных Камісараў Расійскай Савецкай Федэратыўнай Сацыялістычнай Рэспублікі прыняў дэкрэты «Аб Рабоча-Сялянскай Чырвонай Арміі» і «Сацыялістычная Айчына ў небяспецы!». Пачалося стварэнне новай арміі. Яе падраздзяленні прынялі сваё баявое хрышчэнне ў бітвах з германскімі войскамі. Дзень 23 лютага 1918 г. стаў святкавацца ў савецкім грамадстве як Дзень Чырвонай Арміі. У гонар тагачасных падзей і ў знак гістарычнай пераёмнасці 23 лютага адзначаецца ў нашай краіне як агульнарэспубліканскае свята — Дзень абаронцаў Айчыны і Узброеных Сіл Рэспублікі Беларусь.

1. Дакажыце, што ў сакавіку 1918 г. Беларусь стала аб'ектам знешняй палітыкі іншых дзяржаў.
2. Якімі былі прапановы дэлегатаў Усебеларускага з'езда па вызначэнні формы беларускай дзяржаўнасці?
3. Выкажыце меркаванне, чаму абвешчаная Беларуская Народная Рэспубліка атрымала такую назву.
4. Пачніце запаўненне ў сшытку табліцы «Афармленне беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці» (гл. с. 19).

Афармленне беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці

Час (дата)	Гістарыч- ная падзея	Ініцыятары (удзельнікі)	Прычыны падзеі (матывы дзеянняў)	Вынікі

§ 3. Стварэнне беларускай савецкай дзяржавы

Успомніце. Назавіце гістарычныя факты, якія сведчылі аб афармленні беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці.

Вучэбная задача. Вызначыць супярэчнасці ў працэсе афармлення беларускай савецкай дзяржавы і яго вынікі.

Стварэнне Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі (ССРБ). Скліканне ў снежні 1917 г. Усебеларускага з’езда, а затым абвешчэнне БНР і яе незалежнасці сталі аднымі з тых фактараў, якія абумовілі прыняцце большавіцкім кіраўніцтвам рашэння аб стварэнні беларускай дзяржавы на савецкай аснове. **Дзяржава** — гэта палітычная форма арганізацыі грамадства, з дапамогай якой рэгулююцца сумесная дзейнасць і ўзаемаадносіны людзей; тэрытарыяльны саюз (аб’яднанне, супольнасць) грамадзян, утвораны з мэтай абароны іх правоў на жыццё, свабоду, маёмасць. У працэсе стварэння беларускай савецкай дзяржавы важную ролю адыграла пазіцыя па нацыянальным пытанні У. І. Леніна. Ён як кіраўнік савецкага ўрада лічыў, што любая нацыя мае права на тую форму дзяржаўнасці, якую лічыць для сябе прымальнай. Такім чынам, за беларускім народам прызнавалася права на нацыянальнае самавызначэнне і самастойнае дзяржаўнае існаванне.

24 снежня 1918 г. Цэнтральны камітэт Расійскай Камуністычнай партыі (большавікоў) — ЦК РКП(б) пад уплывам У. І. Леніна прыняў рашэнне аб неабходнасці стварэння беларускай савецкай дзяржавы. На наступны дзень у мэтах правядзення ў жыццё дадзенай пастановы адбылася нарада ў народнага камісара па справах нацыянальнасцяў І. В. Сталіна.

У пратаколе нарады адзначалася, што па прычыне «цяперашніх міжнародных адносін і з мэтай умацавання і пашырэння заваёў сацыялістычнай рэвалюцыі ў сусветным маштабе ў сучасны момант цалкам наспела неабходнасць абвешчэння Беларусі як самастойнай ва ўсіх адносінах нацыі, незалежнай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі».

Кіраўніцтва РКП(б) было ўпэўнена, што чалавецтва знаходзіцца напярэдадні сусветнай пралетарскай рэвалюцыі. Таму рашэнне аб стварэнні беларускай савецкай дзяржавы прымалася цэнтральным партыйным кіраўніцтвам зыходзячы перш за ўсё з палітычных меркаванняў.

Вызначце, у чым заключалася супярэчлівасць прынятага на нарадзе пратакола.

На нарадзе прысутнічалі прадстаўнікі Беларускага нацыянальнага камісарыята (Белнацкама). Ён быў створаны ў пачатку 1918 г. у Петраградзе як аддзел Народнага камісарыята па справах нацыянальнасцяў Расійскай Савецкай Федэратыўнай Сацыялістычнай Рэспублікі (РСФСР). Кіраўніцтва Белнацкама (на чале яго да мая 1918 г. знаходзіўся А. Р. Чарвякоў) прапанавала ў якасці першапачатковай формы савецкай дзяржаўнасці Беларусі яе абласную аўтаномію ў складзе РСФСР. Адною з задач Белнацкама стала падрыхтоўка да склікання другога Усебеларускага з'езда. Справа ў тым, што разгон у снежні 1917 г. Усебеларускага з'езда не выклікаў падтрымкі з боку І. В. Сталіна як кіраўніка камісарыята па справах нацыянальнасцяў. Ён прапановаў прадстаўнікам Белнацкама скласці спіс будучага савецкага ўрада Беларусі.

Дзеячы Белнацкама лічылі, што «для адстойвання інтарэсаў Беларусі як нацыянальна-тэрытарыяльнай адзінкі неабходна існаванне краёвай улады, якая толькі адна мае права выказваць інтарэсы беларускіх працоўных мас... Аблвыкамзах як краёвая ўлада мусіць існаваць, але склад яго, безумоўна, павінен быць зменены, бо члены Аблвыкамзаха — людзі выпадковыя ў Беларусі і таму не могуць выканаць той велізарнай працы, якая на іх ускладзена».

Вызначце прычыну канфлікту паміж прадстаўнікамі Белнацкама і Аблвыкамзаха.

На нараду былі запрошаны таксама беларусы-камуністы, якія ў 1918—1919 гг. аб'ядноўваліся ў беларускія секцыі РКП(б), арганізаваныя з бежанцаў-беларусаў у розных гарадах Расіі. Цэнтральнае бюро беларускіх секцый РКП(б) (у яго кіраўніцтва ўваходзіў З. Х. Жылуновіч, які прысутнічаў на нарадзе) падтрымала пазіцыю Белнацкама па пытанні беларускай савецкай дзяржаўнасці.

30 снежня 1918 г. у Смаленску, які ў сувязі з германскай акупацыяй стаў цэнтрам Заходняй вобласці, была склікана VI Паўночна-Заходняя абласная канферэнцыя РКП(б).

Напярэдадні склікання канферэнцыі І. В. Сталін у пісьме на імя старшыні Паўночна-Заходняга абласнога камітэта РКП(б) А. Ф. Мяснікова папярэджаў: «Сёння выезджаюць у Смаленск беларусы. Вязуць з сабою маніфест. Просьба ЦК партыі і Леніна прыняць іх, як малодшых братоў, можа, яшчэ нявыпытных, але готовых аддаць сваё жыццё партыйнай, савецкай рабоце». Такое папярэджанне было звязана з пазіцыяй кіраўніцтва Аблвыкамзаха, якое катэгарычна не жадала даваць уладу прадстаўнікам Белнацкама і лічыла іх нацыяналістамі.

Канферэнцыя прыняла рашэнне аб перайменаванні яе ў І з'езд Камуністычнай партыі (большавікоў) Беларусі — КП(б)Б. Быў сфарміраваны Часовы рабоча-сялянскі савецкі ўрад Беларусі на чале з З. Х. Жылуновічам. А ўвечары **1 студзеня 1919 г.** новы

ўрад абнародаваў Маніфест, якім абвяшчалася ўтварэнне Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі (ССРБ). Такая яе назва стала агульнапрынятай у сучаснай беларускай гістарычнай навуцы.

З Маніфеста Часовага рабоча-сялянскага савецкага ўрада Беларусі ад 1 студзеня 1919 г. (падаецца ў арыгінале)

...Беларусь рабочых і бедных сялян... прычашчання да новага вольнага жыцця, якая будуюцца на закладзінах камунізму, на фундаманце міжнароднае злучкі працоўнага людю.

Вялікая Акцябарская равалюцыя ў Расеі... залажыла фундамент новага ўстрою жыцця з уласцю самога працоўнага народу. Пачаўшы з Расеі, яна запаліла таксама агонь і ўсясьветнага аслабджэння працоўнага народу ад прыгону...

Часовае Работніча-Сялянская Правіцельства Савецкай Беларускай Незалежнай Рэспублікі абвяшчае перад усім сьветам:

1) З гэтага момэнту ўся ўласць на Беларусі прыналежыць толькі Саветам работнічых, сялянскіх, батрацкіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў...

<...>

6) Рабочыя, сяляне і працаўнікі усіх нацыянальнасцяў, якія жывуць на абшары Беларусі, карыстаюцца роўным правам і знаходзяцца пад абаронаю равалюцыйных законаў.

7) Уся зямля памешчыкаў і наагул буйных земляўласнікаў, манастыраў, царквоў і касцёлаў і духаўнікоў, з усім жывым і мёртвым багаццем (інвентаром), а таксама усе лясы, воды і нутра зямлі становяцца дастаткам працоўнага народу Беларусі...

Нехай жыве вольная працоўная Беларусь!
Нехай жыве савецкая Расея!
Нехай жыве сусьветная працаўнічая равалюцыя!

Папрацуйце з дадзенай вытрымкай з Маніфеста, выкарыстоўваючы прыём ключавога слова. Звярніцеся да адпаведнай метадычнай парады на с. 178.

Маніфест аб абвяшчэнні ССРБ

№ 4

Першым старшынёй урада ССРБ стаў аўтар Маніфеста З. Х. Жылуновіч.

Зміцер Хведаравіч Жылуновіч (літаратурны псеўданім **Цішка Гартны**; 1887—1937). Урадженец Капыля (цяпер горад) у Слуцкім павеце Мінскай губерні. У сваёй аўтабіяграфіі ён занатаваў: «Мяне захапіла цалкам ідэя адраджэння Беларусі». У справе рэальнага стварэння беларускай савецкай дзяржавы ён праявіў такія чалавечыя якасці, як самастойнасць, ініцыятыўнасць, настойлівасць, рашучасць і выключная працаздольнасць. У адным са сваіх лістоў ён падкрэсліваў: «Трэба даражыць кожнай рэччу рэспублікі і працаваць на яе да самазабыўнасці». Яму было наканавана неаднаразова станавіцца першым. Яго прозвішча стаіць першым сярод тых, хто падпісаўся пад Маніфестам Часовага рабоча-сялянскага савецкага ўрада Беларусі. Цішка Гартны стаў аўтарам першага беларускага сацыяльнага рамана «Сокі цаліны», у якім таленавіта адлюстравалі працэс фарміравання рэвалюцыйнага характару змагароў за савецкую ўладу. Яго называлі «першым песняром беларускіх працоўных». Яму першаму ў 1923 г. вырашылі прысвоіць званне народнага паэта Беларусі, але гэта прапанова так і не была ажыццёўлена. Тым не менш ён атрымаў прызнанне як першы беларускі пралетарскі пісьменнік. Стаўшы адным з першых акадэмікаў Беларускай акадэміі навук, у сярэдзіне 1930-х гг. працаваў у Інстытуце гісторыі. І гэтага дасягнуў чалавек, які скончыў толькі Капыльскую двухкласную школу. Цяпер яго імя носіць сярэдняя школа № 2 г. Капыля.

Якім чынам З. Х. Жылуновіч у сваёй дзейнасці рэалізаваў ідэю, што цалкам захапіла яго?

З. Х. Жылуновіч з сям'ёй.
1927 г.

У склад ССРБ увайшлі тэрыторыі Мінскай, Гродзенскай, Віцебскай, Магілёўскай (куды ўваходзіў тады Гомель), а таксама часткі Смаленскай, Віленскай, Ковенскай і Чарнігаўскай губерняў. У сувязі са стварэннем ССРБ Аблвыкамзах 3 студзеня 1919 г. прыняў пастанову аб самароспуску і перадачы ўладных паўнамоцтваў ураду ССРБ. Уся ўлада ў Беларусі замацоўвалася толькі за Саветамі рабочых, сялянскіх, батрацкіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў, адсюль і вызначэнне характару беларускай дзяржаўнасці як савецкай. 5 студзеня 1919 г. урад ССРБ са Смаленска пераехаў у Мінск, які стаў сталіцай рэспублікі.

Антон Іванавіч Луцкевіч, які ў 1919 г. быў прэм'ер-міністрам Рады БНР, у сваім дзённіку занатаваў: «...з'явілася вестка, што савецкія ўласці абавяшчалі незалежнасць Савецкай Беларускай Рэспублікі. Гэта ўсіх нашых так наэлектрызавала, што ўсе нашы як адзін гатовыя ехаць у Менск і працаваць разам з бальшавікамі».

Іншы дзеяч БНР, Аркадзь Антонавіч Смоліч, у студзені 1919 г. адзначаў: «Хоць я лічу, што бальшавізм для краю — больш шкоды, чым карысці... але калі ён дае магчымасць... бароніць нашу дзяржаўнасць, і галоўнае — калі ён давадзе яе да натуральных рубяжоў, створыць Беларусь аб'яднаную, якая хоць некалькі месяцаў пражыве цяпер супольным жыццём, дык мы мусім ухваціцца за гэтую ідэю».

Як вы думаеце, чаму вестка аб стварэнні ССРБ выклікала такія настроі сярод прыхільнікаў БНР?

У сярэдзіне студзеня 1919 г. бальшавіцкае кіраўніцтва ў Маскве прыняло рашэнне аб уключэнні Віцебскай, Магілёўскай і Смаленскай губерняў у склад РСФСР. Такое рашэнне было прадыважаана ў першую чаргу прычынамі эканамічнага характару. Для савецкай улады было важным выкарыстанне гаспадарчых сувязяў заходніх губерняў з цэнтрам (Масквой). Акрамя таго, у кіраўніцтве РКП(б) меркавалася, што ў сувязі з небяспёкай з боку Польшчы далучаныя губерні змогуць стаць асновай для аднаўлення беларускай дзяржаўнасці.

З рашэннем аб далучэнні да РСФСР Віцебскай, Магілёўскай і Смаленскай губерняў не пагадзілася большая частка членаў Часовага рабоча-сялянскага савецкага ўрада Беларусі на чале з З. Х. Жылуновічам, якія лічылі падзел рэспублікі немэтазгодным і недапушчальным. Аднак іх неаднаразовыя звароты ў ЦК РКП(б) з прапановай адмяніць гэтае рашэнне аказаліся безвыніковымі.

І Усебеларускі з'езд Саветаў і яго рашэнні. Утварэнне Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Літвы і Беларусі. У Мінску 2—3 лютага 1919 г. адбыўся І Усебеларускі з'езд Саветаў. На з'ездзе старшыня Усерасійскага Цэнтральнага выканаўчага камітэта Я. М. Свядлоў абвясціў пастанову «Аб прызнанні незалежнасці Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі». З'езд вызначыў тэрыторыю ССРБ у складзе Мінскай і Гродзенскай губерняў.

Герб ССРБ
(рэканструкцыя
па апісанні)

1. *Растлумачце, чаму на гербе ССРБ размешчаны выявы сярпа і молата.*
2. *Вызначце, аб чым сведчыць адлюстраваны на гербе лозунг «Пралетарыі ўсіх краёў, злучайцеся!».*

На з'ездзе была прынята першая Канстытуцыя ССРБ. Згодна з ёй вышэйшая ўлада ў рэспубліцы належала з'езду Саветаў, а ў перыяд паміж з'ездамі — Цэнтральнаму выканаўчаму камітэту. Дэлегаты з'езда зацвердзілі герб і сцяг ССРБ.

На I Усебеларускім з'ездзе Саветаў **3 лютага 1919 г.** была прынята Дэкларацыя аб аб'яднанні Сацыялістычных Савецкіх Рэспублік Літвы і Беларусі (скарочана **Літбел**). Падобнае рашэнне прыняў у лютым 1919 г. I з'езд Саветаў Літвы. Стварэнне Літбел было афіцыйна аформлена **27 лютага 1919 г.** у Вільні. Гэта дзяржаўнае ўтварэнне ўключала тэрыторыю Віленскай, Мінскай, Гродзенскай і часткі Ковенскай губерняў з насельніцтвам каля 4 млн чалавек. Яго адміністрацыйным цэнтрам стала Вільня. Створаная ў лютым 1919 г., Літбел фактычна праіснавала да ліпеня 1919 г.

Ідэя стварэння Літбел не была прынята З. Х. Жылуновічам. Яе тэрыторыя служыла ў якасці памежнай зоны паміж Польшчай і Савецкай Расіяй. Сучасныя гісторыкі лічаць Літбел прыкладам так званай «**буфернай дзяржавы**». Тэрыторыя такой дзяржавы выкарыстоўваецца ў мэтах недапушчэння вырашэння канфлікту паміж супрацьлеглымі краінамі ўзброеным шляхам. Аб'яднаную рэспубліку бальшавікі спрабавалі выкарыстаць для адмежавання РСФСР ад Польшчы з мэтай прадухілення адкрытай вайны паміж дзяржавамі.

Дакажыце, карыстаючыся картасхемай на першым форзацы, што Літбел мела так званы «буферны» характар.

Такім чынам, ССРБ стала прыкладам стварэння беларускай нацыянальнай дзяржавы. Аднак усяго праз два тыдні пасля ўтварэння ССРБ страціла значную частку сваёй тэрыторыі, перададзенай у склад РСФСР, а праз месяц стала часткай аб'яднанай дзяржавы — Літбел. ССРБ і Літбел з'яўляюцца этапамі ў працэсе афармлення беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці на савецкай аснове.

Новыя паняцці і тэрміны: дзяржава, Белнацкам, Літбел, «буферная дзяржава».

1. Расшыфруйце наступныя абрэвіятуры: Белнацкам, КП(б)Б, ССРБ, Літбел.
2. Ці можна сцвярджаць, што абвяшчэнне БНР і стварэнне ССРБ сталі ўзаемазвязанымі этапамі на шляху афармлення беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці? Сваё меркаванне растлумачце.
3. Працягніце запаўненне ў сшытку табліцы «Афармленне беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці» (гл. с. 19).
4. Падрыхтуйце паведамленне «БНР і ССРБ на шляху афармлення беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці: ад „дзяржавы на паперы“ да рэальнага дзяржаўнага ўтварэння» і прэзентуйце яго пры правядзенні ўрока абагульнення па раздзелах I і II.

§ 4. Польшка-савецкая вайна 1919—1921 гг. і другое абвяшчэнне ССРБ

Успомніце. У сувязі з чым адбылося ўтварэнне Літбел?

Вучэбная задача. Вызначыць характар вайны з боку Польшчы і Савецкай Расіі.

Наступленне польскіх войскаў у Беларусі. У лістападзе 1918 г., пасля паражэння Германіі і Аўстра-Венгрыі ў Першай сусветнай вайне і аб'яўлення савецкай уладай несапраўднымі дагавораў царскага ўрада, адрадзілася Польшкая дзяржава. Польскі ўрад Ю. Пілсудскага выступаў за аднаўленне тэрыторыі дзяржавы ў межах Рэчы Паспалітай па стане на 1772 г., калі ў яе склад уваходзіла тэрыторыя Беларусі. З намерам далучыць беларускія землі польскія войскі ў лютым 1919 г. пачалі наступленне ў напрамках Вільня — Мінск і Кобрын — Пінск. Яны занялі значную тэрыторыю Беларусі. І толькі на лініі ракі Бярэзіны фронт стабілізаваўся. Такое становішча захоўвалася да вясны 1920 г. Арганізацыя барацьбы з польскай інтэрвенцыяй стала адной з галоўных задач савецкай улады, для чаго быў створаны Заходні фронт.

На занятай польскімі войскамі тэрыторыі Беларусі быў усталяваны акупацыйны рэжым. Ю. Пілсудскі выступіў са зваротам да насельніцтва былога Вялікага Княства Літоўскага. Ён паабяцаў, што дасць мясцовым жыхарам магчымасць самім вырашаць свае нацыянальныя і рэлігійныя праблемы. Аднак насамрэч польскія ўлады ліквідавалі органы мясцовага кіравання, аднаўлялі памешчыцкае землеўладанне, зачынялі беларускія школы і ўстановы культуры.

На акупаванай польскімі войскамі тэрыторыі Беларусі разгарнуўся партызанскі рух. Ім кіравалі бальшавікі і партыя беларускіх эсэраў, а таксама Беларускае Камуністычная арганізацыя (БКА) на чале з У. М. Ігнатоўскім. Яна адкалолася ад партыі беларускіх эсэраў і мела на мэце адраджэнне савецкай улады ў Беларусі.

У час барацьбы з польскімі войскамі славутым стала імя дзеда Талаша (1844—1946), урадженца Мазырскага павета Мінскай губерні (цяпер Петрыкаўскі раён Гомельскай вобласці). Ён з'яўляецца народным героем Беларусі. У 1919 г., ва ўзросце 74 гадоў, **Васіль Ісакавіч Талаш** арганізаваў і ўзначаліў партызанскі атрад колькасцю каля 300 чалавек. Атрад дзейнічаў на тэрыторыі Беларускага Палесся. Гэтыя падзеі зрабіліся сюжэтам аповесці Я. Коласа «Дрыгва», галоўным героем якой стаў дзед Талаш. У перыяд Вялікай Айчыннай вайны 1941—1945 гг. В. Талаш удзельнічаў у барацьбе з германскімі захопнікамі (**).

№ 5

В. І. Талаш

Ваенныя дзеянні на польска-савецкім фронце ў 1920 г. У сакавіку 1920 г. польскія войскі пачалі новае наступленне. У межах Беларусі Ю. Пілсудскаму ўдалося дасягнуць пяціразовай перавагі над войскамі Чырвонай Арміі. Над савецкай уладай

Савецкі палітычны плакат. 1920 г.

1. *Вызначце, чаму менавіта гэтыя рэчы трымае ў руках персанаж дадзенага палітычнага плаката.*
2. *Дайце тлумачэнне надпісу на плакаце.*

навісла сур'ёзная небяспека. Аднак Чырвоная Армія здолела спыніць польскае наступленне і ў ліпені 1920 г. перайсці ў контрнаступленне. У выніку быў вызвалены Мінск.

Пасля вызвалення Брэста войскі Чырвонай Арміі пад кіраўніцтвам Галоўнакамандуючага Заходнім фронтам М. М. Тухачэўскага дайшлі да Варшавы. Яны панеслі вялікія страты, ім не хапала боепрыпасаў. У той жа час Польшча атрымала значную дапамогу з боку краін, якія ўдзельнічалі ў ваеннай інтэрвенцыі супраць Савецкай Расіі. У Польшчы распачаўся патрыятычны рух у абарону сваёй краіны, і яе войскі перайшлі ў контрнаступленне. Войскі Чырвонай Арміі пацярпелі паражэнне. Пад пагрозай акружэння яны вымушаны былі з вялікімі стратамі адступіць з тэрыторыі не толькі Польшчы, але і Заходняй Беларусі. Палітычны разлік савецкага кіраўніцтва на распаўсюджванне ідэі сусветнай пралетарскай рэвалюцыі і падтрымку яе польскім рабочым класам не спраўдзіўся.

Характар польска-савецкай вайны па-рознаму тлумачыўся яе непасрэднымі ўдзельнікамі. Ю. Пілсудскі ў сваёй кнізе «Вайна 1920 г.» адзначаў: «...Унутранай рэвалюцыі ў нас не існавала... яе трэба было прынесці звонку з дапамогай штыкоў... Савецкая Расія вяла з намі вайну пад лозунгам навязвання нам, палякам, свайго, г. зн. савецкага, ладу, і такую мэту яна назвала „рэвалюцыяй звонку“. ...Незалежна ні ад каго я паставіў сабе за выразную мэту... зрываць любыя спробы зноў навязаць нам чужое, не самімі палякамі ўладкаванае жыццё... я гэту задачу выканаў».

У сваю чаргу, М. Тухачэўскі ў кнізе «Паход за Віслу» занатаваў: «Няма чаго сумнявацца ў тым, што калі б толькі мы вырвалі з рук польскай буржуазіі яе буржуазную шляхецкую армію, то рэвалюцыя рабочага класа ў Польшчы стала б здзейсненым фактам. А гэты пажар не застаўся б абмежаваным польскімі рамкамі. Ён распаўсюдзіўся б бурлівым патокам па ўсёй Заходняй Еўропе. Гэты вопыт звонку Чырвоная Армія не забудзе. І калі еўрапейская буржуазія выкліча нас на новы бой, то Чырвоная Армія зможа яе разграміць і рэвалюцыю ў Еўропе падтрымае і распаўсюдзіць».

Параўнайце меркаванні Ю. Пілсудскага і М. Тухачэўскага.

Беларусь у сакавіку 1919—1920 г.

З дапамогай картасхемы прасачыце ход баявых дзеянняў у час польска-савецкай вайны ў 1919—1921 гг.

Дэкларацыя аб абвясчэнні незалежнасці ССРБ 31 ліпеня 1920 г. Дзеячы беларускага нацыянальнага руху на чале з А. Р. Чарвяковым пераканалі савецкае кіраўніцтва ў неабходнасці аднаўлення ССРБ. У вызваленым ад польскіх войскаў Мінску **31 ліпеня 1920 г.** была прынята Дэкларацыя аб абвясчэнні незалежнасці

Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі (ССРБ). Адбылося другое абвяшчэнне ССРБ. Гэты акт стаў важнай падзеяй у дзяржаваўтваральным працэсе ў Беларусі. Дэкларацыя пацвердзіла палажэнні Маніфеста Часовага рабоча-сялянскага савецкага ўрада Беларусі ад 1 студзеня 1919 г. У падрыхтоўцы і падпісанні Дэкларацыі аб незалежнасці ССРБ удзельнічаў старшыня БКА У. М. Ігнатоўскі.

У Дэкларацыі адзначалася, што «спакутаная, змучаная Беларусь, краіна беларускіх, рускіх, польскіх і яўрэйскіх рабочых і сялян, з дапамогай доблеснай Расійскай Рабоча-Сялянскай Чырвонай Арміі завяршае справу свайго вызвалення... Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка Беларусі, знаходзячыся ва ўзаемаадносінах з Савецкай Расіяй як роўная з роўнай, перадае на ўвесь час рэвалюцыйных войнаў усе свае ўзброеныя сілы ў распараджэнне адзінага камандавання ўзброеных сіл усіх савецкіх рэспублік...»

Вызначце, чаму ў Дэкларацыі паведамлялася аб перадачы ССРБ сваіх узброеных сіл у распараджэнне адзінага камандавання ўсіх савецкіх рэспублік.

Рыжскі мірны дагавор і яго вынікі для Беларусі. У абставінах, калі польскія войскі ў выніку контрнаступлення занялі значную частку Беларусі, савецкі ўрад быў вымушаны пайсці на перамовы аб міры. Яны прайшлі ў Рызе паміж РСФСР і Украінай, з аднаго боку, і Польшчай — з другога. Польшча не прызнала паўнамоцтваў дэлегацыі ССРБ, якая прысутнічала ў Рызе. Кіраўніцтвам ССРБ было прынята рашэнне аб даручэнні дэлегацыі РСФСР выказаць на перамовах інтарэсы Беларусі. Па ўмовах **Рыжскага міру** ад **18 сакавіка 1921 г.** да Польшчы адыходзілі вялізныя тэрыторыі Заходніх Украіны і Беларусі на ўсход ад так званай «лініі Керзана». «**Лінія Керзана**» — умоўная назва лініі размежавання беларускіх і польскіх зямель, прапанаваная міністрам замежных спраў Вялікабрытаніі лордам Дж. Н. Керзанам. Яна была рэкамендавана як лінія перамер'я на Парыжскай мірнай канферэнцыі ў снежні 1919 г. па выніках Першай сусветнай вайны. Таксама яна прымалася за аснову пры вызначэнні дзяржаўнай граніцы паміж Польшчай і СССР пасля заканчэння Другой сусветнай вайны ў 1945 г.

Вызначце, карыстаючыся картасхмай «Беларусь паводле ўмоў Рыжскага мірнага дагавора. Узбуйненне БССР у 1924 і 1926 гг.» на першым форзацы вучэбнага дапаможніка, «лінію Керзана» і савецка-польскую граніцу паводле Рыжскага міру.

чэнні дэлегацыі РСФСР выказаць на перамовах інтарэсы Беларусі. Па ўмовах **Рыжскага міру** ад **18 сакавіка 1921 г.** да Польшчы адыходзілі вялізныя тэрыторыі Заходніх Украіны і Беларусі на ўсход ад так званай «лініі Керзана». «**Лінія Керзана**» — умоўная назва лініі размежавання беларускіх і польскіх зямель, прапанаваная міністрам замежных спраў Вялікабрытаніі лордам Дж. Н. Керзанам. Яна

была рэкамендавана як лінія перамер'я на Парыжскай мірнай канферэнцыі ў снежні 1919 г. па выніках Першай сусветнай вайны. Таксама яна прымалася за аснову пры вызначэнні дзяржаўнай граніцы паміж Польшчай і СССР пасля заканчэння Другой сусветнай вайны ў 1945 г.

Згодна з Рыжскім мірным дагаворам значная частка тэрыторыі Беларусі — больш за 110 тыс. км² — з насельніцтвам каля 4,5 млн чалавек трапіла ў склад Польскай дзяржавы — Рэчы Паспалітай. За БССР захавалася толькі шэсць павеатаў Мінскай губерні: Мінскі, Барысаўскі, Бабруйскі, Ігуменскі, Мазырскі і Слуцкі, у якіх пражывала 1,6 млн чалавек. Граніца з Польшчай прайшла ў 30 км на захад ад Мінска. Віцебская і Гомельская губерні, заходнія паветы Смаленскай губерні заставаліся ў складзе РСФСР.

Такім чынам, другое абвяшчэнне ССРБ стала чарговым этапам на шляху фарміравання беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці. Аднак у выніку заключэння Рыжскага міру тэрыторыя Беларусі і беларускі народ аказаліся падзеленымі граніцамі розных дзяржаў.

Новыя паняцці і тэрміны: *Рыжскі мір, «лінія Керзана».*

****** У пачатку 1970-х гг. на плошчы Якуба Коласа ў Мінску ўстаноўлены помнік, прысвечаны літаратурным героям народнага пісьменніка Беларусі. Ён уключае скульптурную кампазіцыю Заіра Азгура, якая прысвечана дзеду Талашу і яго сыну Панасу. У 2011 г. паводле аповесці «Дрыгва» на кінастудыі «Беларусьфільм» быў створаны 4-серыйны фільм «Талаш».

Помнік дзеду Талашу на плошчы Я. Коласа ў Мінску. 1972 г.

Растлумачце, чаму дзед Талаш і яго сын скульптар паказаў менавіта ў такім выглядзе.

1. Супастаўце прычыны, характар і вынікі польска-савецкай вайны ў 1919—1921 гг. для кожнага з бакоў, што ў ёй удзельнічалі.
2. Растлумачце прычынна-выніковыя сувязі паміж наступнымі гістарычнымі фактамі: пачатак польска-савецкай вайны → абвяшчэнне Літбел → другое абвяшчэнне ССРБ.
3. Працягніце запаўненне ў сшытку табліцы «Афармленне беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці». На падставе запоўненай табліцы падрыхтуйце выступленне з дакладам па тэме «Беларуская нацыянальная дзяржаўнасць і працэс яе афармлення ў 1917—1920 гг.».
4. Запоўніце ў сшытку параўнальную табліцу «Брэсцкі і Рыжскі мірныя дагаворы».

Прыметы для параўнання	Брэсцкі мір	Рыжскі мір
Год заключэння дагавора		
Паміж якімі дзяржавамі падпісаны		
Прычыны падпісання дагавора		
Умовы дагавора ў дачыненні Беларусі		

Вызначце, чаму гісторыкі называюць Рыжскі мір «другім Брэстам».

5. Падрыхтуйце паведамленні «Польска-савецкая вайна 1919—1921 гг. вачыма бакоў, што ваявалі», «Рыжскі мір у гістарычных лёсах беларускага народа» і прэзентуйце іх пры правядзенні ўрока абагульнення па раздзелах I і II.

РАЗДЕЛ II

БЕЛАРУСЬ ВА ЎМОВАХ СТАНАЎЛЕННЯ САВЕЦКАГА ГРАМАДСТВА. ЗАХОДНЯЯ БЕЛАРУСЬ У СКЛАДЗЕ ПОЛЬШЧЫ. 1921—1939 гг.

§ 5. БССР у гады новай эканамічнай палітыкі

Успомніце. 1. Што ўяўлялі сабой палітыка «ваеннага камунізму» і харчразвёрстка?
2. Якімі былі наступствы Рыжскага міру для Беларусі?

Вучэбная задача. Вызначыць, у чым заключалася эфектыўнасць новай эканамічнай палітыкі для аднаўлення разбуранай вайной народнай гаспадаркі.

Сацыяльна-эканамічнае становішча Беларусі. Вынікі Першай сусветнай і польска-савецкай войнаў, акупацыя Беларусі германскімі і польскімі войскамі выклікалі гаспадарчы крызіс. Тэрыторыя Беларусі на працягу больш чым шасці гадоў была арэнай баявых дзеянняў. Да таго ж яна аказалася падзеленай па ўмовах Рыжскага міру. Пасяўныя плошчы зменшыліся больш чым на адну трэць. Аб'ём прадукцыі сельскай гаспадаркі складаў менш чым 50 % ад даваеннага. Тысячы сялян зведалі, што такое нястача прадуктаў. Прамысловая вытворчасць у 1920 г. у параўнанні з даваеннай скарацілася ў 7 разоў. Зімой 1920—1921 гг. у Мінску, напрыклад, не было паліва і не працаваў транспарт.

Становішча пагаршалася тым, што працягвалася палітыка «ваеннага камунізму». Сяляне ва ўмовах пераходу ад вайны да мірнага будаўніцтва выказвалі ўсё большае незадавальненне харчразвёрсткай. Яны не разумелі, чаму цяпер, калі вайна скончылася, трэба аддаваць амаль усе свае прадукты на патрэбы Чырвонай Арміі.

Пераход да новай эканамічнай палітыкі. У сакавіку 1921 г. было прынята рашэнне аб увядзенні новай эканамічнай палітыкі (нэпа). Бальшавіцкае кіраўніцтва на чале з У. І. Леніным праз тры дні пасля падпісання Рыжскага міру вырашыла замяніць харчразвёрстку натуральным харчпадаткам, які стаў асноўным элементам нэпа. Ён абвяшчаўся загадзя, напярэдадні сяўбы, а яго памер быў меншы за харчразвёрстку. Сялянам дазвалялася свабода гандлю, немагчымая раней, ва ўмовах вайны. У селяніна пасля выплаты харчпадатку заставаліся лішкі прадуктаў. Ён мог прадаць іх на рынку, атрымаўшы за гэта грошы ва «ўласную кішэню».

З дэкрэта «Аб замене харчовай і сыравіннай развёрсткі натуральным падаткам» ад 21 сакавіка 1921 г.

1. Для забеспячэння правільнага і спакойнага вядзення гаспадаркі на аснове больш свабоднага распараджэння земляроба прадуктамі сваёй працы і сваімі гаспадарчымі сродкамі, для ўмацавання сялянскай гаспадаркі і ўздому яе прадукцыйнасці... развёрстка як сродак дзяржаўных нарыхтовак харчавання, сыравіны і фуражу замяняецца натуральным падаткам.

2. Гэты падатак павінен быць меншым за абкладанне, якое праводзілася да гэтага часу шляхам развёрсткі. <...>

8. Усе запасы харчавання... якія застаюцца ў земляробаў пасля выканання імі падатку, знаходзяцца ў поўным іх распараджэнні і могуць быць выкарыстаны імі для паляпшэння і ўмацавання сваёй гаспадаркі, для павышэння асабістага спажывання і для абмену на прадукты фабрычна-заводскай і самотужнай прамысловасці і сельскагаспадарчай вытворчасці...

Папрацуйце з дадзеным гістарычным дакументам, выкарыстоўваючы прыём ключавага слова. Звярніцеся да метадычнай парады на с. 178.

Пры ажыццяўленні нэпа дазваляліся арэнда зямлі — часовае карыстанне ёю за вызначаную плату, ужыванне наёмнай працы. Узаконьвалася **кааперацыя** як форма добраахвотнага аб'яднання людзей для сумеснай арганізацыі працы. Ствараліся таварыствы па сумеснай апрацоўцы зямлі, гандлёвыя кааператывы. Свабода выбару формаў землекарыстання прывяла да павелічэння колькасці хутароў, якія ствараліся на сялянскіх землях. Гэта стала асаблівасцю правядзення нэпа ў Беларусі.

Народны камісар земляробства БССР у 1924—1929 гг. ураджэнец Сенненскага павета Магілёўскай губерні (цяпер Крупскі раён Мінскай вобласці)

Дзмітрый Філімонавіч Прышчэпаў прытрымліваўся прынцыпу свабоды выбару сялянамі формаў землекарыстання. Ён лічыў, што «...сацыялістычныя элементы, асабліва ў сельскай гаспадарцы, нельга стварыць адразу, у адзін-два гады. Гэта не кармавая рэпа, якую вясной пасадзілі, а ўвосень яна вырасла. ...асноўная форма, якая будзе аб'ядноўваць дробную сялянскую гаспадарку... гэта вытворчая кааперацыя». Ён падкрэсліваў: «Запомніце, таварышы, няма ў нас дрэннай зямлі, ёсць дрэнныя гаспадары. І тое, колькі збожжа здыме мужык са свайго поля, колькі і якога малака дасць яго карова, перш за ўсё залежыць ад яго самога, урэшце, ад яго стаўлення да справы». Д. Ф. Прышчэпаў лічыў неабходным надаць сялянскай гаспадарцы таварны характар, пры якім яе прыбытковасць і моц залежаць ад аб'ёму продажу прадуктаў уласнай вытворчасці.

Д. Ф. Прышчэпаў

Ці можна пагадзіцца з пазіцыяй Д. Ф. Прышчэпава па пытанні развіцця сельскай гаспадаркі, арыентаванай на развіццё кааперацыі? Свой адказ растлумачце.

Асноўныя мерапрыемствы палітыкі «ваеннага камунізму» і нэпа

Палітыка «ваеннага камунізму»	Новая эканамічная палітыка
Харчразвёрстка	Увядзенне харчпадатку
Забарона свабоды гандлю	Дазвол свабоды гандлю
Натуральны абмен прадуктамі	Выкарыстанне таварна-грашовых адносін і ўвядзенне савецкага чырвонца
Нацыяналізацыя прамысловасці, забарона прыватных прадпрыемстваў	Дазвол дробнай прыватнай уласнасці, дапушчэнне замежнага капіталу, дазвол найму рабочай сілы і арэнды зямлі
Увядзенне ўсеагульнай працоўнай павіннасці	Свабодны выбар формаў землекарыстання, развіццё сельскагаспадарчай кааперацыі
Ураўняльны прынцып аплаты працы	Розныя формы аплаты працы

Карыстаючыся табліцай, зрабіце выснову аб эканамічнай эфектыўнасці палітыкі «ваеннага камунізму» і новай эканамічнай палітыкі.

Важным элементам нэпа стала ўвядзенне ў грашовае абарачэнне **савецкага чырвонца**. Гэта грашовая адзінка была роўная дарэвалюцыйнай 10-рублёвай манеце і каштавала на сусветным рынку да сярэдзіны 1926 г. больш за 5 долараў ЗША. Чырвонец вырабляўся з золата і мог замяняцца папяровымі грашыма.

Савецкі чырвонец. 1923 г.

Уплыў нэпа на аднаўленне народнай гаспадаркі. Увядзенне нэпа спрыяльна адбілася на стане сельскай гаспадаркі. Да 1927 г. яна была поўнаасцю адноўлена. Беларускае сялянства змагло забяспечыць насельніцтва рэспублікі неабходнымі сельскагаспадарчымі прадуктамі.

Нэп паўплываў на развіццё некаторых галін прамысловасці. Пачалі працаваць мінскія чыгуналіцейны і машынабудаўнічы заводы. Аднаўляліся і будаваліся новыя прадпрыемствы: фабрыка запалак «Бярэзіна» ў Барысаве, абутковая і кандытарская фабрыкі ў Гомелі, лесаспільныя і гарбарныя заводы. У 1927 г. дробная прамысловасць перавысіла даваенны ўзровень развіцця.

У снежні 1920 г. у мэтах хутчэйшага аднаўлення гаспадаркі быў распрацаваны план дзяржаўнай электрыфікацыі Расіі. У. І. Ленін назваў яго «другой праграмай партыі». На тэрыторыі Беларусі да сярэдзіны 1920-х гг. было пабудавана звыш 20 электрастанцый. Яны з'яўляліся крыніцай энергіі для прамысловых прадпрыемстваў. Распачалося будаўніцтва найбуйнейшай на той час Беларускай дзяржаўнай раённай электрастанцыі ў Аршанскім раёне. На ёй у якасці паліва выкарыстоўваўся торф.

Такім чынам, нэп дазволіў у кароткія тэрміны аднавіць зруйнаваную вайной гаспадарку. Прычынамі гэтага сталі ўлік эканамічнага патэнцыялу таварна-грашовых адносін і матэрыяльная зацікаўленасць працоўных у выніках сваёй працы. Аднак асноўная частка насельніцтва — рабочыя і сяляне, якія складалі апору савецкай улады, — засталася незадаволенай вынікамі новай эканамічнай палітыкі. Яна прывяла да ўзбагачэння нешматлікіх нэпманаў (так называлі тагачасных прадпрыемальнікаў). З дасягненнем даваеннага ўзроўню вытворчасці ўлады пачалі паступовае згортванне нэпа.

Новыя паняцці і тэрміны: *новая эканамічная палітыка (нэп), харчпатак, кааперацыя, савецкі чырвонец.*

1. Растлумачце, чаму эканамічная палітыка, распачатая ў 1921 г., атрымала назву новай.
2. Ахарактарызуйце новую эканамічную палітыку па наступным плане:
а) эканамічныя прычыны яе ўвядзення; б) праведзеныя мерапрыемствы; в) гаспадарчыя вынікі ажыццяўлення; г) асаблівасці правядзення ў БССР.
3. Уявіце сябе ў ролі селяніна ці небагатага гарадскога жыхара. Якім магло быць ваша стаўленне да наступстваў ажыццяўлення нэпа ў вёсцы і горадзе? Свой адказ патлумачце. Выкарыстайце метадычную параду «Як мадэляваць свае паводзіны ва ўмоўнай гістарычнай сітуацыі» на с. 179.

§ 6. Правядзенне індустрыялізацыі і калектывізацыі сельскай гаспадаркі ў БССР

Успомніце. 1. У чым заключалася аграрнае пытанне і як яно было вырашана згодна з Дэкрэтам аб зямлі?

2. Што азначаюць паняцці *індустрыялізацыя* і *кааперацыя*?

Вучэбная задача. Вызначыць узаемасувязь паміж індустрыялізацыяй і калектывізацыяй сельскай гаспадаркі як сродкамі пабудовы новага грамадства і вынікі іх правядзення ў БССР.

Прычыны, асаблівасці і метады правядзення індустрыялізацыі ў БССР.

У другой палове 1920-х гг. новая эканамічная палітыка была паступова згорнута. Рашэнне аб правядзенні ў БССР **індустрыялізацыі** было прынята ў **1925 г.** Яна ўяўляла сабой працэс стварэння буйной машынай вытворчасці ва ўсіх галінах народнай гаспадаркі, і перш за ўсё ў прамысловасці. Індустрыялізацыя павінна была забяспечыць пераадоленне эканамічнага адставання ад еўрапейскіх дзяржаў, рост колькасці рабочага класа і замацаванне савецкай улады.

Асаблівасцю правядзення індустрыялізацыі ў Савецкай Беларусі стала шырокае выкарыстанне значных прыродных запасаў лесу і торфу, а таксама рэзерваў рабочай сілы ў сельскай мясцовасці. У першыя гады індустрыялізацыі ў рэспубліцы развівалася лёгкая прамысловасць, якая мела перапрацоўчы характар і арыентавалася на выраб тавараў народнага спажывання. Атрымалі пашырэнне такія галіны прамысловасці, як харчовая, гарбарная, тэкстыльная, швейная, лясная, дрэваапрацоўчая, папяровая, паліўная.

У 1928—1929 гг. быў распрацаваны першы пяцігадовы план развіцця народнай гаспадаркі — **пяцігодка**. Яе асноўнай мэтай стала ператварэнне СССР з аграрнай краіны ў індустрыяльную. Індустрыялізацыя ў БССР праходзіла фарсіраванымі (паскоранымі) тэмпамі пад лозунгам «Пяцігодку — у чатыры гады».

Адным з метадаў прыцягнення рабочых да ўдзелу ў правядзенні індустрыялізацыі было сацыялістычнае спаборніцтва за дасягненне лепшых эканамічных вынікаў. Яно развівалася ў такіх формах, як стаханаўскі рух (ад імя яго пачынальніка А. Стаханава), ударныя брыгады, а ў канцы 1930-х гг. — шматстаночнае абслугоўванне, сумяшчэнне прафесій і інш. Адным з ініцыятараў стаханаўскага руху ў БССР стаў майстар мінскай абутковай фабрыкі Рыгор Скобля. За адну рабочую змену ён абцягнуў 1500 пар абутку, што склала больш за 310 % ад нормы. Сацыялістычнае спаборніцтва было прынята працоўнымі з энтузіязмам, хоць яно і суправаджалася, як правіла, пераглядам нормаў выпрацоўкі ў бок іх павелічэння і зніжэннем платы за атрыманую прадукцыю. Людзі разумелі неабходнасць гэтага, жылі і працавалі з верай у светлую будучыню, якую самі стваралі. З радасцю ўспрымаліся весткі пра пабудаваныя прадпрыемствы, якія мацавалі індустрыяльную магутнасць Савецкай краіны.

Індустрыялізацыя ў БССР у гады першых пяцігодак

Карыстаючыся картасхемай, пацвердзіце выказванне старшыні Савета Народных Камісараў БССР Я. А. Адамовіча ў 1926 г.: «Беларускую прамысловасць мы ў асноўным павінны і можам развіваць галоўным чынам як прамысловасць па перапрацоўцы мясцовай сыравіны. У нас у бліжэйшы перыяд будзе развівацца прамысловасць лёгкага тыпу».

Завод сельскагаспадарчых машын у Гомелі.
Фотаздымак 1930-х гг.

Вынікі прамысловага развіцця БССР у перыяд першых пяцігодак.

У гады першай пяцігодкі (1928—1932) былі пабудаваны і пачалі працаваць швейная фабрыка «Сцяг індустрыялізацыі» і панчошна-трыкатажная фабрыка імя КІМ (скарочаная назва Камуністычнага інтэрнацыянала моладзі — міжнароднай арганізацыі ў 1919—1943 гг.) у Віцебску, Магілёўская фабрыка штучнага валакна, Бабруйскі і Гомельскі дрэваапрацоўчыя камбінаты, завод сельскагаспадарчых машын у Гомелі і інш.

У выніку другой і трэцяй пяцігодак (1933—1937; 1938—1941) прамысловасць рэспублікі папоўнілася Крычаўскім цэментавым, Магілёўскім аўтарамонтным заводамі, Мінскім радыёзаводам, на якім выпускаліся прыёмнікі «Піянер» і «КІМ», Рагачоўскім кансервавым заводам, Барысаўскай макароннай і Мінскай каўбаснай фабрыкамі.

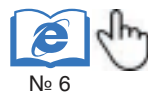
У 1935 г. за поспехі ў эканамічным развіцці БССР была ўзнагароджана ордэнам Леніна (**). У выніку правядзення фарсіраванай індустрыялізацыі БССР да канца 1930-х гг. ператварылася ў індустрыяльна-аграрную краіну.

Прычыны, метады і асаблівасці правядзення калектывізацыі сельскай гаспадаркі ў БССР. У гады нэпа ў беларускай вёсцы праходзіла кааперацыя сялянскіх гаспадарак. Яна мела такія формы, як гандлёвыя кааператывы, таварыствы па сумеснай апрацоўцы зямлі, што адпавядала распрацаванаму У. І. Леніным кааператыўнаму плану. Асноўнымі яго прынцыпамі былі добраахвотнасць пры стварэнні сялянамі кааператываў і паступовы пераход ад простых формаў кааперацыі да больш складаных. Усімі формамі сельскагаспадарчай кааперацыі ў рэспубліцы ў 1928 г. было ахоплены звыш 50 % сялянскіх гаспадарак.

У 1927 г. было прынята рашэнне аб правядзенні палітыкі **калектывізацыі** сельскай гаспадаркі — аб'яднання індывідуальных гаспадарак сялян у калектывныя гаспадаркі (калгасы). Яны з'яўляліся вышэйшай формай вытворчай кааперацыі, і імі ў 1928 г.

было ахоплена каля 1 % сялянскіх гаспадарак. Правядзенне калектывізацыі тлумачылася неабходнасцю забеспячэння горада сельскагаспадарчай сыравінай і прадуктамі ва ўмовах індустрыялізацыі. Гэтую задачу не маглі выканаць дробныя аднаасобныя сялянскія гаспадаркі. Патрабавалася стварэнне буйных сялянскіх гаспадарак з выкарыстаннем машынай тэхнікі.

Ажыццяўленне фарсіраванай індустрыялізацыі патрабавала значных сродкаў, якія вырашана было атрымаць за кошт вёскі. Дзяржава знізіла закупачныя цэны на сельскагаспадарчую прадукцыю, што выклікала нежаданне сялян прадаваць збожжа па нізкіх коштах. У выніку ўзнік так званы «хлебны крызіс» 1928—1929 гг. У ім абвінавачлі заможных сялян, якіх называлі кулакамі. У савецкую гісторыю **1929 г.** увайшоў пад назвай «Год вялікага пералому». Так называўся артыкул І. В. Сталіна, надрукаваны ў газеце «Праўда», які стаў тэарэтычным абгрунтаваннем пераходу да палітыкі суцэльнай калектывізацыі. Запісванне сялянства ў калгасы з 1929 г. не заўсёды адбывалася добраахвотна. У лютым 1930 г. было прынята рашэнне калектывізаваць да сакавіка 75—80 % сялянскіх гаспадарак. У БССР асаблівасцю калектывізацыі стала тое, што яна суправоджалася масавым і паскораным ссяленнем хутарскіх гаспадарак у калгасныя цэнтры. Пры ўступленні сялян у калгас нярэдка абагульваліся не толькі іх сельскагаспадарчая тэхніка, прылады працы, коні, пабудовы, але і індывідуальная маёмасць. Здаралася, што ў калгас прымушалі аддаваць нават свойскую жывёлу (кароў) і птушку (курэй).

Тых, хто не жадаў запісвацца ў калгасы, маглі прылічыць да кулакоў. У дачыненні да іх праводзілася **раскулачванне**, у ходзе якога гвалтоўна адымалася іх маёмасць. Раскулачаных высялялі ў Сібір і ў паўночныя раёны СССР. Пасля раскулачвання пэўная частка маёмасці заможных сялян даставалася беднякам. З пачаткам суцэльнай калектывізацыі раскулачванне ператварылася ў палітыку ліквідацыі кулацтва як класа, якая праводзілася ў жорсткай форме. У грамадстве ствараўся вобраз кулака як ворага народа.

З успамінаў сведкі раскулачвання Антона Семяновіча

Селянін ніяк не мог зразумець, чаму гэта ён павінен набытую сваім мазалём гаспадарку аддаць у калгас, працаваць на кагосьці і чакаць, пакуль нехта злітуецца і дасць кавалак хлеба. Але партыйныя камісары... агітуюць людзей за калгас... імкнуцца даказаць перавагу калектывнай працы над індывідуальнай... стараюцца знайсці прычыну... нежадання ўступаць у калгас. І такую прычыну яны вельмі хутка знаходзяць: вінаватыя, маўляў, кулакі, гэтыя заклятые ворагі савецкай улады, якіх трэба знішчыць як клас. Калі ж хто будзе патураць кулакам, на таго таксама знойдзецца ўправа...

Чаму, на вашу думку, сяляне не маглі зразумець неабходнасць уступлення ў калгас?

Ворыва ў калгасе

Сяўба ў калгасе

Вызначце з апорай на фотаздымкі эфектыўнасць калектыўнай і механізаванай працы ў сельскай гаспадарцы.

Вынікі калгаснага будаўніцтва ў БССР у перыяд першых пяцігодак. У выніку правядзення суцэльнай калектывізацыі ў БССР была створана матэрыяльна-тэхнічная база, неабходная для далейшага індустрыяльнага развіцця рэспублікі. З мэтай забеспячэння калгасаў тэхнікай утвараліся машынна-трактарныя станцыі (МТС). Першая МТС у БССР была створана ў 1930 г. у мястэчку Койданава (цяперашні Дзяржынск).

Калектывізацыя прывяла да змянення сацыяльнай структуры насельніцтва, бо адбыўся рост калгаснага сялянства. У 1939 г. калгасы аб'ядноўвалі больш за 90 % сялянскіх гаспадарак. Праца ў калгасах аплачвалася не грашыма, а прадуктамі ў канцы года па колькасці адпрацаваных дзён — так званых працадзён. З сярэдзіны 1930-х гг. у калгасах рэспублікі быў вызначаны мінімум выпрацоўкі працадзён — 80. Калгаснікаў, якія не выконвалі гэтага мінімуму, прыцягвалі да адміністрацыйнай адказнасці.

У 1932 г., калі ў СССР была ўведзена пашпартная сістэма, калгаснікам пашпартоў не выдалі. Атрымаць іх яны маглі з дазволу праўлення калгаса. Права калгаснікаў на перамяшчэнне і свабодны выбар працы фактычна было абмежавана.

Сучасныя гісторыкі лічаць, што калектывізацыя адпавядала задачам пабудовы індустрыяльнага грамадства. Аднак яна праводзілася шляхам «рэвалюцыйнага націску». Гэта прывяло да перагібаў пры стварэнні калгасаў і негатыўнага эфекту ад праведзеных мерапрыемстваў. Аказаліся знявечанымі лёсы многіх тысяч людзей. Матэрыяльнае становішча насельніцтва заставалася цяжкім, хаця людзей не пакідала вера ў лепшую будучыню.

Новыя паняцці і тэрміны: індустрыялізацыя, пяцігодка, калектывізацыя, раскулачванне.

**** Першая дзяржаўная ўзнагарода БССР**

Найвышэйшай дзяржаўнай узнагародай БССР у 1924—1933 гг. з'яўляўся ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга БССР. На ордэне адлюстраваны зорка, сякера, серп, каласы, зубчастае кола. Ордэн № 1 быў уручаны таварыству «Васількі». Яго ўдзельнікі — жыхары вёскі Васількі Бялыніцкага раёна Магілёўскай акругі — вылучыліся ў асушэнні мясцовага балота. Ордэнамі таксама былі ўзнагароджаны чыгуначныя палкі, што будавалі дарогу Орша — Лепель, пагранічныя войскі БССР.

Выкажыце меркаванне, чаму ўзнікла ідэя ўвесці ўзнагароду за працу ў выглядзе ордэна.

Ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга БССР

1. Ахарактарызуйце палітыку індустрыялізацыі і калектывізацыі ў БССР паводле наступнага плана: а) прычыны правядзення; б) метады; в) асаблівасці правядзення; г) вынікі.
2. Дакажыце, што БССР у гады першых пяцігодак ператварылася ў індустрыяльна-аграрную рэспубліку.
3. Параўнайце ленінскі кааператыўны план і сталінскі план суцэльнай калектывізацыі сельскай гаспадаркі. Вызначце, які з гэтых планаў дазваляў ажыццявіць ідэю паступовага добраахвотнага пераводу сельскай гаспадаркі з індывідуальнага на калектывны характар вытворчасці.
4. Вызначце, у чым заключаўся «вялікі пералом» у вёсцы.
5. Выкажыце меркаванне, чаму калгаснікі не атрымалі пашпартаў, уведзеных у 1932 г. для грамадзян БССР.
6. Уявіце сябе ў ролі рабочага завода ці фабрыкі, пабудаваных у гады першых пяцігодак, або селяніна, які працаваў у калгасе. Якім было б ваша стаўленне да працы? Свой адказ растлумачце. Звярніцеся да метадычнай парады «Як мадэляваць свае паводзіны ва ўмоўнай гістарычнай сітуацыі» на с. 179.

§ 7. Грамадска-палітычнае жыццё БССР у 1920—1930-я гг.

Успомніце. Як змянілася тэрытарыяльнае становішча Беларусі пасля Рыжскага міру?

Вучэбная задача. Ахарактарызаваць працэс фарміравання беларускай савецкай дзяржавы і яе грамадска-палітычную сістэму.

Удзел БССР ва ўтварэнні Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік. У працэсе пошуку і выпрацоўкі канкрэтных формаў аб'яднання савецкіх рэспублік

у адну дзяржаву І. В. Сталін выступіў з ідэяй «аўтанамізацыі». Згодна з ёю ўсе савецкія рэспублікі павінны былі абвясціць сябе састаўнымі часткамі Расійскай Савецкай Федэратыўнай Сацыялістычнай Рэспублікі (РСФСР) і ўвайсці ў яе склад на правах нацыянальна-культурнай аўтаноміі. Але гэты план не быў падтрыманы кіраўнікамі рэспублік, у тым ліку і Беларусі. У. І. Ленін прапанаваў больш прымальную форму дзяржаўнага ўладкавання — **федэрацыю**. Яна ўяўляла сабой саюз некалькіх дзяржаў, у якім яны падпарадкоўваюцца адзінаму цэнтру і пры гэтым захоўваюць самастойнасць у вырашэнні асобных пытанняў унутранай палітыкі. У федэрацыі дзейнічаюць адзіныя канстытуцыя, органы дзяржаўнай улады, існуе адзінае грамадзянства, уводзяцца агульныя грашовыя адзінкі.

Ідэя аб'яднання была ўвасоблена ў жыццё на IV Усебеларускім з'ездзе Саветаў у снежні 1922 г. у Мінску. Дэлегаты з'езда аднагалосна ўхвалілі ідэю стварэння Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік (СССР). Савецкі Саюз разглядаўся як адзіная дзяржава, у якой добраахвотна на свабоднай і раўнапраўнай аснове аб'ядноўваліся ўсе савецкія рэспублікі: РСФСР, БССР, Украінская ССР, Закаўказская Савецкая Федэратыўная Сацыялістычная Рэспубліка (у складзе Азербайджана, Арменіі, Грузіі) з захаваннем за кожнай з іх права свабоднага выхаду з Саюза.

30 снежня 1922 г. дэлегацыі, якія сабраліся ў Маскве на I Усесаюзным з'ездзе Саветаў, падпісалі Дэкларацыю і Дагавор аб утварэнні СССР. З'езд выбраў вярхоўны заканадаўчы орган Саюза — Цэнтральны Выканаўчы Камітэт СССР. Яго старшынёй ад Беларусі быў абраны А. Р. Чарвякоў.

Александр Рыгорович Чарвякоў (1892—1937).

Ураджэнец Ігуменскага павета Мінскай губерні (цяпер Пухавіцкі раён Мінскай вобласці). Пасля заканчэння Віленскага настаўніцкага інстытута працаваў народным настаўнікам. Менавіта ў гэты час вызначыў мэту свайго жыцця: «Трэба аддаць усе сілы служэнню беднаму народу». Удзельнік Усебеларускага з'езда ў снежні 1917 г. Камісар Беларускага нацыянальнага камісарыята (Белнацкама). Удзельнік I з'езда Камуністычнай партыі (бальшавікоў) Беларусі. Яго подпіс стаіць пад Маніфестам аб стварэнні Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі (ССРБ). У 1922 г. удзельнічаў у рабоце па ўтварэнні СССР, у распрацоўцы планаў першых пяцігодак у БССР. У розныя гады займаў найвышэйшыя ў рэспубліцы пасады старшыні Савета Народных Камісараў і Цэнтральнага выканаўчага камітэта БССР. Стаў актыўным прыхільнікам палітыкі беларусізацыі. Карыстаўся вялікай папулярнасцю ў народзе. У Мінск на прыём, як тады гаварылі, «да Чарвякова» дабіраліся з самых далніх куткоў Беларусі з надзеяй вырашыць надзённыя пытанні.

А. Р. Чарвякоў

Выкажыце ўласнае стаўленне да мэты жыцця і дзейнасці А. Р. Чарвякова.

Узбуйненне тэрыторыі БССР у 1924 і 1926 гг. Урад СССР у 1924 г. выдаў дэкрэт аб перадачы Беларускай ССР 16 паветаў Віцебскай, Гомельскай і Смаленскай губерняў, якія раней уваходзілі ў РСФСР і дзе большасць насельніцтва складалі беларусы. У выніку гэтага ўзбуйнення тэрыторыя Савецкай Беларусі павялічылася ў 2 разы — да 110 тыс. км², а колькасць насельніцтва ўзрасла амаль у 3 разы — да 4,2 млн чалавек. У 1926 г. адбылося другое ўзбуйненне БССР. У яе склад былі ўключаны Гомельскі і Рэчыцкі паветы з тэрыторыяй больш за 15 тыс. км² і насельніцтвам каля 650 тыс. чалавек. Гэта садзейнічала працэсу фарміравання беларускай нацыі, развіццю яе эканомікі і культуры.

Карыстаючыся картасхемай на першым форзацы вучэбнага дапаможніка, вызначце суадносіны тэрыторыі Беларусі ў складзе БССР пасля ўзбуйненняў і той, якая знаходзілася ў складзе Польшчы.

Фарміраванне савецкай грамадска-палітычнай сістэмы. Для грамадска-палітычнага жыцця 1920-х гг. стала характэрным спыненне дзейнасці палітычных партый, якія супрацьстаялі бальшавікам. У БССР замацавалася аднапартыйная палітычная сістэма. Камуністычная партыя (бальшавікоў) Беларусі (КП(б)Б) стала фактычна выконваць функцыі органа дзяржаўнай улады, які ажыццяўляў поўны кантроль над усімі сферамі жыцця грамадства. Паступова замацоўваўся безальтэрнатыўны парадак выбараў у органы ўлады, пры якім на адпаведную пасаду прэтэндавала адна кандыдатура, звычайна ўзгодненая з мясцовым партыйным кіраўніцтвам. Быць выбранымі ў органы ўлады маглі па загадзя складзеных спісах толькі члены Камуністычнай партыі або беспартыйныя, якія падтрымлівалі палітыку партыі.

Згодна з Канстытуцыяй 1927 г. палітычнай асновай БССР абвяшчаліся Саветы рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў. Канстытуцыя зацвердзіла назву «Беларуская Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка», абрэвіатура якой была адлюстравана на Дзяржаўным гербе, што існаваў у 1927—1937 гг.

Рэзервам і памочнікам КП(б)Б з'яўляўся Камуністычны саюз моладзі Беларусі, які пасля смерці У. І. Леніна атрымаў назву «Ленінскі» (ЛКСМБ, скарачана — **камсамол**). У гады першых пяцігодак камсамол шэфстваваў над будаўніцтвам прамысловых прадпрыемстваў, садзейнічаў правядзенню калектывізацыі сельскай гаспадаркі.

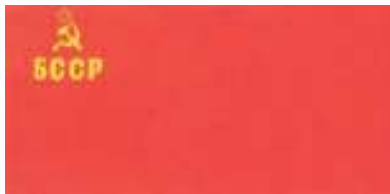
Да канца 1930-х гг. у БССР склалася **савецкая грамадска-палітычная сістэма**. Яе асновай з'яўляліся Саветы дэпутатаў працоўных. У сацыяльна-эканамічнай галіне ўсталявалася дзяржаўная

Дзяржаўны герб БССР.
1927—1937 гг.

Дзяржаўны герб БССР. 1938 г.

Дзяржаўны сцяг БССР.
1937—1951 гг.

ўласнасць на сродкі вытворчасці, павялічылася доля рабочага класа, сфарміравалася калгаснае сялянства. У грамадска-палітычнай сферы замацавалася аднапартыйная палітычная сістэма, якая характарызувалася бяспрэчным падначаленнем цэнтральнай партыйнай і дзяржаўнай уладзе. Панавала ўсеагульная дзяржаўная марксісцка-ленінская **ідэалогія** — сістэма поглядаў і ідэй, якія адлюстроўвалі пазіцыю Камуністычнай партыі і асабіста І. В. Сталіна.

Гэта ідэалогія не сумяшчалася з рэлігійнасцю насельніцтва. Барацьба з царквой стала адной з галоўных задач савецкай улады. Быў створаны Саюз ваяўнічых бязбожнікаў, праводзілася антыцаркоўная агітацыя, забараняліся рэлігійныя арганізацыі. У час другой пяцігодкі, якую назвалі «бязбожнай», адбылося масавае закрыццё цэркваў і касцёлаў. Іх каштоўнасці і маёмасць перадаваліся дзяржаве, а самі яны адводзіліся пад сельскія клубы або ператвараліся ў склады. У 1939 г. у Савецкай Беларусі ўжо не дзейнічала ніводная царква. Святары былі пазбаўлены выбарчых правоў.

У 1937 г. была прынята трэцяя па ліку Канстытуцыя БССР. Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка абвешчалася дзяржавай рабочых і сялян. Найвышэйшым заканадаўчым органам улады з'яўляўся Вярхоўны Савет БССР. Найвышэйшым выканаўчым органам дзяржаўнага кіравання стаў Савет Народных Камісараў БССР. Абвешчалася, што перамог сацыялістычны лад, зацвердзілася сацыялістычная ўласнасць на сродкі вытворчасці ў дзяржаўнай і кааператыўна-калгаснай формах. Прыватная ўласнасць скасоўвалася. У Канстытуцыі быў замацаваны прынцып «ад кожнага — па яго здольнасці, кожнаму — па яго працы». Савецкім грамадзянам гарантаваўся шэраг дэмакратычных правоў і свабод, у тым ліку права выбіраць і быць выбраным у дзяржаўныя органы ўлады. У 1938 г. быў зацверджаны новы варыянт дзяржаўнага герба БССР, малюнак якога перапрацаваў мастак Валянцін Волкаў. З пэўнымі зменамі герб выкарыстоўваўся да 1991 г. Таксама быў прыняты дзяржаўны сцяг БССР, які існаваў у 1937—1951 гг.

Палітычныя рэпрэсіі. У грамадска-палітычным жыцці СССР паступова складаўся рэжым асабістай улады І. В. Сталіна. Замацаваўся **культ асобы** — празмернае ўзвылічванне ролі Сталіна ў жыцці грамадства (**). Сярод дзяржаўных кіраўнікоў панавала сталінская тэорыя аб узмацненні класавай барацьбы па меры руху савецка-

га грамадства да канчатковай пабудовы сацыялізму. Пачалася барацьба з праціўнікамі палітычнага курсу Камуністычнай партыі, якая мела форму **палітычных рэпрэсій** — ужывання ўладай розных мер прымусу па палітычных матывах. У гэтых умовах надзвычайна павялічылася роля органаў унутраных спраў, якім было даручана выкрываць так званых «ворагаў народа».

У выніку арыштаў рэспубліканская партыйная арганізацыя страціла амаль што палову свайго складу. За недастатковую працу па выкрыцці «ворагаў народа» быў рэзка раскрытыкаваны А. Р. Чарвякоў, які неўзабаве скончыў жыццё самагубствам. Органы ўнутраных спраў арыштавалі З. Х. Жылуновіча, а затым асудзілі да ссылкі яго жонку і дачку як членаў сям’і «зdraдніка радзімы». Сам З. Х. Жылуновіч па афіцыйнай версіі памёр ад хваробы, а па іншых звестках скончыў жыццё самагубствам. Ахвярай палітычных рэпрэсій стаў М. Ф. Гікала.

Мікалай Фёдаравіч Гікала (1897—1937). Першы сакратар ЦК КП(б)Б у 1932—1937 гг. Актыўна праводзіў у БССР палітыку індустрыялізацыі, суцэльнай калектывізацыі, развіцця культуры. У народзе карыстаўся павагай. Нават існавала такая прымаўка: «У калгасах стала многа сала — вінават Гікала». Аднак многія з пытанняў вырашаў адміністрацыйна-каманднымі метадамі. Стаў адным з першых стваральнікаў культу асобы Сталіна ў БССР і свайго ўласнага. Быў адным з тых, хто праводзіў палітычныя рэпрэсіі, ахвярай якіх зрабіўся потым і сам.

М. Ф. Гікала з жонкай на адкрыцці Дома Урада ў Мінску ў 1933 г.

У час палітычных рэпрэсій у контррэвалюцыйныя элементы і шпіёны быў залічаны шэраг дзеячаў культуры, якія з’яўляліся прадстаўнікамі нацыянал-дэмакратычнага руху (іх называлі нацдэмамі). **Нацыянал-дэмакратызм** як кірунак грамадска-палітычнай думкі, што ўзнік у канцы XIX — пачатку XX ст., быў абвешчаны Камуністычнай партыяй варожай антысавецкай палітыкай, накіраванай супраць дасягненняў Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г.

Складзеная ў 1990-я гг. электронная база звестак сведчыць, што ўсяго ў БССР у 1935—1940 гг. ад палітычных рэпрэсій пацярпела больш за 85 тыс. грамадзян Беларусі; з іх больш за 28 тыс. былі расстраляны. У 1990-я гг. палітычныя рэпрэсіі 1930-х гг. былі прызнаны неабгрунтаванымі і многія вынесеныя прысуды адменены з прычыны адсутнасці складу злачынства.

Памятны знак, прысвечаны ахвярам палітычных рэпрэсій, у Курапатах

Сімвалам палітычных рэпрэсій у Беларусі стала назва ляснога ўрочышча пад Мінскам — Курапаты. Тут у 1930—1940-я гг. адбываліся расстрэлы рэпрэсаваных. Гэта выяўлена ў выніку расследаванняў, якія праводзіліся пачынаючы з 1988 г. Пракуратурай БССР, а затым на працягу 1990—2000-х гг. Генеральнай пракуратурай Рэспублікі Беларусь. У Курапатах устаноўлены памятны знак.

Такім чынам, грамадска-палітычнае жыццё ў БССР характарызувалася, з аднаго боку, верай насельніцтва ў лепшую будучыню ў Савецкім Саюзе, а з другога — скажэннямі прынцыпаў справядлівасці і законнасці ва ўмовах замацавання культ асобы і ажыццяўлення палітычных рэпрэсій.

Новыя паняцці і тэрміны: камсамол, савецкая грамадска-палітычная сістэма, ідэалогія, культ асобы, палітычныя рэпрэсіі, нацыянал-дэмакратызм.

**** 3 пісьма школьніцы Ірыны Гапанёнак на імя І. В. Сталіна**

Дарагі бацька Сталін. Я дзяўчынка 10-гадовая, Ірына Аляксандраўна Гапанёнак. Хаджу ў школу ў 3-ці клас. Сёння, 7 лістапада 1940 г., вялікае свята, якое прынесла для ўсяго савецкага народа вялікую радасць. Сёння ў нашай школе ў 10 гадзін раніцы была пастаноўка для маленькіх дзяцей. І я расказвала вершык «Слава»... глядзела на твой партрэт і гучна сказала: «Слава таварышу Сталіну!» І бачыла, як усе радаваліся... Вярнуўшыся дамоў, узяла паперу і пяро і, працягваючы да цябе сваю маленькую руку, прашу цябе, не адмоў у маёй вялікай просьбе, вярні майго тату Аляксандра Францавіча Гапанёнка, які быў арыштаваны...

...Родны бацька Сталін! Дні і гадзіны буду чакаць ад цябе адказу...

1. Вызначце, пра якія з'явы грамадска-палітычнага жыцця сведчыць гэты гістарычны дакумент.
2. Уявіце сябе ў ролі вучня беларускай школы 1930-х гг. Якім было б ваша стаўленне да тагачаснай грамадска-палітычнай сістэмы? Свае адказы патлумачце. Выкарыстайце метадычную параду «Як мадэляваць свае паводзіны ва ўмоўнай гістарычнай сітуацыі» на с. 179.

1. Ахарактарызуйце ролю КП(б)Б і ЛКСМБ у тагачаснай грамадска-палітычнай сістэме.
2. Параўнайце ленінскі і сталінскі планы аб'яднання савецкіх рэспублік. Які з планаў, на вашу думку, найбольш адпавядаў інтарэсам беларускай савецкай дзяржавы?
3. Дакажыце, што ўваходжанне БССР у склад Савецкага Саюза і ўзбуйненне БССР сталі чарговымі этапамі працэсу фарміравання беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці.

4. Пра якія адметныя рысы грамадска-палітычнай сістэмы сведчыў безальтэрнатыўны парадак выбараў у Саветы дэпутатаў працоўных як у органы савецкай улады?
5. Вызначце, у чым заключаліся супярэчнасці грамадска-палітычнага жыцця БССР у 1920—1930-я гг. Выкарыстайце дадатковы матэрыял да параграфа.

§ 8. Палітыка беларусізацыі. Развіццё адукацыі, навукі і культуры ў БССР у 1920—1930-я гг.

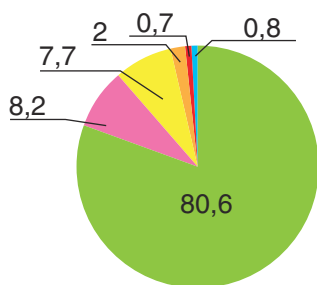
Успомніце. У чым заключаліся погляды А. А. Смоліча і З. Х. Жылуновіча (Цішкі Гартнага) па пытанні беларускай дзяржаўнасці?

Вучэбная задача. Вызначыць, якім чынам палітыка беларусізацыі і дзейнасць прадстаўнікоў навукі і культуры садзейнічалі фарміраванню нацыянальнай самасвядомасці насельніцтва БССР.

Беларусізацыя як складнік савецкай нацыянальнай палітыкі: асноўныя мерапрыемствы і вынікі. Палітыка Камуністычнай партыі (большавікоў) Беларусі ў перыяд з **1924 да канца 1920-х гг.**, якая садзейнічала развіццю беларускай культуры, мовы, адукацыі, атрымала назву «**беларусізацыя**».

Асноўныя мерапрыемствы палітыкі беларусізацыі па развіцці беларускай мовы

Мерапрыемствы	Вынікі ажыццяўлення
Перавод навучання ў школах пераважна на беларускую мову	Да 1928 г. каля 80% агульнаадукацыйных школ было пераведзена на беларускую мову навучання
Перавод дзяржаўнага апарату на беларускую мову	У 1927 г. каля 80% служачых у цэнтральных установах улады валодалі беларускай мовай
Пераход Чырвонай Арміі на беларускую мову	У войсках, якія размяшчаліся ў Беларусі, было ўведзена вывучэнне беларускай мовы
Вывучэнне прадстаўнікоў беларускай нацыянальнасці (карэнных жыхароў) на кіраўніцкія пасады (каранізацыя)	Да 1927 г. доля прадстаўнікоў беларускай нацыянальнасці (карэнных жыхароў) сярод раённых кіраўнікоў павялічылася на 48%

Нацыянальны склад насельніцтва БССР паводле перапісу 1926 г., %

- беларусы
- яўрэй
- рускія
- палякі
- украінцы
- латышы, літоўцы, немцы, татары, прадстаўнікі іншых нацыянальнасцяў

Угады беларусізацыі дзяржаўнымі былі абвешчаны адразу чатыры мовы: беларуская, руская, яўрэйская і польская. Чаму? Адкажыце на гэтае пытанне, карыстаючыся звесткамі кругавой дыяграмы.

У Канстытуцыі БССР 1927 г. было заканадаўча замацавана палажэнне аб тым, што «дзякуючы значнай перавазе ў БССР насельніцтва беларускай нацыянальнасці беларуская мова выбіраецца як мова, пераважная для зносін паміж дзяржаўнымі, прафесіянальнымі і грамадскімі ўстановамі і арганізацыямі». За кожным грамадзянінам замацоўвалася права звяртацца ў любую ўстанову на роднай мове і на ёй жа атрымаць адказ (**1).

Станаўленне і развіццё сістэмы адукацыі і навукі ў БССР. Дзякуючы палітыцы беларусізацыі ў БССР паспяхова вырашаліся агульныя для СССР пытанні, звязаныя з ліквідацыяй непісьменнасці дарослага насельніцтва, падрыхтоўкай неабходных кадраў для індустрыялізацыі, забеспячэннем развіцця навукі. Плённа працавала таварыства «Прэч непісьменнасць» пад кіраўніцтвам яго старшыні А. Р. Чарвякова. Па ініцыятыве камсамола праводзіліся месячнікі «За пісьменнасць». У канцы першай пяцігодкі быў завершаны пераход да ўсеагульнага абавязковага пачатковага навучання.

У рэспубліцы пачалі дзейнічаць так званыя рабочыя факультэты для падрыхтоўкі рабоча-сялянскай моладзі да паступлення ў вышэйшыя навучальныя ўстановы. Вядучай ВНУ сярод іх стаў адкрыты ў 1921 г. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. Па ініцыятыве першага рэктара БДУ Уладзіміра Іванавіча Пічэты было вырашана ўвесці выкладанне гісторыі Беларусі ў якасці абавязковага прадмета на ўсіх факультэтах БДУ. Сам рэктар чытаў лекцыі па-беларуску. У вучэбныя планы ўсіх факультэтаў уводзілася беларуская мова.

У 1922 г. для арганізацыі навукова-даследчай дзейнасці па ўсебаковым вывучэнні Беларусі быў створаны Інстытут беларускай культуры (Інбелкульт). У 1928 г. яго рэарганізавалі ў Беларускую акадэмію навук. Першым прэзідэнтам Беларускай акадэміі навук стаў У. М. Ігнатоўскі. Многія з урадженцаў Беларусі сталі вядомымі савецкімі вучонымі (**2, 3).

Усевалад Макаравіч Ігнатоўскі (1881—1931). Урадженец Брэсцкага павета (цяпер Камянецкі раён Брэсцкай вобласці). Беларускі гісторык і грамадскі дзеяч. У 1920—1926 гг. з'яўляўся першым у гісторыі Савецкай Беларусі народным камісарам асветы БССР. Аўтар кнігі «Кароткі нарыс гісторыі Беларусі», якая на працягу доўгага часу была школьным падручнікам. У. М. Ігнатоўскі стаў ахвярай рэпрэсій за тое, што быццам бы ў сваёй навукавай дзейнасці на першае месца ставіў нацыянальныя, а не класавыя пытанні. Не вытрымаўшы здзекаў і ў знак пратэсту супраць неабгрунтаваных абвінавачванняў пасля аднаго з допытаў застрэліўся.

У. М. Ігнатоўскі

Акадэмікам Беларускай акадэміі навук стаў беларускі гісторык **Вацлаў Юстынавіч Ластоўскі** (1883—1938). Урадженец Дзісенскага павета Віленскай губерні (цяпер Глыбоцкі раён Віцебскай вобласці). У 1917 г. выступіў за поўную дзяржаўную незалежнасць і тэрытарыяльную цэласнасць Беларусі ў яе этнаграфічных межах. Удзельнічаў у абвешчэнні незалежнасці БНР 25 сакавіка 1918 г. Яго пярэ належаць «Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі». У 1928 г. Ластоўскі, які быў дырэктарам Беларускага дзяржаўнага музея, выязджаў са спецыяльнай экспедыцыяй у Полацк з мэтай пошуку крыжа Ефрасінні Полацкай. Крыж быў знойдзены і перавезены ў Мінск, потым зберагаўся ў Магілёве.

В. Ю. Ластоўскі

Сталае і маладое пакаленні беларускай савецкай літаратуры. У 1920-я гг. былі апублікаваны паэмы **Якуба Коласа** «Новая зямля» і «Сымон-музыка». У іх паэт паказаў жыццё, працу і духоўны свет простых людзей дарэвалюцыйнай Беларусі. Выйшла другая частка аднаго з самых значных яго твораў «На ростанях» — апавесць «У глыбі Палесся». Найлепшым узорам прозы 1930-х гг. стала апавесць Якуба Коласа «Дрыгва», прысвечаная дзейнасці петрыкаўскага партызана, народнага героя В. Талаша. **Янка Купала** стварыў шэраг паэтычных твораў, гадоўнай тэмай якіх было будаўніцтва сацыялізму ў Беларусі пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. Урад БССР прысвоіў Якубу Коласу і Янку Купалу званне народных паэтаў Беларусі.

У час палітычных рэпрэсій народнаму паэту Янку Купалу была прыпісана роля кіраўніка «Саюза вызвалення Беларусі», якога ўвогуле не існавала. Паэт не даў магчымасці справакаваць сябе. Вярнуўшыся дахаты пасля чарговага допыту, ён зрабіў спробу самагубства. «Лепш смерць фізічная, чым палітычная», — пісаў ён у лісце да А. Р. Чарвякова.

Я. Купала і Я. Колас.
Фотаздымак 1938 г.

Выдатным прадстаўніком маладога пакалення беларускіх літаратараў стаў А. Куляшоў.

Аркадзь Аляксандравіч Куляшоў (1914—1978). Урадженец Магілёўшчыны. У часопісе «Полымя» за 1928 г. быў надрукаваны адзін з самых ранніх вершаў 14-гадовага паэта «Бывай...». Гэты верш, у якім згадваецца Алеся, прысвечаны дзяўчыне, у якую быў закаханы Аркадзь. Яна і стала прататыпам Алесі. З ёй будучы паэт вучыўся ў сельскай школе. На развітанне з дзяўчынай, калі яна, скончыўшы школу, паехала ў Ленінград паступаць у педінстытут, юны паэт і напісаў свой верш. Жыццёвыя шляхі аднакласнікаў разышліся, А. Куляшоў паступіў у Мсціслаўскі педагагічны тэхнікум. Аднак усё жыццё тэма няспраўджанага кахання прысутнічала ў творчасці паэта.

У пачатку 1970-х гг. беларускі кампазітар Ігар Лучанок напісаў музыку на верш А. Куляшова «Бывай...». Так з'явілася песня «Алеся», якая ўвайшла ў рэпертуар беларускага ансамбля «Песняры» і стала надзвычай папулярнай.

А. Куляшоў.
Фотаздымак
1927 г.

1. Успомніце верш Куляшова «Бывай...», які вы вивучалі ў 8-м класе па беларускай літаратуры.
2. Праслухайце песню «Алеся» ў выкананні ансамбля «Песняры». Якія пачуцці выклікаюць у вас музыка і словы гэтай песні?

Малады паэт урадженец Міншчыны **Міхась Чарот** (1896—1937), звяртаючыся да суайчыннікаў у адным са сваіх вершаў, напісаных у 1919 г., заклікаў:

*Зазвані моцна, звон, загудзі,
Каб пачулі цябе на ўвесь край,
Беларуса хутчэй разбудзі,
Хоць цяпер яму спаць ты не дай!
Прыйшоў час, калі сорамна спаць;
Усе так шчыра за працу ўзялісь,
Усе жыццё пачалі будаваць,
А ты спіш... Хоць ад звону праснісь!*

М. Чарот

У 1930-я гг. Саюз пісьменнікаў Беларусі страціў у выніку рэпрэсій больш за палову сваіх членаў. Знаходзячыся ў адзіночнай камеры, арыштаваны М. Чарот выдрапаў на сцяне радкі, якія знайшлі пасля яго расстрэлу:

*Я не чакаў
І не гадаў,
Бо жыў з адкрытаю душою,
Што стрэне лютая бяда,
Падружыць з допытам,
З турмою.*

*Прадажных здрайцаў ліхвары
Мяне заціснулі за краты.
Я прысягаю вам, сябры,
Мае палі,
Мае бары, —
Кажу вам — я не вінаваты!*

Вызначце, якімі пачуццямі і матывамі кіраваўся М. Чарот, калі ствараў гэтыя вершы.

Станаўленне беларускага савецкага мастацтва. Значнай з’явай культурнага жыцця стала дзейнасць Першага Беларускага дзяржаўнага тэатра (з 1926 г. — БДТ-1, цяперашні Нацыянальны акадэмічны тэатр імя Я. Купалы). На сцэне тэатра адбылася прэм’ера п’есы «Кастусь Каліноўскі», пастаўленай беларускім рэжысёрам Еўсцігнеем Міровічам — першым заслужаным артыстам БССР. Шырокую вядомасць надаў тэатру спектакль па п’есе Янкі Купалы «Тутэйшыя». У цэнтры яго ўвагі знаходзіліся рэаліі мясцовага жыцця ў 1918—1920 гг. у час германскай і польскай акупацый Беларусі.

У 1926 г. быў створаны першы беларускі мастацкі фільм — «Лясная быль» рэжысёра Юрыя Тарыча. Гэта героіка-рамантычная кінастужка пра Грамадзянскую вайну паводле аповесці М. Чарота «Свінапас». Сюжэт фільма звязаны з дзейнасцю юнага партызанскага разведчыка, які ўдзельнічае ў барацьбе з польскімі інтэрвентамі. Напрыканцы стужкі ў вызваленым ад інтэрвентаў Мінску адбываецца пасяджэнне ваенна-рэвалюцыйнага камітэта. У ім бярэ ўдзел А. Р. Чарвякоў, які сыграў сам сябе. На кінастудыі мастацкіх фільмаў «Савецкая Беларусь» была створана кінастужка «Залатыя агні», у якой расказвалася пра будаўнікоў першай у Беларусі электрастанцыі.

Адным з заснавальнікаў беларускай савецкай архітэктуры стаў Іосіф Лангбард. Па яго праектах у Мінску былі пабудаваны Дом Урада, Дом Чырвонай Арміі, галоўны корпус Акадэміі навук БССР, Беларускі дзяржаўны тэатр оперы і балета. Дзевяціпавярховы будынак Дома Урада ўзводзіўся без звычайных цяпер пад’ёмных кранаў. Побач з Домам Урада быў усталяваны помнік У. І. Леніну. Па праекце І. Лангбарда пабудаваны Дом Саветаў у Магілёве, вонкава падобны да Дома Урада ў Мінску. Гэта было звязана з абмеркаваннем пытання пра перанос сталіцы рэспублікі з Мінска ў Магілёў па прычыне блізкасці граніцы з Польшчай.

Дом Урада ў Мінску.
Фотаздымак 1938 г.

Папрацуйце з фотаздымкам, выкарыстоўваючы прыём загадкавай карцінкі. Звярніцеся да адпаведнай метадычнай парады на с. 178.

Такім чынам, палітыка беларусізацыі, развіццё навукі і культуры садзейнічалі выхаванню новага савецкага чалавека і фарміраванню нацыянальнай самасвядомасці насельніцтва БССР.

Новыя паняцці і тэрміны: беларусізацыя, каранізацыя.

****1.** У 1933 г. была прынята пастанова Савета Народных Камісараў БССР «Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу». Рэформа адмяніла мяккі знак для абазначэння мяккасці зычных. Паводле новага правапісу сталі пісаць *снег* замест *сьнег*, *дзверы* замест *дзьверы* і да т. п. Разам з тым так званыя інтэрнацыянальна-рэвалюцыйныя словы і ўсе вытворныя ад іх не падпарадкоўваліся агульнаму правілу аб аканні: працягвалі пісаць *рэволюцыя*, *совет*, *пролетарый*, *большэвік*, *соцыялізм*, *піонер* і да т. п.

Таксама была прынята спецыяльная пастанова ўрада БССР аб назве сталіцы рэспублікі. Да таго часу пісалі на рускай мове *Минск*, а на беларускай мове — *Менск*. У адпаведнасці з пастановай сталі пісаць «і» ў назве сталіцы па-беларуску.

****2. Аляксандр Леанідавіч Чыжэўскі** (1897—1964). Ураджэнец Гродзенскай губерні Расійскай імперыі (цяпер Падляскае ваяводства, Польшча). У 1916 г. добраахвотнікам ваяваў на адным з франтоў Першай сусветнай вайны. Быў паранены. Узнагароджаны салдацкім Георгіеўскім крыжам. У 1917 г. закончыў Маскоўскі археалагічны інстытут з абаронай магістарскай дысертацыі. Кастрычніцкую рэвалюцыю 1917 г. успрыняў як заканамерную з'яву. У 1918 г., у такія складаныя часы, калі мала хто думаў пра навуку, Чыжэўскі абараніў доктарскую дысертацыю. Яе тэма была дастаткова сенсацыйнай — «Даследаванне перыядычнасці сусветна-гістарычнага працэсу». У дысертацыі вывучаўся ўплыў сонечнай актыўнасці на фізічнае і арганічнае жыццё на планеце Зямля, у тым ліку на найважнейшыя падзеі ў гісторыі чалавецтва. Гэтая праца дазволіла заснаваць новыя навуковыя кірункі: космабіялогію і геліябіялогію. Вучоны распрацаваў метады аэраіанізацыі — аздараўлення паветра адмоўна зараджанымі іонамі. Ён прапанаваў стварыць пакоі для ўмацавання здароўя працоўных з дапамогай гэтага метаду ў час правядзення індустрыялізацыі. Яго вынаходка, вядомая пад назвай «люстра Чыжэўскага», выкарыстоўваецца ў нашым сучасным жыцці.

А. Л. Чыжэўскі

1. Вызначце, у чым заключалася сутнасць поглядаў А. Л. Чыжэўскага на працэсы фізічнага і арганічнага жыцця на планеце Зямля.

2. Чаму сучаснікі навукоўца называлі яго «Леанарда XX стагоддзя»?

****3. Ота Юльевич Шміт** (1891—1956). Ураджэнец Магілёва. Савецкі матэматык, астраном. У пачатку 1930-х гг. узначаў арктычныя экспедыцыі на Паўночным марскім шляху. У адну з іх ледакол «Чалюскін» быў расцяснуты льдамі. Удзельнікі экспедыцыі высадзіліся на лэдзіне, дзе можна і без панікі жылі два месяцы ў палатках. Выратавалі «чалюскінцаў» лётчыкі. Ім было ўпершыню прысвоена званне Героя Савецкага Саюза. Такага ж звання быў удастоены О. Ю. Шміт. Пры яго ўдзеле ў 1937 г. была адкрыта першая ў свеце дрэйфуючая навуковая станцыя «Паўночны полюс-1». Ён паспяхова займаўся вывучэннем касмічнай прасторы, распрацаваў тэорыю паходжання Зямлі і планет Сонечнай сістэмы з рэчываў халоднага газапаваго воблака.

О. Ю. Шміт

Правядзіце ўяўнае інтэрв'ю з О. Ю. Шмітам. Выкарыстаўце адпаведную метадычную параду на с. 179.

1. Вызначце, якія з мерапрыемстваў палітыкі беларусізацыі садзейнічалі фарміраванню нацыянальнай самасвядомасці прадстаўнікоў беларускай нацыі.
2. Якім чынам вырашалася задача ліквідацыі непісьменнасці ў БССР?
3. Пералічыце творы беларускай савецкай літаратуры, выяўленчага, тэатральнага мастацтва і кіно, у якіх адлюстроўваліся гістарычныя падзеі.
4. Якія з архітэктурных помнікаў, пабудаваных у 1920—1930-я гг., на вашу думку, можна змясціць у рубрыцы «Культурна-гістарычнае асяроддзе»? Выкарыстаўце інтэрнэт-рэсурсы. Свой выбар патлумачце.
5. Растлумачце, чаму комплекс мерапрыемстваў, накіраваных на карэнныя пераўтварэнні ў галіне культуры, адукацыі і навукі, літаратуры і мастацтва ў 1930-я гг., атрымаў назву «культурная рэвалюцыя».
6. Падрыхтуйце паведамленне «Палітыка беларусізацыі: вынікі і ўрокі» і прэзентуйце яго падчас правядзення ўрока абагульнення па раздзелах I і II.

§ 9. Заходняя Беларусь у складзе Польшчы

Успомніце. У выніку якіх гістарычных падзей тэрыторыя Беларусі апынулася ў складзе розных дзяржаў?

Вучэбная задача. Ахарактарызаваць становішча беларусаў у складзе Польшчы.

Палітычныя і сацыяльна-эканамічныя ўмовы жыцця беларускага насельніцтва. Гродзенская, усходнія раёны Віленскай і заходнія раёны Мінскай губерняў з 1921 па восень 1939 г. знаходзіліся ў складзе Польшчы. Пералічаныя тэрыторыі атрымалі неафіцыйную назву «Заходняя Беларусь». У афіцыйных польскіх дакументах

Карта з савецкай газеты «Звязда». 1924 г.

Вызначце з апорай на ілюстрацыю правамернасць ужывання назвы «крэсы ўсходнія».

яны разам з заходнеўкраінскімі землямі называліся «крэсы ўсходнія», г. зн. усходнія ўскаіны Польшчы. На гэтай тэрыторыі ў 1931 г. пражывала 4,6 млн чалавек, большасць якіх складалі беларусы.

У выніку дзяржаўнага перавароту 1926 г. у Польшчы, у тым ліку ў Заходняй Беларусі, быў усталяваны рэжым асабістай улады Юзафа Пілсудскага, які абпіраўся на ваенную сілу. Ва ўмовах разгортвання нацыянальна-вызваленчага руху на тэрыторыі Заходняй Беларусі дзейнічалі польская тайная палітычная паліцыя, суды і турмы. У 1934 г. па распараджэнні Ю. Пілсудскага быў створаны канцэнтрацыйны лагер у Бярозе-Каргузскай (цяпер г. Бяроза Брэсцкай вобласці). У ім да 1939 г. утрымліваліся абвінавачаныя ў «антыдзяржаўнай дзейнасці» праціўнікі ўлады.

Заходняя Беларусь з'яўлялася аграрным прыдаткам прамысловых раёнаў Польшчы, рынкам збыту і крыніцай таннай

Сялянская сям'я ў Заходняй Беларусі.
Фотаздымак 1937 г.

Селянін з Гродзеншчыны за працай.
Фотаздымак 1920-х гг.

Параўнайце ўмовы сельскагаспадарчай працы, карыстаючыся фотаздымкамі, якія адлюстроўваюць сялянскую працу на Гродзеншчыне ў 1920-я гг. і ворыва, сяўбу ў Савецкай Беларусі, на с. 38 вучэбнага дапаможніка.

Паўстанне рыбакоў на возеры
Нарач. Мастак В. Цвірка. 1957 г.

сыравіны і рабочай сілы. Пераважная большасць насельніцтва была занята ў сельскай гаспадарцы. Памешчыкі, якія складалі менш за 1 % ад усёй колькасці жыхароў, валодалі больш чым паловай усёй зямлі. У батрацкіх гаспадарках зямлі зусім не было.

У 1935 г. выбухнула паўстанне нарачанскіх рыбакоў. Дырэкцыя дзяржаўных лясоў, у кіраванне якой было перададзена возера Нарач, забараніла свабодную лоўлю рыбы. У выніку сяляне-рыбакі страцілі адзіную крыніцу свайго існавання. Сяляне прыязёрных вёсак, абураныя забаронай, захапілі рыбныя ўчасткі. Барацьба працягвалася да верасня 1939 г.

Адзінай з традыцыйных галін прамысловасці, якая дасягнула высокай ступені развіцця, была дрэваапрацоўчая. Гэта вяло да празмернага выкарыстання лясных баганняў на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Асабліва моцна пацярпела Белавежская пушча. Найбольш буйнымі прадпрыемствамі былі запалкавая фабрыка ў Пінску, тытунёвая і фанерная фабрыкі ў Гродне, шклозавод «Нёман» у Лідскім павеце, фабрыка гумавых вырабаў у Лідзе. Прамысловай прадукцыі ў Заходняй Беларусі выраблялася ў 9 разоў менш, чым у Савецкай Беларусі, хоць па тэрыторыі і колькасці насельніцтва яны былі амаль што роўныя.

Польскі ўрад пачаў пасяляць на «крэсах усходніх» каланістаў, якія называліся **асаднікамі**. Гэта былі адстаўныя польскія вайскоўцы. Бясплатна або за невялікую плату яны атрымлівалі зямельныя надзелы за кошт дзяржаўных, сялянскіх і часткова памешчыцкіх зямель, а таксама тых, што не выкарыстоўваліся раней.

У пошуках лепшай долі многія сяляне эмігравалі (выязджалі за мяжу) у Заходнюю Еўропу, ЗША, Канаду, краіны Лацінскай Амерыкі. Паводле розных падлікаў, у 1921—1939 гг. Заходнюю Беларусь былі вымушаны пакінуць ад 120 да 150 тыс. чалавек.

Дзейнасць палітычных партый і арганізацый. На тэрыторыі Заходняй Беларусі разгарнуўся рух супраць польскага прыгнёту. Кіраўніцтва Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі (КПЗБ) першапачаткова праводзіла курс на разгортванне партызанскага руху з мэтай змены палітычнай улады ў Заходняй Беларусі і яе ўз'яднання з БССР. Прадугледжваліся ліквідацыя памешчыцкага землеўладання і перадача зямлі сялянам без выкупу. Пад кіраўніцтвам КПЗБ дзейнічаў камсамол — Камуністычны саюз моладзі Заходняй Беларусі (КСМЗБ).

Пад арганізацыйным уплывам КПЗБ аформілася Беларуска-сялянска-рабочая грамада (БСРГ). Яна ўяўляла сабой масавую палітычную арганізацыю, якая аб'ядноўвала каля 120 тыс. чалавек. Праграма БСРГ прадугледжвала самавызначэнне Заходняй Беларусі, утварэнне рабоча-сялянскага ўрада, перадачу зямлі сялянам без выкупу, знішчэнне сістэмы асудніцтва. БСРГ была разгромлена польскімі ўладамі, а адзін з яе стваральнікаў і старшыня Б. А. Тарашкевіч асуджаны да 12 гадоў турэмнага зняволення.

Браніслаў Адамавіч Тарашкевіч (1892—1938). Урадзец Віленскай губерні Расійскай імперыі (цяпер Віленскі раён, Літва). Аўтар першай «Беларускай граматыкі для школ», выдадзенай у 1918 г. У 1921—1922 гг. працаваў дырэктарам Віленскай беларускай гімназіі. У 1922 г. быў абраны дэпутатам польскага сойма, узначальваў у ім Беларускі пасольскі клуб. Яго дэпутаты адстойвалі правы беларусаў шляхам вынясення на разгляд парламента праектаў законаў, афіцыйных запятаў да службовых асоб, арганізацыі сустрэч з сялянамі, рабочымі, інтэлігенцыяй. Двойчы арыштоўваўся польскімі ўладамі. У вязніцы ім быў зроблены пераклад на беларускую мову паэм Гамера «Іліяда» і А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш». Ахвяра сталінскіх рэпрэсій, расстраляны як «польскі шпіён».

Б. А. Тарашкевіч

Высветліце, што ўяўляе сабой тарашкевіца.

Стан адукацыі. На тэрыторыі Заходняй Беларусі польскія ўлады праводзілі курс на **паланізацыю**. Яна ўяўляла сабой сістэму мерапрыемстваў па пашырэнні польскай мовы і культуры і асіміляцыі (далучэнні да палякаў) беларускага насельніцтва ў Заходняй Беларусі. У выніку паланізацыі ў 1938/39 навучальным годзе ў Заходняй Беларусі не засталася ніводнай беларускай школы, хаця колькасць непісьменных сярод беларускага насельніцтва складала ў 1939 г. амаль палову. Спынілася выданне беларускіх газет і часопісаў. Не дазвалялася карыстацца беларускай мовай у дзяржаўных установах і органах мясцовага самакіравання.

Міністр замежных спраў Польшчы Ю. Бек тлумачыў: «Мы зачыняем у Заходняй Беларусі беларускія школы і замяняем іх польскімі, бо беларусы ўвогуле адсталы, дзікі народ, беларуская мова — мова адсталая, якая прыносіць мала карысці».

Адзін з беларусаў-палешукоў з Кобрыншчыны ўспамінаў: «Як мы жылі да верасня 1939 г. на „крэсах усходніх“? Як мачыха не можа стаць роднай маці, так і чужая дзяржава — радзімай. Якое шчасце ў такой айчыне-мачысе?»

1. Карыстаючыся прыёмам ключавага слова, папрацуйце са зместам дадзенай рубрыкі.
2. Адкажыце на пытанне, зададзенае аўтарам успамінаў.

Супраць паланізацыі выступіла Таварыства беларускай школы (ТБШ) — масавая легальная культурна-асветніцкая арганізацыя, якая дзейнічала ў 1921—1937 гг. Узначальваў яе Б. А. Тарашкевіч. Свае намаганні ТБШ засяродзіла на адкрыцці беларускіх народных школ, клубаў-чытальняў, бібліятэк, выпуску беларускіх газет, падручнікаў, кніг. Гэта звычайна рабілася ў тых раёнах, дзе беларускамоўнае насельніцтва складала 25 % і болей.

Літаратура. Большасць літаратараў, якія падтрымлівалі КПЗБ, спалучалі сваю творчасць з удзелам у нацыянальна-вызваленчым руху.

Паэт **Яўген Скурко** (1912—1995) стаў вядомы ў літаратуры пад псеўданімам **Максім Танк**. Урадженец Вілейскага павета (цяпер Мядзельскі раён Мінскай вобласці). Паэт тройчы арыштоўваўся польскімі ўладамі, а за выданне свайго першага паэтычнага зборніка — кнігі вершаў «На этапах» — быў нават асуджаны. Напісаў гераічную паэму «Нарач», прысвечаную паўстанню нарачанскіх рыбакоў. Польскія даследчыкі літаратуры параўноўвалі Максіма Танка з Адамам Міцкевічам. Дата нараджэння Максіма Танка — 17 верасня — сімвалічна супала з днём уз'яднання Заходняй Беларусі з БССР, якое адбылося 17 верасня 1939 г. і якому паэт спрыяў словам і дзейнасцю. Па ўспамінах сына паэта, калі хтосьці заходзіў да іх, то бацька казаў маці: «Накармі чалавека з дарогі, а пасля мы з ім пагаворым...» Хто б ні прыходзіў, знаёмы ці малазнаёмы, гаспадар адразу пытаўся: «А начаваць у цябе ёсць дзе? Калі няма — заставайся ў нас».

На радзіме паэта ў Мядзеле ўрачыста адкрыты помнік, а недалёка знаходзіцца валун з выявай раскрытай кнігі, дзе выбітыя радкі М. Танка: «Ёсць адна песня — пра Радзіму». Імя Максіма Танка прысвоена Беларускаму дзяржаўнаму педагагічнаму ўніверсітэту.

На адну з газетных публікацый 1930-х гг. пад назвай «Няма ніякіх беларусаў і іх мовы» паэт адказаў вершам «Калі няма на свеце маёй мовы...»:

*Калі няма на свеце маёй мовы,
Майго народа і мяне самога, —
Дык для каго будзеце, панове,
Канцлагеры, катойні і астрогі?
Супроць каго рыхтуеце справы
І шыбеніцы ўзносіце пад хмары,
Штодня арганізуеце аблавы
І ўсіх мабілізуеце жандараў?*

М. Танк

Вызначце пачуцці і матывы, якімі было выклікана напісанне верша.

Жывапіс. Беларускім мастакам былі ўласцівы вялікая цікавасць і павага да гістарычнага мінулага. Адным з заснавальнікаў нацыянальнага гістарычнага жывапісу стаў Я. Драздовіч.

Язэп Драздовіч (1888—1954). Ураджэнец Дзісенскага павета Віленскай губерні (цяпер Мёрскі раён Віцебскай вобласці). Стварыў малюнкi старадаўніх замкаў у Крэве, Гальшанах і іншых архітэктурных помнікаў Беларусі. Аўтар насценных маляваных дываноў, якія сталі ўнікальнай з’явай у мастацтве славянскага свету і Еўропы ўвогуле. Калекцыя гэтых дываноў захоўваецца сёння ў Заслаўі, дзе Я. Драздовіч праводзіў археалагічныя раскопкі. Мастак стварыў серыю графічных партрэтаў полацкіх князёў, у тым ліку Усяслава Чарадзея, шматлікія замалёўкі палескіх вёсак і іх жыхароў. Я. Драздовіч сур’ёзна займаўся астраноміяй, распрацаваў тэорыю паходжання планет Сонечнай сістэмы. Выказаў меркаванне пра ўзнікненне разумнага жыцця на Зямлі ад іншых цывілізацый, пра змяненне нахілу восі Зямлі як магчыму прычыну ледавіковых эпох. Першым у беларускім мастацтве звярнуўся да касмічнай тэмы. Мастак Пётра Сергіевіч называў свайго сябра «беларускім Леанарда да Вінчы».

Я. Драздовіч

Я. Драздовіч. Аўтапартрэт. 1943 г.

Папрацуйце з аўтапартрэтам Я. Драздовіча, выкарыстоўваючы прыём загадкавай карцінкі. Звярніцеся да адпаведнай метадычнай парады на с. 178. Выкажыце меркаванне, чаму ён так увасобіў сябе.

Такім чынам, жыццё беларускага этнасу на тэрыторыі Заходняй Беларусі ва ўмовах палітыкі паланізацыі, што праводзілася польскімі ўладамі, характарызавалася нацыянальна-вызваленчай барацьбой за самазахаванне і развіццё.

Новыя паняцці і тэрміны: асаднікі, паланізацыя.

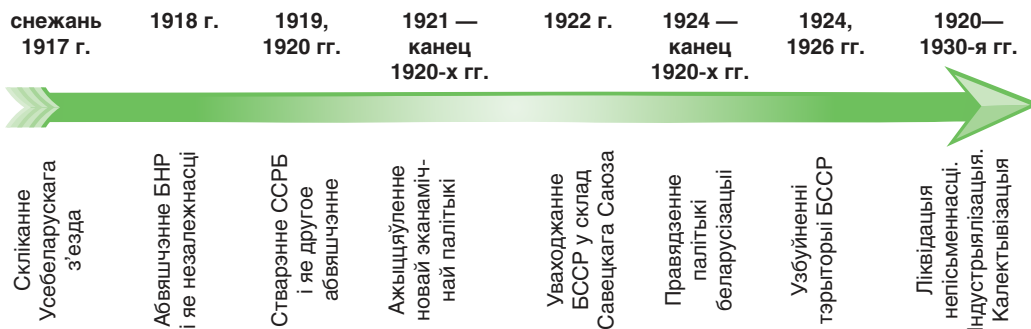

1. Выкажыце сваё стаўленне да пазіцыі польскіх улад, якія лічылі заходнебеларускія землі «крэсамі ўсходнімі».
2. Вызначце асаблівасці эканамічнага стану заходнебеларускіх зямель у складзе Польшчы.
3. Ахарактарызуйце пазіцыі асноўных палітычных партый і арганізацый у Заходняй Беларусі па праблеме яе дзяржаўнага самавызначэння і па аграрным пытанні.
4. Вызначце ролю БСРГ і ТБШ у супрацьстаянні палітыцы паланізацыі.
5. Дасягненні каго з дзеячаў заходнебеларускай культуры выклікаюць у вас пачucie гонару і чаму?

§ 10. Абагульненне па раздзелах I і II

1. **Выкажыце сваё ўласнае стаўленне**, у тым ліку эмацыянальнае, да абазначаных на «стужцы часу» гістарычных падзей (працэсаў) і растлумачце яго.

2. **Знайдзіце і растлумачце ключавыя словы:**

- у вытрымцы са звароту «Да ўсяго Народа Беларускага» выканкамаў Вялікай Беларускай Рады, Цэнтральнай Вайсковай Беларускай Рады, Беларускага выканкама Заходняга фронту (кастрычнік — лістапад 1917 г.):

«Для Беларусі як краіны, разарванай фронтам, найбольш закранутай вайной, неадкладнае заключэнне міру з'яўляецца краевугольным каменем усёй палітыкі...

Беларусь павінна быць дэмакратычнай рэспублікай, згуртаванай з Вяліка-росіяй... на аснове федэрацыі... Уся ўлада ў Беларусі павінна належаць Краёвай Радзе...»;

- у вытрымцы з Канстытуцыі БССР 1927 г.:

«...Беларуская Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка ёсць сацыялістычная дзяржава дыктатуры пралетарыяту, якая ажыццяўляе свае задачы на аснове саюзу рабочых і сялян. Уся ўлада ў межах Беларускай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі належыць Саветам рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў».

3. **Параўнайце:**

- Усебеларускі з'езд 1917 г. і I Усебеларускі з'езд Саветаў:

Прыметы для параўнання	Усебеларускі з'езд	I Усебеларускі з'езд Саветаў
Дата правядзення		
Прынятыя рашэнні		
Значэнне ў працэсе афармлення беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці		

- палітыку «ваеннага камунізму» і нэп;
- падыходы У. І. Леніна і І. В. Сталіна да вызначэння ролі савецкіх рэспублік пры стварэнні СССР;
- план кааперацыі сельскай гаспадаркі і правядзенне суцэльнай калектывізацыі ў БССР;
- сацыяльна-эканамічнае развіццё Савецкай Беларусі і Заходняй Беларусі ў складзе Польшчы;
- палітыку беларусізацыі ў БССР і паланізацыі ў Заходняй Беларусі.

4. *Прывядзіце гістарычныя прыклады, якія адлюстроўваюць:*

- асноўныя этапы афармлення беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці;
- спробы ажыццяўлення ідэі сусветнай пралетарскай рэвалюцыі;
- правядзенне палітыкі беларусізацыі;
- правядзенне фарсіраванай індустрыялізацыі ў БССР;
- ажыццяўленне суцэльнай калектывізацыі сельскай гаспадаркі ў БССР;
- развіццё адукацыі і навукі ў БССР;
- зараджэнне і развіццё беларускага савецкага мастацтва;
- палітыку паланізацыі ў Заходняй Беларусі.

5. *Растлумачце прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі працэсамі (фактамі):*

- Усебеларускі з'езд 1917 г. → абвяшчэнне БНР → утварэнне ССРБ;
- ажыццяўленне палітыкі беларусізацыі → фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа;
- правядзенне паскоранай індустрыялізацыі → пачатак суцэльнай калектывізацыі сельскай гаспадаркі;
- палітыка польскіх улад у «крэсах усходніх» → разгортванне нацыянальна-вызваленчай барацьбы ў Заходняй Беларусі.

6. *Дакажыце, што:*

- Дэкрэты аб міры і зямлі адпавядалі інтарэсам працоўных Беларусі;
- БНР уяўляла сабой зародак дзяржаўнага ўтварэння;
- ССРБ з'яўлялася рэальным прыкладам беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці;
- умовы Брэсцкага і Рыжскага мірных дагавораў не ўлічвалі інтарэсаў беларускага народа;
- увядзенне нэпа дазволіла хутка ажыццявіць пасляваеннае аднаўленне гаспадаркі Беларусі;
- у савецкай грамадска-палітычнай сістэме, якая ўсталявалася ў БССР, дзяржаўныя функцыі належалі КП(б)Б;
- парушаліся нацыянальныя правы насельніцтва Заходняй Беларусі.

7. Раішыце гістарычныя задачы:

- ці можна сцвярджаць, што ідэя беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці на савецкай аснове аказалася жыццяздольнай? Сваё меркаванне растлумачце на падставе азнаямлення з пазіцыяй А. І. Цвікевіча.

У 1923 г. бальшавікі абвясцілі амністыю (памілаванне) беларускім палітычным і культурным дзеячам, якія не бралі ўдзелу ва ўзброенай барацьбе супраць савецкай улады. У выніку многія з тых, хто знаходзіўся за межамі краіны, вярнуліся ў Савецкую Беларусь. Сярод іх быў Аляксандр Іванавіч Цвікевіч (1883—1937), які ўзначальваў урад Беларускай Народнай Рэспублікі ў Празе. На Берлінскай канферэнцыі, скліканай на яго ініцыятыве ў 1925 г., ён падпісаў пратакол аб прызнанні Савецкай Беларусі. У ім адзначалася, што гэта зроблена «ў разуменні таго, што ўлада сялян і рабочых замацавана ў Менску і сапраўды імкнецца адрадыць беларускі народ культурна, эканамічна і дзяржаўна, што Савецкая Беларусь ёсць адзіная рэальная сіла, якая можа вызваліць Заходнюю Беларусь ад польскага ярма...». Пасля вяртання з-за мяжы А. І. Цвікевіч працаваў вучоным сакратаром Інстытута беларускай культуры, а з 1929 г. — у Інстытуце гісторыі Беларускай Акадэміі навук. Як гісторык даследаваў праблемы развіцця беларускай дзяржаўнасці, асабліва падкрэсліваў значэнне абвешчэння БНР;

А. І. Цвікевіч

- ці магла быць рэалізавана ва ўмовах тагачаснай савецкай грамадска-палітычнай сістэмы навуковая тэорыя развіцця і выхавання дзяцей, якая належала Л. С. Выгоцкаму? Сваё меркаванне растлумачце, азнаёміўшыся з поглядамі псіхолага.

Ураджэнец Оршы псіхолаг Леў Сямёнавіч Выгоцкі (1896—1934) лічыў, што выхаванне заключаецца не ў прыстасаванні вучня да асяроддзя, што яго акружае, а ў фарміраванні асобы, якая выходзіць па-за межы гэтага асяроддзя. Пры гэтым вучня не трэба выходзіць звонку, ён павінен самавыхоўвацца. Менавіта асяроддзе, якое акружае чалавека, з'яўляецца крыніцай яго развіцця. Вучань убірае ў сябе тэорыі прыклады дзейнасці і ўзоры паводзін, якія існуюць у грамадстве. Вучоны назваў распрацаваную ім псіхалогію гістарычнай у сувязі з тым, што яна вывучае працэсы фарміравання асобы, якія

Л. С. Выгоцкі

ўзнікаюць пры гістарычным развіцці чалавечага грамадства і яго культуры. Л. С. Выгоцкі ўваходзіць сёння ў дзясятку самых вядомых псіхалагаў свету. А калісьці пасля заканчэння ў 1917 г. юрыдычнага факультэта Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта ён працаваў настаўнікам рускай мовы і літаратуры ў савецкай працоўнай школе ў Гомелі, а затым у педагагічным тэхнікуме. Цяпер Гомельскі педагагічны каледж носіць яго імя;

- пра якую гістарычную з’яву сведчыць урывак з верша, створанага Я. Купалам, Я. Коласам і іншымі паэтамі і вышытага рознакаляровымі ніткамі на 24 абшытых белым шоўкам аркушах, што былі ўручаны ў 1936 г. І. В. Сталіну ў якасці падарунка ад беларускага народа?

*Хай смутак вачэй тваіх добрых не росіць
Ці сонейка захад, ці сонейка ўсход,
Прымі прывітанне, якое прыносіць
Табе, правадыр, беларускі народ!
Ты сонца для нас, што зямлю асвятліла
І ласкай сагрэла палі, гарады.
Ты рэк паўнаводных імклівая сіла,
Празрыстасць крыніц — дарагі правадыр!;*

- пра якую з’яву сацыяльна-эканамічнага жыцця сведчыць вытрымка з фантастычнай паэмы (вершаванай казкі) «Хвядос — Чырвоны нос», напісанай у 1931 г. маладым беларускім паэтам Кандратам Крапівай?

*Тут, у Цімкавічах, помню,
У год вялікі, пераломны
Быў адзін галавацян,
Запісаць як больш хаця б,
Лозунг кінуў ён такі:
«Ці калгас, ці Салаўкі*».
І пайшлі, прасіцца сталі
Усе з мястэчка да душы:
«Дзядзя, мілы, запішы».*

К. Крапіва.
Фотаздымак 1929 г.

- 8. Правядзіце ўяўнае інтэрв’ю з адной з гістарычных асоб:** З. Х. Жылуновічам, А. Р. Чарвяковым, У. М. Ігнатоўскім, А. Л. Чыжэўскім, Б. А. Тарашкевічам, М. Танкам. Выкарыстайце метадычную парадку «Як правесці ўяўнае інтэрв’ю з гістарычнай асобай» на с. 179.

- 9. Выступіце з прэзентацыяй падрыхтаваных вамі паведамленняў.**

* Салаўкі — найбуйнейшы ў СССР папраўча-працоўны лагер на тэрыторыі Салавецкіх астравоў у Белым моры, які дзейнічаў у 1920—1930-я гг. і дзе ўтрымліваліся рэпрэсаваныя.

РАЗДЕЛ III

БССР У ГАДЫ ДРУГОЙ СУСВЕТНАЙ І ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВОЙНАЎ

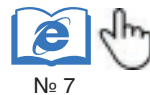
§ 11. Пачатак Другой сусветнай вайны. Уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР

Успомніце. Узгадайце наступствы Першай сусветнай вайны і Рыжскага міру для насельніцтва Беларусі.

Вучэбная задача. Вызначыць, як паўплывалі на беларускую нацыянальную дзяржаўнасць гістарычныя падзеі, звязаныя з уз'яднаннем Заходняй Беларусі і БССР.

Паход Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь. Ва ўмовах узрастання пагрозы вайны з боку Германіі савецкае кіраўніцтва праводзіла палітыку калектыўнай бяспекі і праяўляла гатоўнасць супрацоўнічаць з Вялікабрытаніяй і Францыяй. Аднак брытанскі і французскі ўрады прытрымліваліся ў дачыненні Германіі палітыкі «прымірэння» з агрэсарам. Таму савецкае кіраўніцтва пайшло на заключэнне з Германіяй дагавора аб ненападзе 23 жніўня 1939 г. Ён быў падпісаны ў Маскве па ініцыятыве германскага боку і ўвайшоў у гісторыю пад назвай «пакт Рыбентропа — Молатава», па прозвішчах міністраў замежных спраў Германіі і СССР. Дакумент дазволіў Савецкаму Саюзу атрымаць гарантыі бяспекі і выйграць няхай кароткі, але так неабходны для падрыхтоўкі ўзброеных сіл да вайны час. Пакт быў дапоўнены сакрэтным пратаколам, у адпаведнасці з якім тэрыторыі Польшчы і шэрагу іншых краін падзяляліся на сферы ўплыву СССР і Германіі. Заходняя Беларусь і Заходняя Украіна прызнаваліся «сферай інтарэсаў» СССР.

1 верасня 1939 г. нацысцкая Германія напала на Польшчу. Распачалася Другая сусветная вайна. Маючы велізарную перавагу ў жывой сіле і тэхніцы, германскія войскі акупавалі значныя тэрыторыі Польшчы, у склад якой па ўмовах Рыжскага міру ўваходзіла Заходняя Беларусь. Былі заняты некаторыя заходнебеларускія населеныя пункты, у тым ліку горад Брэст. У складзе польскага гарнізона, які абараняў Брэсцкую крэпасць у верасні 1939 г., было шмат беларусаў, прызначаных у польскае войска. Крэпасць была захоплена толькі пасля некалькіх штурмаў.

№ 7

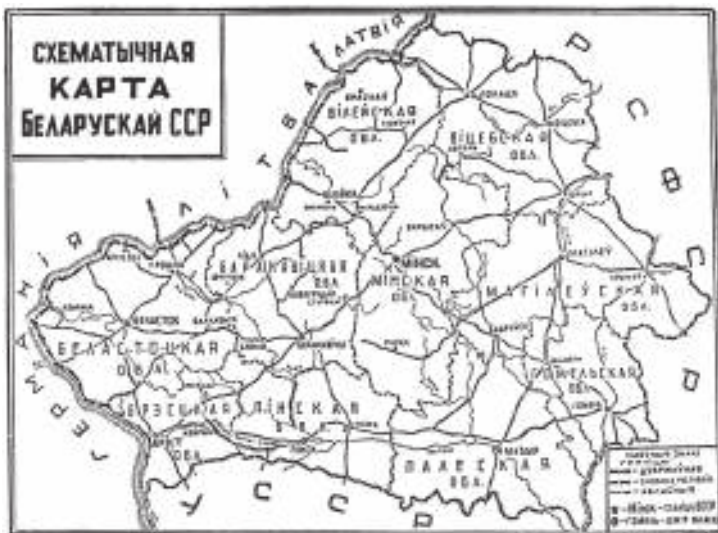
Ва ўмовах наступлення германскіх войскаў па тэрыторыі Польшчы кіраўніцтва СССР прыняло рашэнне, згодна з якім часці Чырвонай Арміі перайшлі савецка-польскую мяжу. Гэта падзея атрымала ў гісторыі назву **паходу Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь**. Паход пачаўся раніцай **17 верасня 1939 г.** і быў сустрэты савецкімі людзьмі з адабрэннем.

У загадзе часцям Чырвонай Арміі было забаронена бамбіць і абстрэльваць з гармат населеныя пункты. Ад іх патрабавалася з павагай ставіцца да польскіх вайскоўцаў, калі тыя не будуць аказваць узброенага супраціўлення. У загадзе польскім войскам адзначалася: «З Саветамі не ваяваць, толькі ў выпадку націску з іх боку ці спроб раззбраення нашых часцей... Войскі, да якіх падышлі Саветы, павінны ўступаць з імі ў перагаворы...»

Асноўная частка насельніцтва Заходняй Беларусі — сяляне, рабочыя, рамеснікі, інтэлігенцыя — сустракала Чырвоную Армію як вызваліцельніцу, нярэдка з кветкамі ў руках і хлебам-соллю. Мясцовыя жыхары звязвалі з яе прыходам спадзяванні на спыненне вайны і вяртанне дадому прызваных у польскую армію землякоў.

Да 25 верасня войскі Чырвонай Арміі поўнасю занялі Заходнюю Беларусь. Дагаворам аб дружбе і граніцы паміж Савецкім Саюзам і Германіяй ад 28 верасня 1939 г. была замацавана новая мяжа.

Карта БССР, размешчаная ў газеце «Звязда» за 1940 г.

Папрацуйце з ілюстрацыяй, выкарыстоўваючы метад загадкавай карцінкі. Звярніцеся да адпаведнай метадычнай парады на с. 178.

Сучасныя беларускія гісторыкі лічаць, што ўз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР, якое адбылося ў выніку паходу Чырвонай Арміі, дазволіла аднавіць гістарычную справядлівасць у дачыненні да падзеленай дзяржаўнымі межамі беларускай нацыі. Гэта дало беларусам магчымасць жыць і працаваць разам ва ўмовах савецкага грамадства і спыніла паланізацыю часткі беларускага народа.

У выніку ўз'яднання з Заходняй Беларуссю тэрыторыя БССР павялічылася са 125,5 тыс. км² да 225,7 тыс. км². Колькасць насельніцтва вырасла прыкладна ў два разы і ў канцы 1940 г. складала больш за 10 млн чалавек (**).

Усталяванне савецкай улады ў Заходняй Беларусі. Пасля таго як Чырвоная Армія заняла Заходнюю Беларусь, тут пачалося ўсталяванне савецкага ладу. Дзейнасць усіх палітычных партый, акрамя Камуністычнай, была забаронена.

22 кастрычніка 1939 г. прайшлі выбаў у Народны сход Заходняй Беларусі. Ён адбыўся ў Беластоку 28—30 кастрычніка 1939 г. Дэпутаты прынялі Дэкларацыю аб усталяванні савецкай улады ў Заходняй Беларусі і рэзалюцыю «Аб уваходжанні Заходняй Беларусі ў склад БССР». Таксама было вырашана канфіскаваць (прымусова адабраць) памешчыцкія землі,

Прэзідыум Народнага сходу Заходняй Беларусі. На перэднім плане — першы сакратар ЦК КП(б)Б П. К. Панамарэнка

Сяляне вёскі Калодна Беластоцкага ваяводства ў дзень выбараў у Народны сход Заходняй Беларусі. 22 кастрычніка 1939 г.

Папрацуйце з фотаздымкам, выкарыстоўваючы прыём загадкавай карцінкі. Звярніцеся да адпаведнай метадычнай парады на с. 178.

нацыяналізаваць (перадаць з прыватнай уласнасці ў дзяржаўную) банкі і буйную прамысловасць.

Дэпутаты Народнага сходу звярнуліся ў Вярхоўны Савет СССР з просьбай аб прыняцці Заходняй Беларусі ў склад Савецкага Саюза і ўз'яднанні яе з БССР. **2 лістапада 1939 г.** гэтая просьба была задаволена Вярхоўным Саветам СССР, а **14 лістапада 1939 г.** — Вярхоўным Саветам БССР.

Гаспадарчыя і культурныя пераўтварэнні ў заходніх абласцях БССР.

Пасля ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР у жыцці заходнебеларускага насельніцтва адбываліся змены. На далучаных тэрыторыях рэканструяваліся старыя і будаваліся новыя прадпрыемствы. Павялічыўся аб'ём прадукцыі мясцовай прамысловасці. Было ліквідавана беспрацоўе, адчынена шмат школ, бібліятэк, клубаў. Навучанне ў школах пераводзілася на беларускую мову. Разгарнулася падрыхтоўка новых спецыялістаў. Уводзілася бясплатнае медыцынскае абслугоўванне насельніцтва.

№ 8

У вёсцы памешчыцкія землі размяркоўваліся паміж сялянамі. У калгасы былі аб'яднаны 30 тыс. сялянскіх двароў. Пераважная большасць жыхароў вёскі падтрымала ідэю калектывізацыі, аднак у заможных яна выклікала супраціўленне. Іх пакуль не раскулачвалі, а пакідалі столькі зямлі, колькі іх сем'і маглі апрацаваць уласнымі сіламі.

10 кастрычніка 1939 г. савецкае кіраўніцтва прыняло рашэнне аб перадачы Вільні і Віленскага краю Літве. Наконт гэтай падзеі народны камісар замежных спраў СССР В. М. Молатаў адзначыў: «Савецкі Саюз пайшоў на перадачу Вільні Літоўскай рэспубліцы не таму, што ў ёй пераважае літоўскае насельніцтва. Не, у Вільні большасць складае нелітоўскае насельніцтва. Але савецкі ўрад лічыўся з тым, што горад Вільня... павінен належаць Літве як такі горад, з якім звязаны, з аднаго боку, гістарычнае мінулае Літоўскай дзяржавы, а з другога — нацыянальныя спадзяванні літоўскага народа».

Параўнайце заходнюю мяжу БССР па стане на 1939 г. і «лінію Керзана», прапанаваную ў 1919 г., з апорай на картасхемы на першым і другім форзацах вучэбнага дапаможніка. Зрабіце выснову аб фарміраванні тэрыторыі БССР.

Такім чынам, уключэнне Заходняй Беларусі ў склад БССР мела станоўчае значэнне для ўз'яднання беларускай нацыі. Гэта падзея стала чарговым этапам у працэсе афармлення беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці.

Новыя паняцці і тэрміны: паход Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь.

**** Янка Купала адгукнуўся на ўз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР наступнымі паэтычнымі радкамі:**

*Ты з Заходняй, я з Усходняй
Нашай Беларусі,
Больш з табою ўжо ніколі
Я не разлучуся...*

*Разам будзем араць поле
Трактарам сталёвым,
Сеяць жыта і пшаніцу
На загонах новых.*

1. Ахакарызуйце пачуцці, перададзеныя ў вершы
2. Згадайце наступствы ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР, апісаныя ў вершы.

1. Ахакарызуйце знешнепалітычныя ўмовы ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР.
2. Як паход Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь тлумачыцца сучаснымі беларускімі гісторыкамі?
3. Пералічыце новыя з'явы ў грамадска-палітычным і сацыяльна-эканамічным жыцці заходнебеларускага насельніцтва пасля ўз'яднання з БССР.
4. Уявіце сябе ў ролі гарадскога ці сельскага жыхара тагачаснай Заходняй Беларусі. Як бы вы паставіліся да падзей восені 1939 г.? Свой адказ растлумачце. Выкарыстайце метадычную параду «Як мадэляваць свае паводзіны ва ўмоўнай гістарычнай сітуацыі» на с. 179 вучэбнага дапаможніка.
5. Падрыхтуйце паведамленне на тэму «Уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР: аднаўленне гістарычнай справядлівасці ў дачыненні да беларускага народа на фоне еўрапейскай палітыкі» і прэзентуйце яго на ўроку абагульнення па раздзеле III.

§ 12. Пачатак Вялікай Айчыннай вайны

Успомніце. 1. Калі і якім чынам пачалася Другая сусветная вайна?

2. Што адбывалася з Брэсцкай крэпасцю ў верасні 1939 г.?

Вучэбная задача. Вызначыць, у чым заключаўся патрыятызм удзельнікаў абарончых баёў у Беларусі.

Напад нацысцкай Германіі на СССР. На досвітку **22 чэрвеня 1941 г.** гітлераўскія войскі вераломна ўварваліся ў межы Савецкага Саюза. Пачалася **Вялікая Айчынная вайна**, якая стала складнікам Другой сусветнай вайны. Галоўнымі мэтамі нацысцкай Германіі ў вайне супраць Савецкага Саюза былі пашырэнне жыццёвай прасторы для германскай нацыі за кошт далучэння ўсходніх тэрыторый, знішчэнне савецкага дзяржаўнага і грамадскага ладу, анямечванне насельніцтва і фізічнае вынішчэнне значнай яго часткі.

У адпаведнасці з **планам «Барбароса»** (названы па імені германскага караля і імператара Свяшчэннай Рымскай імперыі, удзельніка крыжовых паходаў у XII ст.) Гітлер ставіў стратэгічную задачу разграміць Савецкі Саюз у «маланкавай вайне» — хуткацечнай ваеннай кампаніі. Пры гэтым гітлераўскае камандаванне надавала асаблівае значэнне

групе армій «Цэнтр». Яна павінна была дзейнічаць на галоўным стратэгічным кірунку — маскоўскім — і знішчыць войскі Чырвонай Арміі ўжо ў першых баях.

Дзякуючы падрабязным звесткам, сабраным на тэрыторыі Беларусі з дапамогай разведкі, вораг наносіў дакладныя ўдары па ваеннай тэхніцы і аэрадромах, якія былі сканцэнтраваны ў прыгранічнай паласе на выпадак будучай наступальнай вайны. Чырвоная Армія несла велізарныя страты, парушаліся сувязі паміж савецкімі вайсковымі часцямі, гінулі мірныя людзі.

У самым пачатку вайны савецкія войскі вымушаны былі адступаць. Чаму так? Найвышэйшае ваеннае кіраўніцтва СССР лічыла, што вайна будзе разгортвацца на чужой тэрыторыі і хутка скончыцца. Чырвоная Армія не рыхтавалася належаў чынам да абароны на заходнім напрамку, бо магчымым напрамкам абарончых дзеянняў лічыўся паўднёвы захад (Украіна і Каўказ). У Заходняй асобай ваеннай акрузе, што размяшчалася ў тым ліку і на тэрыторыі Беларусі, не было цалкам праведзена пераўзбраенне баявой тэхнікі на новыя ўзоры.

Абарончыя баі ў Беларусі і іх вынікі. Гераізм і самаахвярнасць абаронцаў Айчыны. Нягледзячы на неверагодна цяжкае становішча, часта знаходзячыся ў акружэнні праціўніка, савецкія воіны аказвалі адчайнае супраціўленне, праяўлялі стойкасць і мужнасць.

Праз год пасля пачатку вайны ў «Дакладной запісцы аб дзяржаўных умацаваннях Расіі» на імя найвышэйшага кіраўніцтва нацысцкай Германіі прыводзіліся сведчанні германскіх афіцэраў: «Рускія, аднак, аказаліся настолькі добрымі салдатамі, што не разгубіліся ад нечаканага нападу». Да апошняга трымаліся савецкія байцы ў фартыфікацыйных збудаваннях на граніцы. Нямецкія мінёры, якія іх падрывалі, успаміналі, што з падзямелляў глуха даносіліся песні. Абаронцы спявалі «Кацюшу».

Насмерць, да апошняга патрона стаялі на сваіх рубяжах байцы пагранічнай заставы ў Брэсцкай крэпасці. Начальнікам заставы быў лейтэнант Андрэй Кіжаватаў, пасля вайны пасмяротна ганараваны званнем Героя Савецкага Саюза. Спачатку сумесна з Кіжаватавым змагалася яго 14-гадовая дачка Нюра. Потым, не маючы медыкаментаў, прадуктаў і вады, абаронцы вымушаны былі адправіць свае сем'і з Брэсцкай крэпасці. Жанчыны і дзеці трапілі ў палон, дзе восенню 1942 г. загінула ўся сям'я А. М. Кіжаватава.

А. М. Кіжаватаў з жонкай і дзецьмі.
Даваенны фотаздымак

Пеця Клыпа

І. М. Зубачоў

Я. М. Фамін

П. М. Гаўрылаў

Дапамагалі абаронцам Брэсцкай крэпасці выхаванцы палкоў — 12—15-гадовыя падлеткі, сярод якіх быў Пеця Клыпа. Хлопцы прабіраліся ў напаўразбураныя склады па боепрыпасы і прадукты, здабывалі пад абстрэлам так неабходную ваду, перадавалі данясенні і вялі назіранне. Пеця Клыпа стаў прататыпам Сашы Акімава, галоўнага героя фільма «Брэсцкая крэпасць», знятага ў 2010 г. Паводле сцэнарыя кінастужкі лейтэнант А. Кіжаватаў перад сваёй гераічнай гібеллю перадае юнаку скрутак, які трэба зберагчы. Саша хавае яго пад адзеннем, а калі выбіраецца з крэпасці, бачыць, што ў скрутку — баявы сцяг.

Сярод абаронцаў Брэсцкай крэпасці былі прадстаўнікі больш чым 30 нацыянальнасцяў і народнасцяў Савецкага Саюза. Штаб абароны крэпасці ўзначалілі ўрадженец Разанскай губерні капітан Іван Зубачоў і ўрадженец Віцебшчыны палкавы камісар Яўхім Фамін. Фактычна ім давялося абараняць цэнтральную частку крэпасці і арганізоўваць прарыў з яе. Абаронай Усходняга форта кіраваў урадженец Татарстана маёр Пётр Гаўрылаў, які трапіў у палон на 32-і дзень абароны. Яму ўжо ў пасляваенны час было прысвоена званне Героя Савецкага Саюза. На сценах крэпасці яе абаронцамі былі зроблены надпісы: «Памром, але з крэпасці не сыдзем», «Я паміраю, але не здаюся! Бывай, Радзіма. 20.VII.41 г.».

Скульптурная кампазіцыя «Героям граніцы, жанчынам і дзецям, якія мужнасцю сваёй зрабілі крок у бессмяротнасць». Брэсцкая крэпасць

Брэсцкі гарнізон пратрымаўся каля месяца, хоць германскае камандаванне планавала ўзяць крэпасць да сярэдзіны дня 22 чэрвеня. У першы дзень вайны абаронцы Брэста здолелі нанесці праціўніку такія страты, якія, па некаторых падліках, склалі амаль трэць ад усіх страт узброеных сіл Германіі за 22 чэрвеня.

8 мая 1965 г. Брэсцкая крэпасць атрымала ганаровае званне «Крэпасць-герой».

М. Ф. Гастэла

Тут быў адкрыты Музей абароны, створаны мемарыяльны комплекс. Яго рэстаўрацыя ў цяперашні час ажыццяўляецца намаганнямі Саюзнай дзяржавы Беларусі і Расіі, а таксама краін Садружнасці Незалежных Дзяржаў. На тэрыторыі крэпасці салдаты Брэсцкага гарнізона прымаюць воінскую прысягу. Зноў працуе Свята-Мікалаеўская царква, дзе штогод 22 чэрвеня адбываецца служба па загінулых.

Мемарыял воінам-пагранічнікам адкрыты ў Гродне. Тут 15 пагранічных слупоў сімвалізуюць былыя савецкія рэспублікі, бо дружба народаў Савецкага Саюза стала падмуркам будучай перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне.

Баі на тэрыторыі Беларусі сталі гераічнай старонкай Вялікай Айчыннай вайны. Пад Радашковічамі здзейсніў падзвіг камандзір эскадрылі капітан Мікалай Гастэла. Са згоды экіпажа ён накіраваў падбіты самалёт на групу нямецкіх танкаў і аўтамашын. М. Гастэла пасмяротна ўдастоены звання Героя Савецкага Саюза. У 1996 г. званне Героя Расійскай Федэрацыі было прысвоена камандзіру эскадрылі Аляксандру Маславу, які разам са сваім экіпажам здзейсніў у абарончых баях у Беларусі такі ж падзвіг, як і М. Гастэла.

І. М. Русіянаў

У абароне Мінска брала ўдзел 100-я стралковая дывізія пад камандаваннем генерал-маёра Івана Русіянава. Абаронцы сталіцы ўпершыню за гады вайны выкарысталі так званую «шклянную артылерыю» — бутэлькі з гаручай сумессю для барацьбы з танкамі, празваныя на Захадзе «кактэйлем Молатава». Нягледзячы на ўпартае супраціўленне, ужо на шосты дзень вайны германскія войскі захапілі Мінск. У 1941 г. дывізія І. Русіянава стала гвардзейскай, а яе камандзіру ўжо пасля вайны было прысвоена званне Героя Савецкага Саюза.

С. Ф. Куцэпаў

Надзвычай напружаным характарам вызначаліся баі ў раёне Магілёва. Абарона горада працягвалася 23 дні. Для параўнання: сталіцу Францыі — Парыж — германская армія ўзяла фактычна без бою, сталіца Галандыі — Амстэрдам — была захоплена на чацвёрты дзень баёў. У абароне Магілёва вылучыўся стралковы полк пад камандаваннем Сямёна Куцэпава: толькі за адзін дзень яго байцы знішчылі 39 фашысцкіх танкаў.

Пра байцоў С. Куцэпава савецкі пісьменнік Канстанцін Сіманаў расказаў у рамане «Жывыя і мёртвыя». Ва ўспамінах ён адзначаў: «У тыя дні я нічога не мог пісаць, пакуль не дакрануўся да пункту апоры — сустрэў тут часць, якая не адступала, а білася. Тут я ўпершыню ўбачыў... ёсць людзі, якія спыняць ворага».

Пра К. Сіманаву, згодна з яго апошняй воляй, быў развешаны над Буйніцкім полем, дзе ў 1941 г. адбываліся баі, сведкам якіх ён стаў.

Чаму ў К. Сіманаву ўжо ў ліпені 1941 г. з'явілася адчуванне магчымасці будучай перамогі ў вайне?

Сучасныя беларускія даследчыкі, абапіраючыся на германскія дакументы, прапануюць лічыць абарону горада Магілёўскай бітвай. Яе вопыт быў выкарыстаны пры абароне Сталінграда, таму Магілёў нярэдка называлі «бацькам Сталінграда». У пасляваенны час пад Магілёвам адкрыты мемарыяльны комплекс «Буйніцкае поле».

Пад Оршай нечаканы ўдар нанесла ворагу батарэя «кацюш» (рэактыўных мінамётаў), якой камандаваў капітан Іван Флёраў. Апынуўшыся ў акружэнні, яна здзейсніла больш як 100-кіламетровы марш па варажых тылах. Па загадзе камандзіра артылерысты ўзарвалі сакрэтную на той час баявую тэхніку, каб яна не дасталася ворагу, а самі з боем выйшлі з акружэння. У 1995 г. І. Флёраву, які гераічна загінуў пад Оршай, было пасмяротна прысвоена званне Героя Расійскай Федэрацыі. У Оршы створаны мемарыяльны комплекс «Кацюша».

Такім чынам, сутыкнуўшыся з моцным супраціўленнем войскаў Чырвонай Арміі, германскія войскі не дасягнулі сваіх мэт улетку 1941 г. Двухмесячныя абарончыя баі ў Беларусі

Адзін з варажых танкаў, падбітых на Буйніцкім полі

Мемарыяльны комплекс «Кацюша» ў Оршы

не дазволілі праціўніку рэалізаваць план «маланкавай вайны», далі савецкім войскам магчымасць падрыхтавацца да абароны на маскоўскім напрамку.

Новыя паняцці і тэрміны: Вялікая Айчынная вайна, план «Барбароса».

1. Чаму Вялікая Айчынная вайна атрымала такую назву?
2. Што азначае тэрмін «маланкавая вайна»?
3. У чым заключаліся прычыны няўдач Чырвонай Арміі ў абарончых баях на тэрыторыі БССР летам 1941 г.?
4. Прывядзіце прыклады гераізму ўдзельнікаў абарончых баёў на тэрыторыі Беларусі.
5. У чым заключалася стратэгічнае значэнне абарончых баёў на тэрыторыі Беларусі?
6. Растлумачце, чаму дружба народаў Савецкага Саюза стала адной з перадумоў перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне.
7. Падрыхтуйце паведамленне на тэму «Абаронцы Беларусі летам 1941 г.: вядомыя і невядомыя героі», прэзентуйце яго на ўроку абагульнення па раздзеле III.

§ 13. Германскі акупацыйны рэжым на тэрыторыі Беларусі ў 1941—1944 гг.

Успомніце. Што такое акупацыя?

Вучэбная задача. Вызначыць сутнасць германскага акупацыйнага рэжыму.

План «Ост». Германскі «новы парадак». На тэрыторыі Беларусі германскія захопнікі ўводзілі «новы парадак» — сістэму ваенна-паліцэйскіх, палітычных, ідэала-

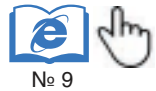
Папрацуйце са зместам гэтага абзаца, выкарыстоўваючы прыём ключавога слова. Звярніцеся да адпаведнай метадычнай парады на с. 178.

гічных, эканамічных мерапрыемстваў, накіраваных на ўсталяванне і падтрымку акупацыйнага рэжыму. Ідэйнай асновай такога парадку стала чалавека-ненавісніцкая «расавая тэорыя» нацыстаў, згодна з якой сцвярджаліся перавага арыйскай расы над усімі ін-

шымі, неабходнасць пашырэння «жыццёвай прасторы» для немцаў і іх «права» на сусветнае панаванне.

Стаўленне акупантаў да беларусаў было вызначана ў **плане «Ост»**. Згодна з ім прадугледжвалася выселіць 75 % беларускага насельніцтва з тэрыторыі, якую яно займала, а астатнія 25 % анямечыць і выкарыстоўваць у якасці рабочай сілы. Цыганоў і яўрэяў, якія жылі ў Беларусі, чакала поўнае знішчэнне. У буйных гарадах Беларусі планавалася стварыць паселішчы для прывіляяваных пластоў нямецкага грамадства. У іх на кожнага чалавека «найвышэйшай германскай расы» меркавалася пакінуць па два прадстаўнікі «ніжэйшай расы» з мясцовага насельніцтва.

Акупанты рабавалі і палілі гарады і сёлы. У Германію вывозіліся прамысловае абсталяванне, сыравіна, лес і жывёла, культурна-гістарычныя каштоўнасці. Уцалелыя прадпрыемствы перадаваліся нямецкім фабрыкантам і заводчыкам, а зямля — каланістам, былым памешчыкам. Усе рабочыя і служачыя павінны былі з'явіцца на свае працоўныя месцы, а беспрацоўныя — адзначыцца на біржы. Людзей прымушалі працаваць па 12—14 гадзін у суткі. Тых, хто адмаўляўся, заключалі ў канцлагеры, а ініцыятараў пратэстаў расстрэльвалі. Сялян абкладалі непасільнымі падаткамі і паборамі, спаганне якіх суправаджалася пакараннямі.

Палітыка генацыду насельніцтва Беларусі. Галоўным сродкам ажыццяўлення сваіх мэт акупанты зрабілі палітыку **генацыду**. Яна была накіравана на поўнае ці частковае знішчэнне груп насельніцтва па расавай, нацыянальнай, этнічнай, палітычнай або рэлігійнай прыметах. Чалавек мог стаць ахвярай генацыду па розных матывах: за прыналежнасць да камуністаў, асоб яўрэйскай нацыянальнасці, за любое непадпарадкаванне акупацыйным уладам. Смерць пагражала сотням тысяч людзей. З германскіх салдат і афіцэраў здымалася ўсялякая адказнасць за злачынствы на акупаванай тэрыторыі.

Адной з праяў генацыду ў дачыненні да насельніцтва Беларусі з'яўлялася знішчэнне яўрэяў. Яўрэйскае насельніцтва Беларусі зганялася ў спецыяльныя месцы пражывання — **гета**. У Беларусі было створана звыш 110 гета. Найбольш буйныя размяшчаліся ў Мінску, Брэсце, Баранавічах, Гродне, Гомелі. Цесната, голад, антысанітарныя ўмовы, цяжкая праца, здзекі, пагромы, масавыя забойствы суправаджалі жыццё ў гета. На сваё адзенне яўрэяў прымусілі нашыць спецыяльны знак у выглядзе шасціканцовай зоркі. У Мінскім гета прынялі смерць каля 100 тыс. яўрэяў, у тым ліку прывезеных з Аўстрыі, Германіі, Польшчы і Чэхаславакіі. Для абазначэння масавага знішчэння нацыстамі яўрэйскага насельніцтва Еўропы ў перыяд Другой сусветнай вайны выкарыстоўваецца тэрмін «Халакост» (ад грэчаскага *holokaustus* — спалены цалкам). Усяго за гады Вялікай Айчыннай вайны на беларускай зямлі загінула звыш 600 тыс. яўрэяў, у тым ліку каля 90 тыс. выхадцаў з краін Еўропы.

У пасляваенны час у Ізраілі было прынята рашэнне аб стварэнні Нацыянальнага мемарыяла Катастрофы і гераізму Яд Вашэ'м у перакладзе з іўрыту — «памяць і імя») і ўвекавечванні памяці **Праведнікаў народаў свету**. Так называюць тых асоб неяўрэйскага паходжання, якія ў час Другой сусветнай вайны ратавалі яўрэяў. Іх імёны высякаюцца на Сцяне гонару на Алеі Праведнікаў у Іерусаліме. У Рэспубліцы Беларусь налічваецца больш за 800 Праведнікаў народаў свету. Алея Праведнікаў народаў свету створана і ў Мінску. У памяць аб тых, хто загінуў, на месцы Мінскага гета ўсталявана скульптурная кампазіцыя «Яма».

Яўрэйская дзяўчынка з гета (на адзенні — жоўтая шасціканцовая зорка)

Скульптурная кампазіцыя «Апошні шлях» (частка мемарыяла «Яма» на месцы расстрэлу вязняў гета ў Мінску)

Паразважайце, чаму ў скульптурных кампазіцыях выкарыстаны нават такія мастацкія вобразы.

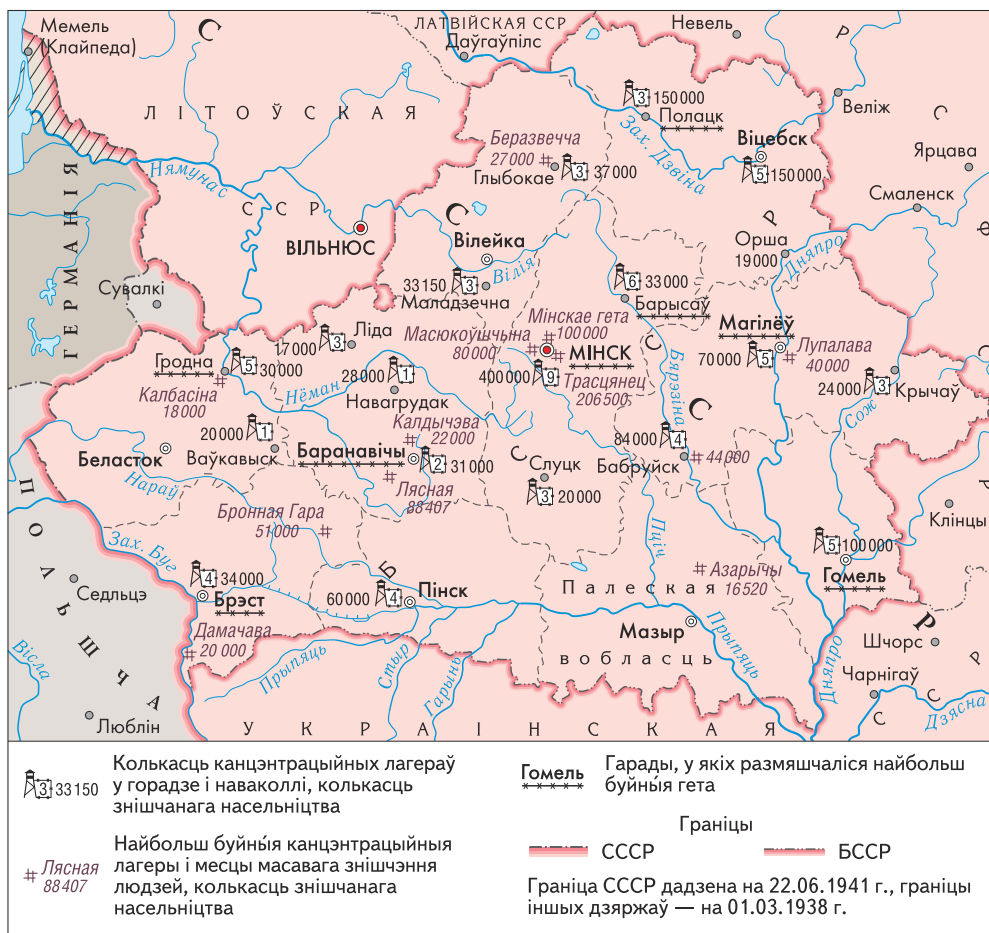

Фрагмент «Брамы памяці» —
цэнтральнай кампазіцыі
мемарыяльнага комплексу на месцы
лагера Трасцянец

У Беларусі было створана больш за 260 лагераў смерці, пяць з якіх размяшчаліся ў Мінску і каля яго. Адзін з такіх лагераў — Трасцянец, які па колькасці знішчаных (206 500 чалавек) знаходзіцца на сумным чацвёртым месцы пасля Асвенціма (Аўшвіца), Майданака і Трэблінкі. Сярод тых, хто загінуў там, — вязні Мінскага гета, асобы яўрэйскай нацыянальнасці, якіх вывезлі з еўрапейскіх краін, палонныя чырвонаармейцы, мінскія падпольшчыкі і інш. Людзей расстрэльвалі каля загадка выкапаных равоў, а іх целы закопвалі і ўтрамбоўвалі гусенічным трактарам.

На месцы нацысцкага лагера смерці Трасцянец створаны мемарыяльны комплекс. У яго аснову пакладзена ідэя духоўнага адзінства людзей розных веравызнанняў і нацыянальнасцяў, якіх так жорстка пазбавілі жыцця. У мемарыяльным комплексе ўрачыста адкрыты манумент «Брама памяці» і помнік «Масіў імён», прысвечаныя тым, хто прыняў тут пакутніцкую смерць. Трасцянецкі мемарыял з'яўляецца сімвалам асуджэння антычалавечай палітыкі генацыду ў дачыненні да мірнага насельніцтва.

Акупанты праводзілі палітыку запалохвання мірнага насельніцтва Беларусі і ўчынялі шматлікія расправы над ім. Нават дзяцей прымусалі выконваць непасільную для іх фізічную працу, катавалі голадам, знявольвалі ў лагерах. Часта беларускіх дзяцей, асабліва з дзіцячых дамоў, выкарыстоўвалі ў якасці донараў для забяспечвання крывёю параненых нямецкіх салдат. У донарскіх лагерах дзетак

Найбольш буйныя канцэнтрацыйныя лагеры і месцы масавага знішчэння савецкіх грамадзян на акупаванай тэрыторыі Беларусі

Дакажыце, што «новы парадак» германскіх акупантаў меў чалавечанавіснiцкі характар.

кармілі гнілымі буракамі і поліўкай з касцяной мукі, а ў тых, хто яшчэ трымаўся на нагах, забіралі кроў, колькі было можна.

Першы на Еўрапейскім кантыненте мемарыяльны комплекс, прысвечаны дзецям — ахвярам вайны, быў адкрыты ў пасёлку Чырвоны Бераг (Жлобінскі раён Гомельскай вобласці). Тут акупантамі быў створаны зборны пункт для дзяцей ва ўзросце ад 8 да 14 гадоў, якіх адпраўлялі ў Германію ў якасці донараў. На сённяшні дзень высветлены імёны

Мемарыял
«Чырвоны Бераг»

Скульптура «Няскораны чалавек» у цэнтры мемарыяльнага комплексу «Хатынь»

Выкажыце здагадку, што абазначаюць у скульптурнай кампазіцыі ўскінутыя над галавой дзяўчынкі рукі.

Падрыхтуйце паведамленне пра Іосіфа Камінскага, вобраз якога ўвасоблены ў гэтай скульптуры.

і прозвішчы толькі 15 з 1990 вывезеных, астатнія застаюцца невядомымі. «Чырвоны Бераг» адкрываецца бронзавай скульптурай дзяўчынкі з ускінутымі над галавой рукамі. За постаццю дзяўчынкі — «мёртвы клас» з пустымі белымі бетоннымі партамі і школьнай дошкай. На партах і каля ног худзенькай дзявочай постаці наведвальнікі пакідаюць кветкі і цукеркі. А на каменнай дошцы размешчаны тэкст перадсмяротнага ліста 15-гадовай дзяўчынкі свайму бацьку (**).

За час акупацыі пад выглядам барацьбы супраць партызан акупанты правялі ў Беларусі больш за 140 карных экспедыцый. Пасля іх цэлыя раёны ператвараліся ў «зоны пустыні». 22 сакавіка 1943 г. былі спалены жывымі ўсе жыхары вёскі Хатынь паблізу Лагойска. У агні загінулі 149 чалавек, у тым ліку 75 дзяцей, самаму малодшаму з якіх было сем тыдняў. Трагічны лёс Хатыні, спаленай разам з жыхарамі, падзялілі 628 вёсак, 186 з якіх так і не былі адноўлены пасля вайны. Хатынь стала сімвалам трагедыі беларускага народа ў гады вайны.

Нарукаўны знак оstarбайтара

Беларускія оstarбайтары. Савецкіх людзей, асабліва моладзь, гвалтоўна вывозілі на катаржныя работы ў Германію. Людзям не дазвалялі нават развітвацца з блізкімі, не давалі нічога браць з сабой. Іх вывозілі ў таварных вагонах. Па некалькі дзён яны не атрымлівалі ежы і вады, а калі іх і кармілі, то па нормах, вызначаных для савецкіх ваеннапалонных. Тых, хто ўхіляўся ад адпраўкі, расстрэльвалі.

У Германіі такіх людзей называлі **оstarбайтарамі** — усходнімі рабочымі, пазбавіўшы іх не толькі імя, але і нацыянальнасці. Яны выму-

шаны былі насіць спецыяльны навукаўны знак. Апынуўшыся на катарзе, людзі гінулі ад голаду, хвароб, здзекаў, цяжкай працы. Падчас акупацыі з Беларусі на прымусовую працу ў Германію і захопленыя ёю краіны было вывезена амаль 385 тыс. чалавек, у тым ліку больш за 24 тыс. дзяцей. У асноўным забіралі моладзь і найбольш працаздольнае насельніцтва. Паводле няпоўных звестак, пасля разгрому нацысцкай Германіі ў Беларусь вярнулася толькі 120 тыс. чалавек.

Такім чынам, германскі акупацыйны рэжым на тэрыторыі Беларусі ўяўляў сабой чалавеканенавісніцкую палітыку, накіраваную на ліквідацыю савецкага ладу, прыгнятанне і знішчэнне людзей.

**** Адразу пасля вызвалення ад германскіх захопнікаў г. Лёзна Віцебскай вобласці пры разборы цаглянай кладкі ў адным з дамоў быў знойдзены ліст Каці Сусанінай свайму бацьку.**

«...Дарагі, добры татулька! Пішу я табе ліст з нямецкай няволі. Калі ты, татачка, будзеш чытаць гэты ліст, мяне ў жывых не будзе. І мая просьба да цябе, бацька: пакарай нямецкіх крывасмокаў. Гэта запавет тваёй дачкі, якая памірае.

...Калі вернешся, матулю не шукай. Яе расстралялі немцы. Калі дапытваліся пра цябе, афіцэр яе біў бізуном па твары. Мама не стрывала і ганарліва сказала, вось я апошнія словы: „Вы не запалохаеце мяне біццём. Я ўпэўнена, што муж вернецца назад і вышпурне вас, падлых захопнікаў, адсюль прэч!“. І афіцэр стрэліў маме ў рот...

Татулька, мне сёння споўнілася 15 гадоў, і калі б цяпер ты сустрэў мяне, то не пазнаў бы сваю дачку. Я стала надзвычай худзенькая, мае вочы ўваліліся, косачкі мне абстрыглі нагала, рукі высохлі, падобныя да грабель. Калі я кашляю, з рота ідзе кроў — мне адбілі лёгкія...

...Я рабыня нямецкага барона, працую... прачкай, мыю бялізну, мыю падлогі. Працую вельмі шмат, а ем двойчы ў дзень у карыце з Розай і Кларай — так завуць гаспадарскіх свіней. Так загадаў барон. „Рус была і будзе свіння“, — сказаў ён. Я вельмі баюся Клары. Гэта вялікая і прагна свіння. Яна мне адзін раз ледзь не адкусіла палец, калі я з карыта даставала бульбу.

...Два разы я ўцякала ад гаспадароў, але мяне знаходзіў іхні дворнік. Тады сам барон зрываў з мяне сукенку і біў нагамі. Я страчвала прытомнасць. Потым на мяне вылівалі вядро вады і кідалі ў падвал.

...Толькі смерць выратуе мяне ад жорсткага біцця.

...Бывай, добры татулька, іду паміраць».

У чым заключалася сутнасць расавай тэорыі? Якім чынам яна прывяла да трагедыі оstarбайтараў?

Новыя паняцці і тэрміны: план «Ост», генацыд, гета, Праведнікі народаў свету, оstarбайтары.

1. У чым заключалася трагедыя насельніцтва акупаванай тэрыторыі Беларусі?
2. Ахарактарызуйце стаўленне акупантаў да дзяцей.
3. Каго называлі оstarбайтарамі?
4. Чаму для нашага народа своеасаблівая «брама памяці» заўсёды адчынена?
5. Падрыхтуйце паведамленне на тэму «Праведнікі народаў свету ў Беларусі: хто яны?» і прэзентуйце яго на ўроку абагульнення па раздзеле III.

§ 14—15. Разгортванне народнай барацьбы супраць германскіх акупантаў

Успомніце. Што ўяўляў сабой германскі акупацыйны рэжым у дачыненні да насельніцтва Беларусі?

Вучэбная задача. Вызначыць характар руху Супраціўлення германскім акупантам на тэрыторыі Беларусі.

Стварэнне і баявая дзейнасць партызанскіх фарміраванняў. На акупаванай тэрыторыі паступова разгортваўся **партызанскі рух**. Ён уяўляў сабой узброеную барацьбу шырокіх пластоў насельніцтва. Людзі аб'ядноўваліся ў арганізаваныя фарміраванні і ваявалі супраць захопнікаў за свабоду і незалежнасць БССР.

У ліпені 1941 г. у Суражскім раёне быў сфарміраваны партызанскі атрад пад кіраўніцтвам **Міная Піліпавіча Шмырова** (1891—1964). Пазней ён стварыў і ўзначаліў 1-ю Беларускаю партызанскую брыгаду. Герой Савецкага Саюза. Сярод партызан атрымаў прызванне «Бацька Мінай».

Акупанты захапілі ў якасці заложнікаў дзяцей М. П. Шмырова — трохгадовага Мішу, сямігадовую Зіну, дзесяцігадовага Сярожу, чатырнаццацігадовую Лізу. Захопнікі патрабавалі, каб бацька здаўся ў палон у абмен на выратаванне жыццяў яго дзяцей. Старэйшая дачка Ліза здолела тайна перадаць запіску: «Тата, за нас не хвалюйся, нікога не слухай, да немцаў не ідзі. Калі цябе заб'юць, то мы бяссільныя і за цябе не адпомсцім. А калі нас заб'юць, тата, то ты за нас адпомсціш». Абавязак бацькі вымагаў выратаваць дзяцей і дзеля гэтага здацца ворагу, а абавязак камандзіра партызанскага атрада — працягваць барацьбу з ворагам. За свой патрыятычны выбар Бацька Мінай заплаціў жыццямі расстраляных дзяцей. Паводле прызнання самога М. П. Шмырова, ён заўсёды насіў запіску дачкі ў нагруднай кішэні і да апошніх дзён жывіў з болем за забітых дзяцей. У памяць пра іх у двары сярэдняй школы ў Суражы ўстаноўлены помнік.

М. П. Шмыроў

1. Чаму, на вашу думку, дачка М. П. Шмырова напісала яму такую запіску? Свой адказ растлумачце.
2. Прачытайце «Баладу пра чатырох заложнікаў», якую напісаў у 1942 г. беларускі паэт Аркадзь Куляшоў. Якія пачуцці выклікае ў вас гэты твор?

Помнік дзецям Бацькі Міная на тэрыторыі Суражскай сярэдняй школы

Каардынуючую ролю ў арганізацыі барацьбы з ворагам адыграў створаны ў 1942 г. Цэнтральны штаб партызанскага руху. Яго ўзначаліў першы сакратар Цэнтральнага камітэта Камуністычнай партыі (бальшавікоў) Беларусі Панцеляймон Кандратавіч Панамарэнка. Кіраўніцтва разгортваннем руху Супраціўлення на акупаванай тэрыторыі Беларусі ажыццяўляў Беларускі штаб партызанскага руху.

З вясны 1942 г. у выніку аб'яднання асобных партызанскіх атрадаў з'явіўся новы від партызанскіх фарміраванняў — бригады.

У адной з партызанскіх брыгад ваявала 17-гадовая ўраджэнка Гомельшчыны **Рыма Шаршнёва**. У 1941 г. яна закончыла 9 класаў беларускай узорнай школы імя А. Чарвякова ў Мінску. Пасля курсаў радыстаў перайшла лінію фронту і ў складзе камсамольска-моладзевага атрада змагалася з ворагам на акупаванай тэрыторыі. Напрыканцы 1942 г. у час бою дзяўчына закрыла сваім целам страляючы кулямёт, які не атрымалася знішчыць гранатай. Яна засталася адзінай у гісторыі жанчынай, якая здзейсніла такі подзвіг. Яго паўтарылі ў гады вайны каля 400 чалавек, у тым ліку радавы Аляксандр Матросаў, імя якога стала шырока вядома ў лютым 1943 г. Сёння імя Рымы Шаршнёвай носіць мінская гімназія № 25, у якой калісьці вучылася дзяўчына.

Р. І. Шаршнёва

Рух Супраціўлення на акупаванай тэрыторыі меў шматнацыянальны характар. Унікальнай з'явай стала стварэнне яўрэйскага партызанскага атрада. У ім знайшлі выратаванне ўцекачы з Навагрудскага і Лідскага гета, таму што кіраўніцтва атрада лічыла галоўнай сваёй задачай выратаванне яўрэяў.

Партызаны
атрада імя
А. В. Суварова
прымаюць
прысягу.
Капыльскі раён.
1942 г.

№ 11

У партызанскіх атрадах побач з дарослымі ваявалі падлеткі. Прыкладам для піянераў Савецкага Саюза стаў подзвіг 14-гадовага ўраджэнца Міншчыны **Марата Казея** (1929—1944) — юнага разведчыка партызанскай брыгады, якая дзейнічала ў Мінскай вобласці. За сваю баявую дзейнасць ён быў узнагароджаны салдацкім медалём «За адвагу». Акупанты за сувязь з партызанамі забілі маці Марата. Яго старэйшая сястра Арыядна ў час блакады партызан карнікамі моцна абмарозіла ногі. Партызанскаму медыку прыйшлося ампутаваць ёй ступні пілой без наркозу. Самалётам Арыядна была адпраўлена з партызанскай зоны на «Вялікую зямлю», як называлі савецкі тыл. Марату прапанавалі ляцець разам з сястрой, але ён адмовіўся і працягваў помсціць ворагам за сваіх родных. У маі 1944 г. юнак апынуўся ў акружэнні, адстрэльваўся да апошняга патрона і, каб не трапіць у палон жывым, падарваў сябе гранатай. У пасляваенны час Марат пасмяротна быў узнагароджаны зоркай Героя Савецкага Саюза. Яго старэйшая сястра Арыядна змагла не проста выжыць, а ўпэўнена прайсці 33-гадовы прафесійны шлях настаўніцы. Яна стала заслужанай настаўніцай БССР, была ўдастоена звання Героя Сацыялістычнай Працы.

Марат і Арыядна Казеі. Даваенны фотаздымак

У чым заключаўся жыццёвы выбар М. Казея?

Партызанскія зоны. У ходзе барацьбы з ворагам у канцы 1943 г. у партызан атрымалася вызваліць і кантраляваць значную частку Беларусі — каля 60 % акупаванай тэрыторыі. Тут ствараліся партызанскія зоны. Іх было больш за 20. У партызанскіх

зонах усталёўвалася савецкая ўлада. У іх знаходзілі прытулак тысячы мірных жыхароў. Сяляне апрацоўвалі і засявалі зямлю. Працавалі школы і бібліятэкі. Тут ішла падрыхтоўка да баявых аперацый, размяшчаліся аэрадромы, што прымалі самалёты з «Вялікай зямлі».

Адной з найбуйнейшых партызанскіх зон стала Полацка-Лепельская з цэнтрам ва Ушачах (Віцебская вобласць). Каб разграміць яе, акупанты

Мемарыяльны комплекс «Прарыў».
Ушацкі раён Віцебскай вобласці

А. П. Мамкін

Выхаванцы Полацкага дзіцячага дома ў самалёце, якім кіраваў А. Мамкін, на партызанскім аэрадроме. 11 красавіка 1944 г.

вясной 1944 г. правялі карныя экспедыцыі. Партызаны за кароткі час збудавалі сістэму абарончых рубяжоў працягласцю 230 км. Аднак карнікі ўсё ж змаглі акружыць зону. Дзякуючы мужнасці і гераізму партызан кальцо блакады было прарвана. На месцы гэтых падзей у пасляваенны час быў створаны мемарыяльны комплекс «Прарыў».

У першыя ж дні блакады Полацка-Лепельскай партызанскай зоны савецкія лётчыкі эвакуіравалі мірных жыхароў з ляснога аэрадрома. У красавіку 1944 г. самаахварны подзвіг здзейсніў **Аляксандр Мамкін**. На сваім самалёце ён вывозіў выхаванцаў Полацкага дзіцячага дома, якіх акупанты збіраліся выкарыстаць як донараў. Пры падлёце да лініі фронту самалёт быў падбіты і загарэўся, але пілот не кінуў штурвал. Язык агню ад ахопленняга полымем матора дацягнуліся да лётчыка. У яго загарэліся камбінезон і шлемафон, уплавіліся ў твар лётныя акуляры, абвугліліся да костак ногі. Нават у такім стане ён пасадзіў самалёт і тым самым выратаваў дзяцей. Толькі за адну ноч з 11 на 12 красавіка А. Мамкін перавёз 90 выхаванцаў дзіцячага дома.

1. *Медыкі не маглі зразумець, як кіраваў самалётам абгарэлы лётчык. Сфармулюйце ўласнае тлумачэнне.*
2. *Ці можна лічыць лётчыка А. Мамкіна своеасаблівым «бацькам» выратаваных ім дзяцей?*

«Рэйкавая вайна». Партызаны ўсталявалі пастаянны кантроль над рухам цягнікоў на самых буйных чыгуначных магістралях: Брэст — Гомель, Мінск — Орша, Мінск — Бабруйск, Полацк — Віцебск. Партызаны нападлі на гарнізоны, якія ахоўвалі чыгуначныя станцыі, узрывалі чыгункі і масты, выводзілі са строю паравозы

і вагоны. Разгортвалася так званая «**рэйкавая вайна**» — акцыя па масавым разбурэнні чыгунак з мэтай дэзарганізацыі германскіх ваенных перавозак.

Напярэдадні пачатку «рэйкавай вайны» адной з самых буйных дыверсій стаў падрыў варожых эшалонаў на станцыі Асіповічы. Камсамалец Фёдар Крыловіч падклаў магнітныя міны пад цягнік з палівам. У выніку выбуху былі цалкам знішчаны чатыры эшалоны, у тым ліку той, на якім перавозіліся найноўшыя танкі «Тыгр».

У час «рэйкавай вайны» здзейсніў подзвіг 17-гадовы падрыўнік Мікалай Гойшык. У ходзе чарговай аперацыі ў партызан не атрымалася замінаваць рэйкі. Тады Мікалай кінуўся з мінай пад варожы эшалон.

Падпольная барацьба. Вялікі ўнёсак у перамогу ў Вялікай Айчыннай вайне зрабілі падпольшчыкі. **Патрыятычнае падполле** ўяўляла сабой сукупнасць арганізацый, якія вялі нелегальную дзейнасць на акупаванай тэрыторыі, накіраваную на супрацьдзеянне палітыцы акупантаў.

К. С. Заслонаў

Дыверсійную дзейнасць на буйным чыгуначным вузле Орша разгарнуў былы начальнік паравознага дэпо гэтага вузла **Канстанцін Сяргеевіч Заслонаў** (1910—1942). Ён здолеў уладкавацца начальнікам рускіх паравозных брыгад з правам самастойнага набору рабочай сілы. Патрыёты выраблялі міны, знешне падобныя да кавалкаў вугалю. Праз вугальныя склады іх падкідвалі ў паравозныя топкі. Такім чынам заслонаўцы выводзілі са строю цягнікі і ажыццяўлялі іх крушэнні. Калі ўзнікла пагроза выкрыцця К. С. Заслонава, ён пакінуў Оршу і ўзначаліў партызанскі атрад. Загінуў у баі з акупантамі. К. С. Заслонаву пасмяротна прысвоена званне Героя Савецкага Саюза.

Разгортвалася барацьба супраць захопнікаў і ў акупаваным Мінску, які гітлераўцы называлі «страляючым горадам» (**1).

Актыўным удзельнікам Мінскага падполля стаў 65-гадовы доктар **Яўген Уладзіміравіч Клумаў** (1878—1944). Прафесар выдатна валодаў нямецкай мовай, таму акупанты прапанавалі яму ўзначаліць кафедру ў Лейпцыгскім універсітэце, але ён адмовіўся. Я. У. Клумаў перадаваў партызанам неабходныя медыкаменты і хірургічныя інструменты, спрыяў абсталяванню палявых шпіталаў. Запісваў у медыцынскія карткі маладых людзей такія дыягназы, якія дапамагалі ім не стаць остарбайтарамі. Захаваліся сведчанні пра тое, што выдатны хірург нават тады, калі прыйшлі яго арыштоўваць, сказаў, каб пачакалі, бо ў яго аперацыя. Арыштаваны Я. У. Клумаў апынуўся ў канцлагеры Трасцяны. Яму прапанавалі працаваць на карысць Германіі, але ён у чарговы раз адмовіўся. Ён загінуў разам з жонкай у «душугубцы» (машыне, унутр якой была выведзена труба з выхляпнымі газамі). Пасля вайны Я. У. Клумаву пасмяротна прысвоена званне Героя Савецкага Саюза.

Я. У. Клумаў

Скульптурная кампазіцыя каля музея гісторыі
Вялікай Айчыннай вайны ў Мінску

Вызначце, які жыццёвы момант адлюстроўвае скульптурная кампазіцыя.

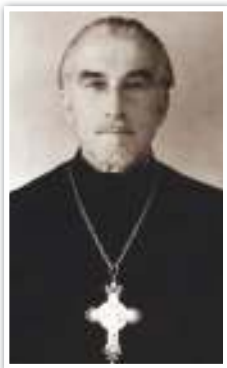
У 1974 г. Мінск атрымаў ганаровае званне «Горад-герой». Тут створаны і працуе Беларускі дзяржаўны музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны.

Супраціўленне мірнага насельніцтва акупанцыйнаму рэжыму. У барацьбе супраць захопнікаў удзельнічала мірнае насельніцтва акупаванай тэрыторыі Беларусі. Людзі супраціўляліся ваенным, эканамічным і палітычным мерапрыемствам акупанцыйных улад. Мірныя жыхары дапамагалі партызанам: забяспечвалі іх адзеннем, прадуктамі і медыкаментамі, клапаціліся аб параненых, збіралі, рамантавалі і перадавалі ў атрады зброю і боепрыпасы, будавалі абарончыя ўмацаванні і аэрадромы, выконвалі ролю сувязных, разведчыкаў і праваднікоў. Гэта былі так званыя скрытыя партызанскія рэзервы, якія налічвалі звыш 400 тыс. чалавек. Іх папаўнялі людзі розных прафесій і ўзросту. Так, у партызанскім руху ў якасці сувязнога ўдзельнічаў 99-гадовы дзед Талаш. Па сутнасці, увесь беларускі народ быў рэзервам партызанскага фронту.

Сяляне вёскі Печышча
Ганцавіцкага раёна
перадаюць партызанам
прадукты

Айцец Іаан
(Наўроцкі)

З першых дзён акупацыі да барацьбы з ворагам далучылася духавенства. Святар Петрапаўлаўскай царквы ў Ружанах на Брэстчыне айцец Іаан (Наўроцкі) дапамагаў у 1941 г. аперыраваць у будынку царквы параненых савецкіх ваеннапалонных. Калі акупанты хацелі расстраляць усіх ружанскіх мужчын і хлопцаў за забойства нямецкага салдата, ён асабіста паручыўся перад камендантам, што яны гэтага не рабілі, прапанаваўшы ў якасці гарантыі ў заложнікі сябе і сваю сям'ю (**2).

Такім чынам, на акупаванай тэрыторыі Беларусі разгарнулася народная барацьба, у якой узялі ўдзел 374 тыс. партызан і 70 тыс. падпольшчыкаў, што склала каля 4,5 % ад даваеннай колькасці насельніцтва Беларусі. Такого ўздыму партызанскага і падпольнага руху не ведала ніводная краіна Еўропы. Нідзе рух Супраціўлення не налічваў у сваіх шэрагах больш за 1 % насельніцтва. Сярод партызан былі прадстаўнікі 70 нацыянальнасцяў. Больш за 70 % складалі беларусы, каля 20 % — рускія, прыблізна 4 % — украінцы. Дружба народаў СССР прадвызначыла перамогу над нацысцкай Германіяй.

****1.** Восенню 1941 г. германскія акупанты публічна пакаралі захопленых мінскіх падпольшчыкаў. На шыю адной з падпольшчыц павесілі фанерную дошку з надпісам: «Мы партызаны, якія стралялі па германскіх войсках». Фотаздымак гэтага пакарання патрыётаў сярод іншых падобных быў прад'яўлены ў якасці доказу пры абвінавачванні нацысцкіх злачынцаў на Міжнародным трыбунале ў Нюрнбергу ў 1945—1946 гг. Дадзены здымак увайшоў у вядомы фільм кінарэжысёра Міхаіла Рома «Звычайны фашызм».

Пакаранне мінскіх падпольшчыкаў

Паглядзіце кінастужку «Звычайны фашызм». Якія пачуцці яна ў вас выклікае?

****2.** Ураджэнец Барысаўскага павета Мінскай губерні (цяпер Ушацкі раён Віцебскай вобласці) протаіерэй **Віктар Бекарэвіч** (1915—2002) з рызыкай для свайго жыцця дапамагаў партызанам і палонным чырвонаармейцам, якія ўцяклі з лагера. У час Вялікай Айчыннай вайны ён разам з сям'ёй знаходзіўся ў сваім прыходзе і праводзіў службы ў вёсцы Латыгаль на Вілейшчыне. Пасля вайны да 1955 г. Латыгальская царква была адзінай у Беларусі, дзе адбываліся хросныя хады. З 1960 г. В. Бекарэвіч узначальваў прыход на Вайсковых могілках у Мінску. Ён не дапусціў закрыцця храма Святога вялікага князя Аляксандра Неўскага, настаіцелем якога з'яўляўся.

У 1944 г. акупацыйнымі ўладамі быў асуджаны на расстрэл **Казімір Свёнтак** (1914—2011). У 1939 г. ён пачаў служыць у Пружанах. Пасля ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР у час праследавання царквы ў 1941 г. быў арыштаваны савецкімі ўладамі і два месяцы правёў у камеры смяротнікаў. Але прысуд выканаць не паспелі: пачалася Вялікая Айчынная вайна. Прысуд германскіх улад таксама не паспеў здзейсніцца: прыйшла Чырвоная Армія. Аднак у тым жа 1944 г. К. Свёнтак быў зноў арыштаваны савецкімі ўладамі і асуджаны на 10 гадоў лагераў. Нават знаходзячыся ў лагерах, ён праводзіў тайныя службы. У 1954 г. К. Свёнтак вярнуўся да дзейнасці святара ў Пінску. Дзякуючы яго намаганням быў зноў аддадзены вернікам касцёл Святых Сымона і Алены (Чырвоны касцёл) у Мінску, пачала працу Пінская вышэйшая духоўная акадэмія. У 1991—2006 гг. К. Свёнтак узначальваў Мінска-Магілёўскую рымска-каталіцкую архідыяцэзію. У 1994 г. Папа Рымскі надаў яму сан кардынала, а ў 2004 г. — тытул «Сведка веры», які маюць толькі некалькі чалавек у свеце.

В. Бекарэвіч

К. Свёнтак

Новыя паняцці і тэрміны: партызанскі рух, «рэйкавая вайна», патрыятычнае падполле.

1. Запоўніце ў сшытку табліцу «Партызанскі і падпольны рух на акупаванай тэрыторыі Беларусі».

Прозвішчы ўдзельнікаў партызанскага і падпольнага руху	Кароткае апісанне баявой дзейнасці. Прыклады гераізму і самаахвярнасці

2. Пра што сведчылі стварэнне і існаванне партызанскіх зон?
3. Ахарактарызуйце ролю прадстаўнікоў духавенства ў супраціўленні захопнікам.
4. Дакажыце, што барацьба беларусаў супраць германскіх акупантаў мела народны характар.
5. Падрыхтуйце паведамленне на тэму «Патрыятызм беларускага народа на акупаванай германскімі захопнікамі тэрыторыі Беларусі» і прэзентуйце яго на ўроку абагульнення па раздзеле III.

§ 16. Вызваленне БССР ад германскіх захопнікаў. Унёсак беларускага народа ў перамогу над нацысцкай Германіяй. Удзел БССР у заснаванні ААН

Успомніце. Узгадайце прозвішча камандуючага 2-й рускай арміяй, якая вяла баявыя дзеянні на тэрыторыі Беларусі ў час вайны 1812 г.

Вучэбная задача. Вызначыць унёсак беларусаў у перамогу савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне і захаванне міру.

Беларуская наступальная аперацыя «Баграціён». Восенню 1943 г. Чырвоная Армія ўступіла на тэрыторыю Беларусі. У выніку наступлення былі вызвалены два абласныя цэнтры: Гомель і Мазыр.

У чэрвені 1944 г. пачалася Беларуская наступальная аперацыя «Баграціён». Яе план заключаўся ў наступным. Войскі Чырвонай Арміі, выкарыстоўваючы дапамогу партызан і мясцовых жыхароў, адначасова пераходзяць у наступленне на віцебскім, аршанскім і бабруйскім напрамках і магутнымі ўдарамі разбураюць абарону праціўніка. Затым яны ліквідуюць групы ворага ў раёнах Віцебска і Бабруйска і наносяць удары на мінскім напрамку з мэтай акружэння і знішчэння войскаў праціўніка ў так званых «катлах».

Наступленне савецкіх войскаў было нечаканым для ворага. Германскае камандаванне меркавала, што яно адбудзецца на тэрыторыі Украіны. Аднак аперацыя пачалася менавіта ў Беларусі, дзе былі цяжкапраходныя балоты і лясы. Прайсці іх байцам Чырвонай Арміі дапамагалі мясцовыя жыхары і партызаны. Ужо на трэці дзень баявых дзеянняў быў вызвалены Віцебск, на чацвёрты — Орша. Разгарнуліся баі на мінскім напрамку.

Разам з Чырвонай Арміяй у наступальных баях удзельнічалі салдаты і афіцэры 1-й польскай пяхотнай дывізіі імя Тадэвуша Касцюшкі. Яна была сфарміравана на тэрыторыі СССР па ініцыятыве Саюза польскіх патрыётаў. Гераічны шлях дывізіі пачаўся ў кастрычніку 1943 г. у бітве каля вёскі Леніна (недалёка ад Горак Магілёўскай вобласці). Цяпер там створаны музей савецка-польскай баявой садружнасці. Траім удзельнікам той бітвы было прысвоена званне Героя Савецкага Саюза.

Эмблема
авіяпалка
«Нармандыя —
Нёман»

У вызваленні Беларусі ўдзельнічалі лётчыкі-добраахвотнікі французскага знішчальнага авіяпалка «Нармандыя — Нёман». Нармандыя — гэта французская правінцыя, якая найбольш пацярпела ад германскай акупацыі, а другая частка назвы палка звязана з удзелам у баях каля Нёмана. На падораных ім савецкіх самалётах французскія лётчыкі летам 1945 г. вярнуліся на радзіму. Чатыры з іх былі ўдастоены звання Героя Савецкага Саюза. У 2018 г. указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь апошні з жывых байцоў палка

(авіамеханік) узнагароджаны ордэнам Пашаны за значны асабісты ўнёсак у вызваленне Беларусі, справу ўмацавання міру, сяброўскіх адносін і адзінства народаў Беларусі і Францыі.

Беларуская наступальная аперацыя «Баграціён» (23 чэрвеня — 29 жніўня 1944 г.)

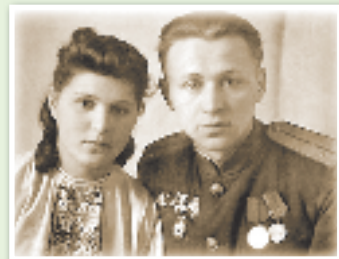
1. Пералічыце з апорай на картасхему назвы франтоў, якія ўдзельнічалі ў аперацыі «Баграціён», і яе этапы.
2. Знайдзіце на картасхеме так званыя «катлы».

3 ліпеня 1944 г. быў вызвалены Мінск.

У складзе танкавага ўзвода вызваляў Мінск ураджэнец Веліжскага павета Віцебскай губерні (цяпер Смаленская вобласць, Расія) **Ігнат Пятровіч Антонаў** (1922—2015). У Вялікую Айчынную вайну ён служыў ваенным фельчарам танкавага батальёна. Дапамагаў параненым у час Сталінградскай бітвы, у баях пад Прохараўкай і Курскам. Пры вызваленні Мінска варажы снарад трапіў у яго танк. Пасля цяжкага ранення І. П. Антонаў вярнуўся на фронт. За гады вайны ён выратаваў 128 параненых воінаў. У пасляваенны час скончыў Мінскі медыцынскі інстытут. Яму першаму прысвоена званне народнага ўрача Беларусі. Ён стаў ганаровым грамадзянінам Мінска і Віцебска. Галоўным у яго жыцці была дапамога людзям. Міжнародны біяграфічны цэнтр у Кембрыджы залічыў І. П. Антонава ў спіс выбітных людзей XX ст.

І. П. Антонаў з жонкай.
Пасляваенны фотаздымак

На ўсходзе і паўднёвым усходзе ад Мінска было завершана акружэнне больш як 100-тысячнай групой войскаў праціўніка. У ходзе далейшага наступлення Чырвоная Армія 28 ліпеня вызваліла Брэст. Германскія захопнікі былі выгнаны з беларускай зямлі.

16 ліпеня 1944 г. у Мінску адбыўся партызанскі парад, прысвечаны вызваленню сталіцы. А на наступны дзень быў арганізаваны парад у Маскве — «парад ганьбы» тых, хто жадаў знявольць Савецкую краіну: па вуліцы Горкага прайшлі калоны германскіх ваеннапалонных, захопленых у час баёў пад Мінскам.

Партызанскі парад у Мінску. 1944 г.

«Парад ганьбы» ў Маскве. 1944 г.

З апорай на фотаздымкі параўнайце два парады. План параўнання складзіце самастойна. Дзеля чаго, на вашу думку, былі праведзены гэтыя парады?

Мемарыяльны комплекс «Аперацыя „Баграціён“» у Светлагорскім раёне Гомельскай вобласці

Мемарыяльны комплекс «Курган Славы» ў Смалявіцкім раёне Мінскай вобласці

У пасляваенны час на 21-м кіламетры шашы Мінск — Масква быў збудаваны велічны Курган Славы ў гонар воінаў чатырох франтоў, якія вызвалілі Беларусь. У тым месцы, дзе пачыналася наступальная аперацыя «Баграціён» (вёска Ракавічы Светлагорскага раёна Гомельскай вобласці), адбылося ўрачыстае адкрыццё мемарыяла.

Ураджэнцы Беларусі на франтах Вялікай Айчыннай і Другой сусветнай войнаў. На франтах Вялікай Айчыннай вайны змагаліся 1 млн 300 тыс. беларусаў.

Пры абароне Ленінграда ў жніўні 1941 г. ураджэнец Сенненскага павета Магілёўскай губерні (цяпер Дзюровенскі раён Віцебскай вобласці) наводчык танкавай гарматы **Андрэй Усаў** у адным баі снайперскім агнём асабіста падбіў 22 танкі праціўніка. Гэта адзінкавы выпадак у гісторыі. Тады ж у вежу яго танка трапіла больш за сто варожых снарадаў. А. М. Усаў на працягу Вялікай Айчыннай вайны тройчы гарэў у танку і тройчы быў цяжка паранены. Пасля вайны яму было прысвоена званне ганаровага грамадзяніна Ленінграда. Ён жыў і працаваў у Талочыне на роднай Віцебшчыне.

А. М. Усаў і З. Р. Калабанаў

У тым баі камандаваў танкавым экіпажам **Зіновій Калабанаў**. У пасляваенны час ён служыў у Беларусі, а пасля звальнення з арміі жыў у Мінску і працаваў на аўтамабільным заводзе. Адна з самых прэстыжных узнагарод у сучаснай камп'ютарнай гульні «World of Tanks» называецца «медалём Калабанава». Ёю ўзнагароджваецца той, хто апошнім са сваёй каманды застаецца ў жывых і атрымлівае перамогу ў баі супраць пяці і больш танкаў праціўніка.

Растлумачце, у чым заключаецца гістарычная пераемнасць гульні «World of Tanks».

У баях за Дняпро вылучыўся ўраджэнец Горацкага павета Смаленскай губерні (цяпер Горацкі раён Магілёўскай вобласці) **Рыгор Дольнікаў**. У час аднаго з паветраных баёў 20-гадовы лётчык тараніў фашысцкі самалёт, але быў падбіты. Ён трапіў у варожы палон, дзе назваўся прозвішчам Сакалоў. Літаратуразнаўцы мяркуюць, што гісторыя, якая здарылася з ім у палоне, натхніла савецкага пісьменніка Міхаіла Шолахава на стварэнне зборнага вобраза савецкага ваеннапалоннага Андрэя Сакалова ў апавяданні «Лёс чалавека». Згодна з сюжэтам камендант лагера выклікаў Сакалова да сябе, каб зрабіць яму вялікі гонар — расстраляць асабіста. Камендант прапанаваў Сакалову выпіць перад смерцю шклянку шнапсу за перамогу германскай зброі, але той адмовіўся. Тады яму было загадана выпіць за ўласную пагібель. Герой твора выпіў за сваё збавенне ад пакут не закусваючы. Немец прапанаваў другую шклянку. Сакалоў сказаў, што і пасля другой не закусвае. Тады камендант наліў трэцюю шклянку. Выпіўшы яе, Сакалоў пажадаў паказаць ворагам, што, нягледзячы на голад, не збіраецца прымаць іх падачку, бо ў яго ёсць свая годнасць. Здзіўлены такімі паводзінамі савецкага ваеннапалоннага, камендант прызнаў яго адважным рускім салдатам, якога ён паважае як годнага праціўніка і расстрэльваць не будзе. У «сапраўднага» Сакалова — Р. Дольнікава — з трэцяй спробы атрымалася ўцячы з палону, пасля чаго ён працягваў ваяваць з ворагам.

Р. У. Дольнікаў

1. У чым заключалася сіла характару Р. Дольнікава?
2. Паглядзіце кінастужку «Лёс чалавека». Якія пачуцці яна ў вас выклікае?

У баях на тэрыторыі Латвіі закрыў сваім целам страляючы кулямёт ураджэнец Міншчыны Пётр Купрыянаў, якому ў 1945 г. пасмяротна было прысвоена званне Героя Савецкага Саюза. Ён быў малодшым сынам Настасі Фамінічны Купрыянавай. Яшчэ чацвёра яе сыноў удзельнічалі ў Вялікай Айчыннай вайне. Сёння ў горадзе Жодзіна створаны манумент у гонар маці-патрыёткі.

Манумент у гонар маці-патрыёткі ў горадзе Жодзіна

Шырока вядомым на ўсіх франтах стала імя полацкай дзяўчыны — медсястры **Зінаіды Тусналобавай-Марчанка**.

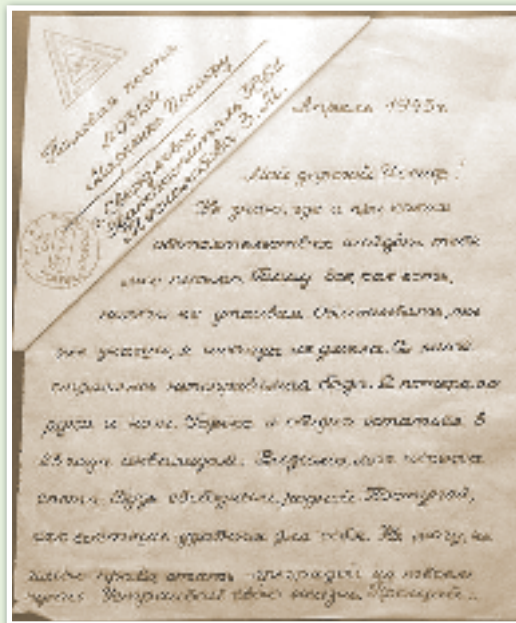
За восем месяцаў З. Тусналобава-Марчанка вынесла з поля бою 123 параненых. Цудам застаўшыся ў жывых пасля ранення і абмаражэння, яна перанесла восем аперацый, страціла рукі і ногі. Для Зінаіды настала самае цяжкае выпрабаванне: навучыцца жыць у тым стане, у якім яна апынулася. Са шпіталя Зінаіда адправіла напісаны медсястрой пад яе дыктоўку ліст да каханага. На фотаздымку ўнізе вы можаце ўбачыць гэты трохкутнік (так называлі франтавыя лісты, бо іх складалі такім чынам, што атрымліваўся трохкутнік) і прачытаць яго. Будучы муж напісаў у адказ Зінаідзе: «Мілая мая малышка! Родная мая пакутніца! Ніякія няшчасці і беды не змогуць нас разлучыць. Няма такога гора, няма такіх пакут, якія б прымусілі забыцца пра цябе, мая каханая». Гэтыя радкі надалі дзяўчыне сіл для далейшага лячэння і пратэзавання. Усё яе жыццё стала падзвігам, яна ізноў навучылася хадзіць і пісаць, нарадзіла дзяцей. Ёй было прысвоена званне Героя Савецкага Саюза. У знак прызнання выключных прафесійных якасцяў, праяўленых пры аказанні дапамогі параненым і хворым, Міжнародны камітэт Чырвонага Крыжа прысудзіў ёй найвышэйшую ўзнагароду — медаль імя Флорэнс Найтынгейл.

З. М. Тусналобава-Марчанка ў шпіталі

Што выклікае ў вас павагу ва ўзаемаадносінах З. Тусналобавай-Марчанка з яе будучым мужам?

Ліст З. М. Тусналобавай-Марчанка, напісаны ў шпіталі

Мужна змагаліся беларусы на франтах Другой сусветнай вайны. Ураджэнцы Заходняй Беларусі служылі ў Польскім корпусе генерала У. Андэrsa, які быў сфарміраваны ў 1941—1942 гг. на тэрыторыі СССР з польскіх грамадзян, высланых пасля 1939 г.

з Заходняй Беларусі ў Сібір і Казахстан. У складзе брытанскай арміі корпус удзельнічаў у бітве пры Монтэ-Касіна ў Італіі. Гэта была серыя з чатырох кровапралітных баёў, у выніку якіх войскі антыгітлераўскай кааліцыі прарвалі лінію варожых умацаванняў і авалодалі Рымам.

Уключэнне БССР у склад краін — заснавальніц ААН. У красавіку 1945 г. на міжнароднай канферэнцыі ў Сан-Францыска было прынята рашэнне аб уключэнні БССР і УССР у лік краін — заснавальніц Арганізацыі Аб'яднаных Нацый (ААН). Гэтым прызнаваліся вялікі ўнёсак Савецкіх Беларусі і Украіны ў разгром нацызму, панесеныя імі ў ходзе вайны каласальныя людскія ахвяры і матэрыяльныя страты.

На канферэнцыю была накіравана дэлегацыя на чале з народным камісарам замежных спраў БССР К. В. Кісялёвым. **26 чэрвеня 1945 г.** з удзелам беларускай дэлегацыі адбылося падпісанне Статута ААН. Па яе прапанове ў 1946 г. была прынята рэзалюцыя ААН «Аб выдачы і пакаранні ваенных злачынцаў».

Пасля заканчэння Вялікай Айчыннай вайны па ўмовах Дагавора паміж СССР і Польшчай аб дзяржаўнай граніцы ў жніўні 1945 г. Польшчы былі перададзены 15 раёнаў Беластоцкай і тры раёны Брэсцкай абласцей. Усталявалася мяжа, якая існуе і па сённяшні дзень.

9 мая 1945 г. стала Днём Перамогі савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне. Гэты дзень адзначаецца ў Рэспубліцы Беларусь як дзяржаўнае свята. Беларусы пра-явілі патрыятызм, мужнасць і самаахвярнасць. 449 ураджэнцаў Беларусі ўдастоены высокага звання Героя Савецкага Саюза, а 73 сталі поўнымі кавалерамі ордэна Славы. Гэта перамога дасталася народам Савецкага Саюза дарагой цаной. Загінула больш за 27 млн савецкіх людзей. Толькі на тэрыторыі Беларусі захопнікі расстралялі, закатавалі, павесілі, спалілі жывымі, знішчылі ў газавых камерах больш за 2,2 млн чалавек. Паводле ўдакладненых звестак, людскія страты Беларусі склалі не менш за 2,8—3 млн чалавек, г. зн. загінуў кожны трэці беларус. Трэба заўсёды памятаць пра тых, хто аддаў сваё жыццё ў барацьбе за свабоду і незалежнасць нашай краіны.

Новыя паняцці і тэрміны: аперацыя «Баграціён».

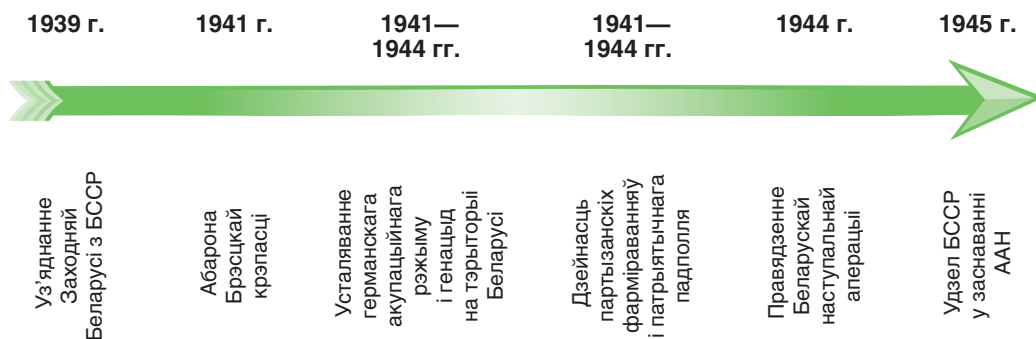

1. Дакажыце, што вызваленне БССР ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў мела інтэрнацыянальны характар.
2. Прывядзіце прыклады подзвігаў воінаў-беларусаў на франтах Вялікай Айчыннай вайны.
3. Чаму 3 ліпеня святкуецца ў Рэспубліцы Беларусь як Дзень Незалежнасці?
4. Пра што сведчыла прыняцце БССР у лік краін — заснавальніц ААН?
5. Падрыхтуйце паведамленне на тэму «Удзел БССР у заснаванні ААН: прызнанне міжнародным супольніцтвам заслуг і страт беларускага народа ў барацьбе з нацызмам» і прэзентуйце яго на ўроку абагульнення па раздзеле III.

§ 17. Абагульненне па раздзеле III

1. Выкажыце сваё стаўленне, у тым ліку эмацыянальнае, да абазначаных на «стужцы часу» гістарычных падзей (працэсаў) і растлумачце яго.

2. Знайдзіце і растлумачце ключавыя словы:

- у вытрымцы з Дэкларацыі Народнага сходу аб уваходжанні Заходняй Беларусі ў склад БССР:

«...Назаўсёды мінулі чорныя гады зневажання беларускага народа пад ярмом польскіх паноў, якія парушалі элементарныя правы і абражалі нацыянальную годнасць беларускага народа.

Працоўныя Заходняй Беларусі заўсёды лічылі сябе звязанымі непарыўнымі кроўнымі вузамі са сваімі братамі, якія пабудавалі Савецкую Беларусь.

Працоўныя Заходняй Беларусі рашуча патрабуюць уз'яднання дагэтуль падзеленых дзвюх частак адзінага беларускага народа, адзінай беларускай зямлі»;

- у вытрымцы з дырэктывы ЦК КП(б)Б партыйным, савецкім і камсамольскім арганізацыям ад 1 ліпеня 1941 г. аб разгортванні партызанскай вайны ў тыле ворага:

«Фашысцкая Германія напала на Савецкі Саюз для таго, каб знішчыць савецкі лад, захапіць савецкія землі, заняволіць народы Савецкага Саюза, абрабаваць нашу краіну, захапіць хлеб, нафту, аднавіць уладу памешчыкаў і капіталістаў.

Нашы войскі гераічна змагаюцца з ворагам. Краіна цяпер уступіла ў смяротную сутычку са сваім каварным ворагам — нямецкім фашызмам.

Вораг, які вераламна напаў, захапіў частку нашай роднай Савецкай Беларусі. Урад Савецкага Саюза... абвясціў Айчынную вайну. Неабходна дзейнічаць, не губляючы ні хвіліны, і вораг павінен быць знішчаны»;

- у вытрымцы з пратакола міжнароднай канферэнцыі ў Сан-Францыска, скліканай для заснавання ААН:

«...Савецкі ўрад... лічыць дарэчным нагадаць пра заяву сп. Чэрчыля на пасяджэнні ў Крыме аб тым, што нелагічна запрашаць на канферэнцыю ў Сан-Францыска ўсе малыя краіны, якія амаль нічога не зрабілі дзеля перамогі і толькі цяпер, у апошні момант, абвясцілі вайну, і ў той жа час адкладаць запрашэнне дзвюх савецкіх рэспублік, якія прынеслі настолькі вялікія ахвяры ў барацьбе з Германіяй».

3. Параўнайце:

- мэты нацысцкай Германіі і Савецкага Саюза ў вайне;
- прычыны няўдач і поспехаў Чырвонай Арміі ў баявых дзеяннях на тэрыторыі Беларусі летам 1941 г. і летам 1944 г.;
- палітыку генацыду і дзейнасць Праведнікаў народаў свету;
- тэрыторыю БССР у 1940 г. і ў 1945 г.

4. Прывядзіце гістарычныя факты, якія адлюстроўваюць:

- гераізм воінаў Чырвонай Арміі ў абарончых баях на тэрыторыі БССР улетку 1941 г.;
- палітыку генацыду ў гады Вялікай Айчыннай вайны на акупаванай тэрыторыі Беларусі;
- партызанскі рух і патрыятычнае падполле на акупаванай тэрыторыі Беларусі;
- унёсак беларусаў у справу перамогі на франтах Вялікай Айчыннай вайны.

5. Растлумачце прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі працэсамі (фактамі):

- пачатак Другой сусветнай вайны → уз'яднанне беларускага народа ў складзе БССР;
- абарончыя баі на тэрыторыі Беларусі летам 1941 г. → зрыў плана «маланкавай вайны»;
- рэалізацыя германскімі захопнікамі плана «Ост» на акупаванай тэрыторыі Беларусі → барацьба беларускага народа супраць акупантаў;
- унёсак беларускага народа ў дасягненне перамогі над нацысцкай Германіяй → уключэнне БССР у лік краін — заснавальніц ААН.

6. Дакажыце, што:

- барацьба з германскімі захопнікамі на акупаванай тэрыторыі Беларусі мела народны характар;
- адной з прычын гераізму беларускага народа ў Вялікай Айчыннай вайне былі патрыятычныя пачуцці савецкіх людзей.

7. Рашыце гістарычныя задачы:

- чаму Брэсцкая крэпасць у гады Другой сусветнай вайны абаранялася ад германскіх войскаў двойчы?;
- у чым заключаўся цуд, пра які пісала адна з амерыканскіх газет у чэрвені 1941 г.: «Для таго каб чырвоныя змаглі выратавацца ад катастрофы на пра-

цягу вельмі кароткага часу, павінен адбыцца намнога большы цуд, чым гэта было калі-небудзь з часоў напісання Бібліі?»;

- чаму савецкае камандаванне вырашыла нанесці галоўны наступальны ўдар па германскіх войсках летам 1944 г. менавіта на тэрыторыі Беларусі, дзе знаходзілася шмат цяжкапраходных балот і лясоў?;
- у чым заключаецца сімвалічны сэнс надпісу «Любоўю і адзінствам выратуемся», зробленага на помніку «Звон яднання трох братэрскіх славянскіх народаў» на месцы аднаго з баёў Курскай бітвы? Гэты помнік у 2000 г. быў адкрыты з удзелам прэзідэнтаў Беларусі, Расіі і Украіны. На ім размешчаны лікі Святых Ефрасінні Полацкай, Сергія Раданежскага, вялікага князя кіеўскага Уладзіміра;
- якое сімвалічнае значэнне мела ўрачыстае перапахаванне ў 2010 г. у Мінску ў Храме-помніку ў гонар Усіх Святых праху трох салдат — удзельнікаў вайны 1812 г., Першай сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў?;
- як бы вы адказалі на словы з апошняга ліста бацькам, напісанага сынам К. Крапівы Барысам, які загінуў у 1942 г. у 20-гадовым узросце ў баях пад Сталінградам? Вось што ён пісаў: «Як я хачу жыць, як хачу вас убачыць... Але што зробіш — вайна»;
- чаму старшыня дэлегацыі БССР К. В. Кісялёў у сваім выступленні на канферэнцыі па заснаванні ААН адзначыў, што «ў многіх афіцыйных дакументах і газетах слова „Беларусь“ перакладаецца як „Уайт Раша“. Гэта няправільна»? Для адказу выкарыстайце фотаздымак.

К. Крапіва з сынам Барысам

Падрыхтоўка залы да правядзення пасяджэння канферэнцыі ў Сан-Францыска

- 8. Правядзіце ўяўнае інтэрв'ю з гістарычнай асобай:** П. Клыпам, М. Казеем, К. С. Заслонавым, Р. У. Дольнікавым, А. М. Усавым, Я. У. Клумавым, З. М. Тусналобай-Марчанка, А. П. Мамкіным, І. П. Антонавым, а таксама з мастаком Валянцінам Волкавым, аўтарам карціны «Мінск. 3 ліпеня 1944 г.». Выкарыстайце метадычную парадзу «Як правесці ўяўнае інтэрв'ю з гістарычнай асобай» на с. 179 вучэбнага дапаможніка.

Мінск. 3 ліпеня 1944 г. Мастак В. Волкаў

- 9. Выступіце з прэзентацыяй падрыхтаваных вамі паведамленняў.**

§ 18. Наш край у перыяд станаўлення савецкага грамадства і ў гады Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў

Заданне 1. Вызначце, карыстаючыся картасхемамі вучэбнага дапаможніка і картамі атласа, адміністрацыйна-тэрытарыяльную адзінку, у складзе якой знаходзіўся ваш населены пункт, і яго статус.

Заданне 2. Якія ваенныя падзеі і гістарычныя працэсы 1920—1930-х гг. закранулі насельніцтва вашай мясцовасці? Як яны адбіліся на лёсах вашых землякоў?

Заданне 3. Падрыхтуйце паведамленне пра славутых ураджэнцаў вашага краю, якія зрабілі ўнёсак у развіццё мясцовай гаспадаркі ў 1920—1930-я гг., у тым ліку ў час

першых пяцігодак, пры ажыццяўленні індустрыялізацыі і калектывізацыі сельскай гаспадаркі.

Заданне 4. Падрыхтуйце паведамленне пра вазможнасці развіцця асветы і культуры як у вашай мясцовасці, так і ў Беларусі ўвогуле, у тым ліку ўдзельнічалі ў ліквідацыі непісьменнасці, адкрыцці ўстаноў адукацыі, ажыццяўленні палітыкі беларусізацыі, зрабілі навуковыя адкрыцці.

Заданне 5. Падрыхтуйце паведамленне пра адзін з мясцовых помнікаў архітэктуры, звязаны з гістарычнымі падзеямі 1920—1930-х гг.

Заданне 6. Падрыхтуйце паведамленне пра ваш населены пункт, яго аблічча, паўсядзённае жыццё і побыт мясцовых жыхароў у 1920—1930-я гг.

Заданне 7. Падрыхтуйце індывідуальна ці ў групе праект «Славутасці роднага краю». Выкарыстайце адпаведную метадычную параду на с. 179 вучэбнага дапаможніка.

Заданне 8. Падрыхтуйце і правядзіце ў школьным музеі экскурсію, прысвечаную гістарычным падзеям 1917—1945 гг.

Заданне 9. Распрацуйце макет (эскіз, малюнак) плаката (білборда) ці помніка (скульптурнай кампазіцыі) у памяць аб уз'яднанні Заходняй Беларусі з БССР. У якасці прыкладу можаце выкарыстаць савецкі плакат.

Заданне 10. Падрыхтуйце паведамленне або зборыце матэрыялы пра сведкаў ці ўдзельнікаў ваенных дзеянняў у вашай мясцовасці, якія ў гады Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў былі вашымі равеснікамі.

Заданне 11. Даведайцеся ў бацькоў пра вашы сямейныя рэліквіі, звязаныя з Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнамі (фотаздымкі, лісты, паштоўкі, грампластінкі, кнігі, значкі, маркі, хатнія рэчы, адзенне, школьныя прылады і інш.). Падрыхтуйце апавед пра адну з вашых сямейных рэліквій.

Савецкі палітычны плакат
1939 г.

РАЗДЕЛ IV

БССР У ДРУГОЙ ПАЛОВЕ 1940-х — 1980-я гг.

§ 19. Грамадска-палітычнае жыццё ў другой палове 1940-х — першай палове 1960-х гг.

Успомніце. 1. Якімі былі галоўныя прыметы савецкай грамадска-палітычнай сістэмы ў БССР у канцы 1920-х—1930-я гг.
2. Што ўяўляў сабою культ асобы І. В. Сталіна?

Вучэбная задача. Вызначыць характэрныя рысы грамадска-палітычнага жыцця ў БССР у другой палове 1940-х — першай палове 1960-х гг.

Асаблівасці пасляваеннага ўнутрыпалітычнага жыцця ў БССР. Пасля перамогі над нацысцкай Германіяй узрасло пачуццё ўласнай годнасці беларускага народа. Людзі спадзяваліся, што іх роля ў вырашэнні грамадскіх спраў узрасце. У насельніцтва ўзнікала спадзяванні на перамены ў палітычным жыцці. Аднак для ўлады галоўным было захаванне той палітычнай сістэмы, што склалася ў даваенныя гады.

Кіраўніцтва краіны з пэўным недаверам ставілася да насельніцтва, што жыло на акупаванай тэрыторыі, а таксама да былых палонных, бежанцаў і перасяленцаў, якія вярталіся на радзіму. Улада лічыла, што гітлераўская прапаганда на акупаванай тэрыторыі і сярод тых, хто быў вывезены ў Германію, паспела сфарміраваць у часткі насельніцтва антысавецкія настроі і недавер да Камуністычнай партыі.

Своеасабліва складалася пасляваенная сітуацыя ў заходнім рэгіёне Беларусі. Тут пераважалі аднаасобныя сялянскія гаспадаркі, уладальнікаў якіх прымусова запісвалі ў калгасы, што выклікала незадавальненне. Органамі дзяржбяспекі ў 1947 г. быў выяўлены шэраг падпольных моладзевых арганізацый на тэрыторыі Заходняй Беларусі, удзельнікамі якіх былі ў асноўным беларускія настаўнікі і навучэнцы. Яны ўзнімалі пытанні захавання і развіцця роднай культуры, мовы. Дзейнасць гэтых арганізацый разглядалася ў той час як антысавецкая, а іх удзельнікі былі асуджаны (**1).

№ 12

У пасляваенныя гады ў БССР, як і ва ўсім Савецкім Саюзе, працягваліся палітычныя рэпрэсіі, існаваў культ асобы І. В. Сталіна. Адзіная Камуністычная партыя ажыццяўляла як палітычныя, так і адміністрацыйныя функцыі. Першым сакратаром Цэнтральнага камітэта Камуністычнай партыі (бальшавікоў) Беларусі ў 1938—1947 гг. быў Панцеляймон Кандра-тавіч Панамарэнка. Структурнымі элементамі тагачаснай грамадска-палітычнай сістэмы з'яўляліся Саветы дэпутатаў працоўных. У адпаведнасці з Канстытуцыяй БССР 1937 г. ім належалі функцыі дзяржаўнага кіравання і арганізацыі грамадскага жыцця. Аднак Саветы поўнаасцю знаходзіліся пад кантролем партыі і рэальнай улады не мелі. Выбары ў Саветы праводзіліся на безальтэрнатыўнай аснове. Кандыдаты, якіх прапаноўвалі для выбарання, папярэдне зацвярджаліся партыйнымі органамі. За вылучанага кандыдата аддавалі свае галасы заўсёды больш за 99 % выбаршчыкаў.

Папрацуйце, выкарыстоўваючы прыём ключавога слова, са зместам гэтага абзаца. Звярніцеся да адпаведнай метадычнай парады на с. 178.

Савецкі плакат. Мастак
Л. П. Замах. 1946 г.

Савецкі плакат. Мастакі
Я. М. Тарас, М. Ц. Гуцёў, Л. П. Замах. 1950 г.

Вызначце, выкарыстоўваючы савецкія палітычныя плакаты, пра якую грамадска-палітычную з'яву яны сведчылі і чаму кандыдаты ў Саветы дэпутатаў працоўных абіраліся амаль аднагалосна.

У грамадска-палітычным жыцці важную ролю адыгрываў Ленінскі Камуністычны саюз моладзі Беларусі (ЛКСМБ). У 1945 г. за мужнасць, праяўленую камсамольцамі ў гады Вялікай Айчыннай вайны, ЛКСМБ быў ўзнагароджаны ордэнам Баявога

Чырвонага Сцяга. Камсамол з'яўляўся масавай арганізацыяй, што аб'ядноўвала большасць маладых людзей ва ўзросце ад 14 да 28 гадоў, якія працавалі або вучыліся. Ад камсамольцаў патрабаваліся ўзорная праца і добрасумленная вучоба, адданасць ідэям Камуністычнай партыі, актыўнасць жыццёвай пазіцыі. Большасць з іх успрымалі сваю дзейнасць як служэнне Радзіме. Таму энтузіязм і натхненне былі адметнай рысай камсамольскага жыцця.

У пасляваенны час у Беларусі ў дзяржаўнай палітыцы больш прыкметнымі сталі тэндэнцыі верацярпімасці. Гэта праявілася ў павелічэнні колькасці праваслаўных прыходаў, цэркваў і святароў. Аднаўленне царкоўнага жыцця стала магчымым дзякуючы ўдзелу святароў у барацьбе з ворагам у час Вялікай Айчыннай вайны.

Дзяржаўны сцяг БССР у 1951—1991 гг.

Вызначце, што сімвалізуюць элементы Дзяржаўнага сцяга БССР.

Даволі доўга БССР не мела свайго дзяржаўнага гімна. У пасляваенныя гады ў якасці яго выкарыстоўваўся гімн СССР, зацверджаны ў 1943 г. Ён служыў сімвалам аднавання розных народаў у шматнацыянальнай дзяржаве. У 1955 г. на пасяджэнні Вярхоўнага Савета БССР быў зацверджаны

Вызначце, якія асаблівасці гістарычнага шляху беларускага народа і грамадска-палітычнага жыцця краіны ўвасобіў Дзяржаўны гімн БССР.

Дзяржаўная сімволіка БССР. Унёсак у барацьбу са смяротна небяспечным ворагам, якім з'яўлялася нацысцкая Германія, быў адзначаны выхадам БССР на міжнародную арэну ў якасці адной з дзяржаў — заснавальніц ААН (**2). У сувязі з гэтым у 1951 г. адбылося зацвярджэнне новага Дзяржаўнага сцяга рэспублікі. Маюнак сцяга распрацаваў мастак М. Гусеў. Узор беларускага нацыянальнага арнаменту быў узяты з ручніка, вышытага ў 1917 г. сялянкай Матронай Маркевіч з в. Касцілішча, што на Віцебшчыне. Дзяржаўны сцяг у такім выглядзе існаваў да 1991 г.

Дзяржаўны гімн БССР, які існаваў да 1991 г. Яго аўтарамі сталі паэт Міхась Клімковіч і кампазітар Нестар Сакалоўскі. Іх патрыятычная песня «Мы — беларусы» перамагла сярод іншых музычных твораў у конкурсе на стварэнне Дзяржаўнага гімна БССР:

*Мы — беларусы з братняю Руссю
Разам шукалі к шчасцю дарог,
Ў бітвах за волю, ў бітвах за долю
З ёй здабылі мы сцяг перамог!*

*Нас аб'яднала Леніна імя,
Партыя к шчасцю вядзе нас ў паход.
Партыі слава! Слава Радзіме!
Слава табе, Беларускі народ!*

Змены ў грамадска-палітычным жыцці ў другой палове 1950-х — першай палове 1960-х гг. Пасля смерці І. В. Сталіна ў 1953 г. унутрыпалітычнае становішча стала пакрысе змяняцца. Спыніліся масавыя палітычныя рэпрэсіі. Пачалася частковая **рэабілітацыя** — аднаўленне добрага імя і правоў нявінна асуджаных у папярэднія гады. Па ініцыятыве Першага сакратара Цэнтральнага камітэта Камуністычнай партыі Савецкага Саюза (ЦК КПСС) М. С. Хрушчова характар сталінскага палітычнага рэжыму быў прызнаны рэпрэсіўным, а культ асобы Сталіна асуджаны.

Перыяд з другой паловы 1950-х гг. па першую палову 1960-х гг. атрымаў назву «**адліга**». У гэты час пасадку кіраўніка Камуністычнай партыі Беларусі заняў К. Т. Мазураў.

Кірыла Трафімавіч Мазураў

(1914—1989). Ураджэнец Гомельшчыны. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны і арганізатар партызанскага руху на акупаванай тэрыторыі Беларусі.

Разам з партызанамі, нягледзячы на тое што меў званне падпалкоўніка, жыў у цеснай зямлянцы пасярод палескіх балот, еў простую зацірку, для смаку прыпраўленую калійнай соллю, бо звычайнай не было. Быў двойчы паранены. Стаў першым пасляваенным кіраўніком камсамола Беларусі. Старшыня Савета Міністраў БССР у 1953—1956 гг. Першы сакратар ЦК КПБ у 1956—1965 гг. Пад яго кіраўніцтвам партыйная арганізацыя Беларусі ажыццяўляла меры па пераадоленні наступстваў культу асобы Сталіна і рэабілітацыі ахвяр неабгрунтаваных палітычных рэпрэсій. Атрымаў званне Героя Сацыялістычнай Працы. К. Т. Мазураў валодаў адной з самых яскравых рыс нацыянальнага характару беларусаў — не прымаў неабдуманых рашэнняў. Усе рашэнні, прынятыя ім, дагэтуль успрымаюцца як абгрунтаваныя і паслядоўныя. Яму належала ідэя стварэння мемарыяльнага комплексу, прысвечанага Хатыні. На пытанне пра галоўную ісціну свайго жыцця адказваў так: «Не можа быць чалавеку добра, калі яго Радзіме дрэнна».

Пасля смерці К. Т. Мазурава родныя знайшлі лісток з заветаў унуку: «Будзь верны Айчыне — здрады яна не даруе».

К. Т. Мазураў (злева)
на пасяджэнні сесіі Генеральнай
асамблеі ААН разам
з К. В. Кісялёвым. 1960 г. (**3)

Як вы ставіцеся да выказанай К. Т. Мазуравым жыццёвай ісціны і яго завету свайму ўнуку?

У 1961 г. была прынята Праграма КПСС, у якой вызначалася мэта пабудаваньня камунізму ў СССР у пачатку 1980-х гг. Камунізм разглядаўся як найвышэйшая ступень развіцця грамадства, для якой характэрныя грамадская ўласнасць, роўнасць людзей, сацыяльная справядлівасць, народаўладдзе, гуманізм. Аднак курс на хуткае будаўніцтва камунізму аказаўся неабычальным.

Лічылася, што паспяховы рух да камунізму стрымліваюць рэлігійныя перажыткі. Пад лозунгам іх хутчэйшага пераадолення ўладамі ажыццяўляўся націск на вернікаў. Былі зачынены многія храмы і манастыры. Аднак падобныя дзеянні не давалі чаканага масавага скарачэння колькасці вернікаў. Ініцыятыва партыйна-дзяржаўнага кіраўніцтва БССР аб ператварэнні Беларусі ў першую «бязбожную» рэспубліку ў Савецкім Саюзе засталася нерэалізаванай.

Такім чынам, у першае пасляваеннае дзесяцігоддзе ў БССР захоўвалася аднапартыйная грамадска-палітычная сістэма, якой былі ўласцівы працяг палітычных рэпрэсій і існаванне культу асобы. Здабыткамі «адлігі» ў другой палове 1950-х — першай палове 1960-х гг. сталі развіццё культуры асобы І. В. Сталіна і частковая рэабілітацыя рэпрэсаваных.

Новыя паняцці і тэрміны: рэабілітацыя, «адліга».

****1.** Удзельнікі падпольнай моладзевай непалітычнай арганізацыі «Саюз беларускіх патрыётаў», створанай студэнтамі Глыбоцкага і Пастаўскага педагогічных вучылішчаў і вучнямі мясцовых школ, у сваіх успамінах занатавалі:

«...Пасля вайны паступіў у педвучылішча ў Глыбокім. З нас рыхтавалі вясковых настаўнікаў пачатковых класаў. Аднак тут па-беларуску ўжо выкладалі толькі нашу мову, літаратуру ды педагогічную методыку. ...Тады мы і стварылі „Саюз беларускіх патрыётаў“. Наша арганізацыя ў асноўным была ў абарону мовы. Мы, будучыя вясковыя настаўнікі, найперш выходзілі самі сябе, каб кожны размаўляў па-беларуску, а пасля нёс асвету ў народ... Мы ж былі яшчэ дзеці. А перад намі такая махіна — СССР!

Мы — ідэйныя людзі. І, калі б можна было пачаць жыццё спачатку, ад сваіх ідэалаў не адмовіліся б...»

«...Прымаем прысягу...: „Я, уступаючы ў Саюз беларускіх патрыётаў, прысягаю перад Бацькаўшчынай і беларускім народам, што заўсёды буду верны ідэалам свабоды і незалежнасці Беларусі...“. ...Нам не было страшна прыносіць тую прысягу. Мы лічылі, што абавязаны гэта рабіць...»

У лютым 1947 г. удзельнікі арганізацыі былі арыштаваны і пакараны паводле артыкула Крымінальнага кодэкса БССР «Здрада Радзіме і ўдзел у антысавецкай арганізацыі» на тэрміны ад 10 да 25 гадоў лагераў. Рэабілітаваны ў 1990-я гг.

Вызначце, у чым заключаліся ідэалы ўдзельнікаў Саюза беларускіх патрыётаў.

****2.** Кіраўніком савецкай дэлегацыі на канферэнцыях па стварэнні Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і прыняцці яе Статута з'яўляўся ўрадзец Гомельшчыны **Андрэй Андрэевіч Грамыка** (1909—1989). У 1946—1948 гг. — пастаянны прадстаўнік СССР у Савеце Бяспекі ААН. Яму належыць важная роля ў вырашэнні пытання аб уключэнні БССР у склад дзяржаў — заснавальніц ААН, а яго подпіс стаіць пад Статутам ААН. З канца 1940-х гг. А. А. Грамыка больш за 20 разоў у інтарэсах СССР выкарыстоўваў права вета (галасавання супраць) у Савеце Бяспекі ААН. За гэта атрымаў у заходнім дыпламатычным асяроддзі, а затым і ў прэсе імя «Містар Не». Грамыка ставіўся да гэтай мянушкі дабрадушна. Неяк ён сказаў: «Мае „не“ яны чулі нашмат радзей, чым я іх „ноў“, бо мы рабілі нашмат болей прапаноў». У 1957—1985 гг. А. А. Грамыка з'яўляўся міністрам замежных спраў СССР. Працуючы на гэтай пасадзе, заяўляў: «Я сабою маніпуляваць не дазваляў. Хто імкнуўся да гэтага, жадаў маніпуляваць СССР. Мы — вялікая дзяржава і нікому гэтага рабіць не дазволім!» А. А. Грамыка прыррымліваўся думкі, што лепш дзесяць гадоў перамоў, чым адзін дзень вайны. У Гомелі ўстаноўлены бюст нашага славутага земляка, а яго найважнейшыя дыпламатычныя прынцыпы складаюць ядро сучаснай знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь.

А. А. Грамыка з сям'ёй. 1940-я гг.

Выкажыце ўласнае стаўленне да прынцыпаў знешнепалітычнай дзейнасці, якіх прыррымліваўся А. А. Грамыка.

****3.** Урадзец Магілёўшчыны **Кузьма Венядзіктавіч Кісялёў** (1903—1977) займаў у 1944—1966 гг. пасаду народнага камісара (потым міністра) замежных спраў БССР. У перыяд пасляваенных палітычных рэпрэсій аднойчы раніцай ён не застаў на месцы адказных работнікаў свайго міністэрства. Усе яны былі напярэдадні ноччу арыштаваны па абвінавачванні ў шпіянажы на карысць замежных краін. Ён дамогся асабістай сустрэчы з І. В. Сталіным, каб выратаваць сваіх беспадстаўна арыштаваных супрацоўнікаў. К. В. Кісялёў ахарактарызаваў іх як сумленных і верных камуністаў, франтавікоў і папрасіў разабрацца ў прычынах арышту. На гэта Сталін прапанаваў набраць новых спецыялістаў і працаваць з імі. Разуменячы, што выратаваць сваіх невінаватых падначаленых не атрымоўваецца, К. В. Кісялёў асабіста паручыўся за кожнага з іх, бо яны маглі загінуць. Сталін, падумаўшы, адказаў так: «Калі вы за іх ручаецеся, то сядайце за стол і пішыце заяву на маё імя, што ручаецеся, і спіс, за каго. Хочаце — пішыце, калі не — ад'язджайце ў Мінск». Кісялёў напісаў заяву, у якой пералічыў усіх сваіх арыштаваных супрацоўнікаў. Калі ён прыехаў у Мінск і наступнай раніцай прыйшоў у міністэрства, усе яго падначаленыя былі на месцы.

1. У чым выявіліся сумленнасць і чалавечая годнасць К. В. Кісялёва?
2. Як бы вы дзейнічалі ў такой сітуацыі? Свае адказы растлумачце. Звярніцеся да метадычнай парады «Як мадэляваць свае паводзіны ва ўмоўнай гістарычнай сітуацыі» на с. 179.

1. Ахарактарызуйце прыметы савецкай грамадска-палітычнай сістэмы ў БССР у пасляваенны перыяд.
2. Растлумачце, чаму перыяд у грамадска-палітычным жыцці БССР другой паловы 1950-х — першай паловы 1960-х гг. назвалі «адлігай».
3. Чаму ў жыцці беларускай савецкай моладзі вызначальную ролю адыгрываў камсамол?
4. У чым заключалася значэнне рэабілітацыі рэпрэсаваных?

§ 20. Сацыяльна-эканамічнае развіццё ў другой палове 1940-х — першай палове 1960-х гг.

Успомніце. 1. Што такое пяцігодка?

2. Што ўяўлялі сабой калектывізацыя сельскай гаспадаркі і раскулачванне?

Вучэбная задача. Вызначыць, якім чынам сацыяльна-эканамічнае развіццё БССР садзейнічала фарміраванню індустрыяльнага грамадства.

Пераадоленне наступстваў вайны ў галіне эканомікі. Курс на апераджальны рост цяжкай прамысловасці. У выніку ваенных разбурэнняў і злачынстваў германскіх захопнікаў беларускі народ страціў звыш паловы нацыянальнага багацця. Былі спалены і зруйнаваны больш за 200 гарадоў і гарадскіх пасёлкаў, звыш 9 тысяч вёсак. Калі войскі Чырвонай Арміі 26 чэрвеня 1944 г. вызвалілі Віцебск, у горадзе засталася ўсяго 118 жыхароў, а да вайны іх было не менш як 180 тысяч. Прамысловыя прадпрыемствы і беларуская чыгунка былі амаль поўнасьцю знішчаны. Паводле ўспамінаў мінчан, у цэнтральных раёнах горада пасля вызвалення ад нямецка-фашысцкіх акупантаў захаваліся неразбуранымі ўсяго каля 70 будынкаў. У іх ліку — Дом Урада, Дом Чырвонай Арміі, Тэатр оперы і балета, пабудаваныя ў даваенны час па праектах архітэктара І. Лангбарда. Паўставала нават пытанне пра перанос сталіцы БССР у Магілёў.

Мінск. Руіны на плошчы Леніна (цяпер плошча Незалежнасці). 1945 г.

Помнік першаму самазвалу МАЗ-205
каля Мінскага аўтамабільнага завода

Трактар-помнік «Беларусь»
каля Мінскага трактарнага завода

У верасні 1946 г. Вярхоўны Савет БССР прыняў «Закон аб пяцігадовым плане аднаўлення і развіцця народнай гаспадаркі рэспублікі на 1946—1950 гг.», які з’яўляўся складнікам агульнасаюзнага плана. Урад СССР выдаткаваў значныя грашовыя сродкі на аднаўленне народнай гаспадаркі Беларусі і дапамогу насельніцтву.

Вызначальным у індустрыяльным развіцці Беларусі стаў курс на апераджальны рост цяжкай прамысловасці. У выніку выканання пяцігодкі быў створаны шэраг новых галін машынабудавання, у тым ліку аўтамабільная і трактарная. У 1947 г. былі выпушчаны першыя аўтамабілі-самазвалы МАЗ-205 на Мінскім аўтамабільным заводзе. Пачаўся серыйны выпуск трактараў на Мінскім трактарным заводзе, а ў 1953 г. з яго галоўнага канвеера сышоў першы колавы трактар «Беларусь».

Прамысловасць рэспублікі (за выключэннем лёгкай і харчовай) ужо ў 1950 г. дасягнула даваеннага ўзроўню па выпуску прадукцыі і пераўзышла яго. У цяжкіх умовах разрухі патрабаваліся не проста рабочыя рукі, а людзі, гатовыя да самаахвярнай адданай працы. Уласцівыя беларускаму народу працавітасць, цяплівасць і сіла волі ў пасляваенныя гады дапаўняліся верай у свае сілы. Праца па аднаўленні народнай гаспадаркі стала гераічным подзвігам беларускага народа.

Развіццё машынабудавання і нафтахімічнай прамысловасці. У другой палове 1950-х гг. кіраўніцтвам Камуністычнай партыі была пастаўлена задача ў сціслыя тэрміны пераўзысці буйныя капіталістычныя краіны па вытворчасці найважнейшай прадукцыі на душу насельніцтва. Такой прадукцыяй лічыліся чыгун, сталь, вугаль, нафта, газ, а таксама машыны, станкі, абсталяванне. Першачарговая ўвага надавалася развіццю цяжкай прамысловасці, перш за ўсё машынабудавання. Выйшлі на поўную магутнасць трактарны і аўтамабільны заводы ў Мінску.

№ 13

Папраўдуйце са зместам гэтага абзаца, выкарыстоўваючы прыём ключавога слова. Звярніцеся да адпаведнай метадычнай парады на с. 178.

Помнік стваральнікам самазвалаў каля
завода БелАЗ у Жодзіне

У 1958 г. Беларускі аўтамабільны завод у Жодзіне пачаў выпуск першых самазвалаў БелАЗ.

У 1960 г. упершыню ў СССР у Мінску на заводзе электронных вылічальных машын была зроблена ЭВМ «Мінск-1». У 1962 г. пачаў выпускаць прадукцыю Мінскі завод халадзільнікаў. Быў пабудаваны шэраг новых прамысловых прадпрыемстваў, сярод якіх — Магілёўскі металургічны завод, Мінскі завод аўтаматычных ліній.

Адкрыццё вялікіх запасаў калійных соляў у Салігорскім раёне дазволіла раз-

гарнуць у рэспубліцы шырокамаштабную вытворчасць мінеральных угнаенняў. Былі пабудаваны 1-ы і 2-і Салігорскія калійныя камбінацы, Гомельскі суперфасфатны і Гродзенскі азотна-тукавы заводы. Была атрымана першая прамысловая нафта ў раёне Рэчыцы, але запасы яе аказаліся невялікімі. Таму ўласная нафта забяспечвала патрэбы БССР не больш як на 10 %. Астатняя частка неабходнай нафты, а таксама прыродны газ пастаўляліся з Расіі па трубаправодах, якія праз Беларусь ішлі ў краіны Еўропы. З улікам гэтага ў БССР быў пабудаваны шэраг буйных нафтахімічных прадпрыемстваў. Сярод іх — нафтаперапрацоўчы завод і хімічны камбінат у Наваполацку, Светлагорскі завод штучнага валакна. У 1965 г. выпуск прадукцыі хімічнай і нафтахімічнай прамысловасці ў рэспубліцы павялічыўся ў параўнанні з 1950 г. у 27 разоў.

Аднаўленне і развіццё сельскай гаспадаркі. Калектывізацыя ў заходніх абласцях Беларусі. Сельская гаспадарка Беларусі перажывала глыбокі крызіс, выкліканы ваеннымі разбурэннямі. Сельскагаспадарчая тэхніка была цалкам знішчана. Сеяць калгаснікам, пераважна жанчынам і падлеткам, даводзілася ўручную. Цяглавай сілай былі толькі коні, але іх не хапала, таму вельмі часта і самі людзі запрагаліся ў плугі. У калгаснікаў не існавала моцнага эканамічнага стымулу, бо яны працавалі за працадні. Працадні ўяўлялі сабой адзінку ўліку працы калгаснікаў і размеркавання даходаў па працы ў калгасах у 1930—1966 гг. Выдача калгаснікам збожжа за працадні ў першыя пасляваенныя гады паменшылася. Ім часта прыходзілася жыць за кошт таго, што мелі з агародаў, а гандаль вырашчанымі на прысядзібных участках прадуктамі абмяжоўваўся. Аднак імкненне пераадолець усе цяжкасці і нягоды, а таксама працавітасць нашага народа паспрыялі выкананню планаў першай пасляваеннай пасяўной.

Адначасова з аднаўленнем калгаснай вытворчасці ва ўсходніх абласцях адбывалася калектывізацыя сельскай гаспадаркі заходніх абласцей, уз'яднаных з БССР у 1939 г. Калектывізацыя праводзілася ў сціслыя тэрміны, вельмі часта з выкарыстаннем прымусовых метадаў. Заможныя гаспадаркі былі ліквідаваны. У афіцыйных да-

кументах яны называліся кулацкімі. Аднак канкрэтнай прыметы для прылічэння сялянскай гаспадаркі да заможнай, ці «кулацкай», не існавала. Гэтае пытанне вырашалі мясцовыя органы ўлады сумесна з вясковай беднотай. У пачатку 1950-х гг. калектывізацыя ў заходніх абласцях Беларусі амаль што завяршылася. У ходзе яе звыш 10 тыс. заможных сем'яў былі раскулачаны і сасланы ў Сібір і Казахстан.

З сярэдзіны 1950-х гг. сельская гаспадарка БССР упершыню за пасляваенныя гады стала прыносіць прыбытак. Некаторыя калгасы ператвараліся ў буйныя шматгалеіныя гаспадаркі. Сярод іх — калгас «Рассвет» Кіраўскага раёна Магілёўскай вобласці. Яго высокімі дасягненнямі ў галіне сельскагаспадарчай вытворчасці ганарылася ўся краіна. Заслуга ў гэтым належала простым людзям, якія сваёй цяжкай самаадданай працай пасля вайны паднялі калгас з руін і ператварылі яго ў квітнеючую гаспадарку. Кіраваў гэтым калгасам К. П. Арлоўскі.

№ 14

Кірыла Пракопавіч Арлоўскі (1895—1968) нарадзіўся ў вёсцы Мышкавічы Бабруйскага павета (цяпер Кіраўскі раён Магілёўскай вобласці). Герой Савецкага Саюза і Сацыялістычнай Працы. Гэты чалавек-легенда першапачаткова звязваў сваё жыццё з разведкай і служыў у органах дзяржаўнай бяспекі. Удзельнічаў у польска-савецкай вайне 1919—1921 гг., камандаваў партызанскімі атрадамі на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Стаў адным з арганізатараў разведвальна-дыверсійнай дзейнасці на акупаванай тэрыторыі Беларусі ў час Вялікай Айчыннай вайны. У 1943 г. у баі быў цяжка паранены, яму ампутавалі пілою без наркозу правую руку і пальцы на левай руцэ, да таго ж ён часткова страціў слых. Чалавечыя мужнасць і годнасць давалі моц і жаданне жыць і працаваць на карысць роднай краіны. У сваім лісце да І. В. Сталіна, напісаным пад дыктоўку старэйшай дачкой, К. П. Арлоўскі папрасіў дазволіць яму ўзначаліць адзін з найбольш разбураных калгасаў і паабяцаў адрадзіць яго. У лісце былі такія радкі: «...матэрыяльна я жыву вельмі добра. Маральна — дрэнна. Партыя Леніна — Сталіна выхавала мяне ўпарта працаваць на карысць любімай Радзімы... я глыбока перакананы ў тым, што ў мяне маецца дастаткова фізічных сіл, досведу і ведаў для таго, каб яшчэ прынесці карысць у мірнай працы». У 1944 г. К. П. Арлоўскі быў абраны землякамі старшынёй калгаса «Рассвет» Кіраўскага раёна. Людзі тады яшчэ жылі ў зямлянках, а пасля пачалі перабірацца ва ўласныя дамы. А калі не хапіла сродкаў на будаўніцтва школы, К. П. Арлоўскі зняў для гэтага ўсе грошы са сваёй ашчаднай кніжкі ў банку. Дзякуючы яго намаганням і ўменню арганізаваць калектывную працу «Рассвет» пад яго кіраўніцтвам стаў першым у СССР калгасам-мільнерам — гаспадаркай, што прыносіла мільённыя прыбыткі.

К. П. Арлоўскі

1. Што здзівіла вас у лёсе К. П. Арлоўскага і чаму?
2. Вызначце, у чым заключалася яго жыццёвая пазіцыя.

Шырокі размах набыла распачатая ў Палессі меліярацыя — асушэнне забалочаных зямель з мэтай прыстасавання зямлі для сельскагаспадарчага выкарыстання і павелічэння пасяўных плошчаў.

№ 15

Пасведчанне да медаля
«За асваенне цалінных зямель»

БССР у шэрагу іншых савецкіх рэспублік зрабіла свой унёсак у асваенне цалінных і абложных зямель Казахстана: туды выехалі дзясяткі тысяч сем'яў з Беларусі. Дзякуючы самаадданай працы цаліннікаў Савецкі Саюз атрымаў істотную прыбаўку збожжа, а асваенне цаліны стала значным гаспадарчым дасягненнем савецкага народа.

У пачатку 1960-х гг. адбылося пагаршэнне становішча сельскай гаспадаркі. На яе развіцці адмоўна адбілася пазіцыя тагачаснага партыйнага і дзяржаўнага кіраўніка СССР М. С. Хрушчова. Пры ім ва ўсіх раёнах БССР, незалежна ад іх прыродна-кліматычных умоў, прымушалі вырошчваць кукурузу. Таксама ў гаспадарках у выніку механізацыі значна скарацілася колькасць коней. Адмоўным было стаўленне кіраўніцтва і да сялянскай падсобнай гаспадаркі, вядзенне якой фактычна забаранялася. Пагаршалася прадуктовае забеспячэнне вяхароў БССР.

Умовы жыцця сельскага і гарадскога насельніцтва. У час вайны вялікая колькасць сем'яў страціла жыллё, людзям прыходзілася жыць нават у зямлянках. За перыяд 1959—1965 гг. у БССР амаль 2,7 млн чалавек палепшылі свае жыллёвыя ўмовы за кошт будоўлі так званых хрушчолак (буйнаблочнага і панэльнага будаўніцтва). У гэтыя гады ў Беларусі з'явіліся новыя добраўпарадкаваныя гарады: Салігорск, Наваполацк, Светлагорск. Такім чынам пачалася ўрбанізацыя — колькасны рост гарадоў і павелічэнне гарадскога насельніцтва.

Значна палепшылася ахова здароўя людзей. У выніку ўзрасла колькасць насельніцтва і стала большай сярэдняй працягласць жыцця. Па выніках Усесаюзнага перапісу 1959 г. насельніцтва БССР налічвала крыху больш за 8 млн чалавек. У сярэдзіне 1960-х гг. працягласць жыцця ў БССР складала ў сярэднім 73 гады і была адной з самых высокіх у свеце (**).

Такім чынам, сацыяльна-эканамічнае развіццё БССР у другой палове 1940-х — першай палове 1960-х гг. сведчыла пра паступовае фарміраванне **індустрыяльнага грамадства**. Для такога тыпу грамадства былі характэрны спецыялізацыя вытворчасці, яе аўтаматызацыя, арыентаванасць на рынак, выкарыстанне ў вытворчасці дасягненняў навукі і тэхнікі, урбанізацыя.

Новыя паняцці і тэрміны: індустрыяльнае грамадства.

**** Міністр замежных спраў БССР Кузьма Венядзіктавіч Кісялёў, які быў урачом па прафесіі, у 1959 г. ад імя БССР выступіў у Арганізацыі Аб'яднаных Нацый з прапановай стварэння Фонду па садзеянні барацьбе з ракавымі захворваннямі. Па яго ініцыятыве ў Мінску пачалося будаўніцтва анкалагічнага шпіталю. Аднак у сувязі з недахопам сродкаў яно было згорнута. Тады К. В. Кісялёў вырашыў выкарыстаць сваё выступленне ў ААН для таго, каб звярнуць увагу на праблему барацьбы з анкалогіяй. Ён паведаміў пра паспяховае будаўніцтва шпіталю ў Мінску і запрасіў Генеральнага сакратара ААН наведаць рэспубліку з візітам, каб той асабіста мог ацаніць унёсак БССР у агульную справу барацьбы з адным з самых каварных захворванняў чалавецтва. Аднак сваё выступленне К. В. Кісялёў не ўзгадніў з вышэйшым кіраўніцтвам, яно стала вынікам яго асабістай ініцыятывы. Будаўніцтва спецыялізаванага анкалагічнага шпіталю ў Мінску ў сувязі з візітам найвышэйшага прадстаўніка ААН было адноўлена і ў хуткія тэрміны завершана. А К. В. Кісялёва за такія паводзіны знялі з пасады намесніка старшыні Савета Міністраў БССР. Паводле ўспамінаў яго дзяцей, калі бацька, пасля таго як быў пазбаўлены пасады, прыехаў з Масквы дамоў, ён паклікаў іх і сказаў: «Дзеці, пасады прыходзяць і сыходзяць, а бальніцы застаюцца».**

1. Што выклікае ў вас пачуццё павагі да ўчынку К. В. Кісялёва?
2. Які сэнс закладзены ў звароце К. В. Кісялёва да дзяцей? Свой адказ растлумачце.

1. Запоўніце ў сшытку табліцу «Развіццё галін прамысловасці ў БССР у другой палове 1940-х — першай палове 1960-х гг.».

Прадпрыемствы машынабудавання	Прадпрыемствы хімічнай і нафтахімічнай прамысловасці

2. Чаму праца па пасляваенным аднаўленні эканомікі БССР стала агульнанародным подзвігам?
3. Чаму першую пасляваенную пасяўную кампанію ажыццявілі пераважна жанчыны і падлеткі?
4. Параўнайце метады правядзення калектывізацыі ў БССР у міжваенны перыяд і ў заходніх абласцях БССР пасля Вялікай Айчыннай вайны.
5. У чым заключалася павышэнне дабрабыту насельніцтва БССР?
6. Дакажыце, што ў БССР адбываўся працэс фарміравання індустрыяльнага грамадства.

§ 21. Грамадска-палітычнае становішча ў другой палове 1960-х — 1980-я гг.

Успомніце. Што такое «адліга» і рэабілітацыя?

Вучэбная задача. Ахарактарызаваць змены ў грамадска-палітычным жыцці БССР у другой палове 1960-х — 1980-я гг.

Канстытуцыйнае замацаванне кіруючай ролі Камуністычнай партыі.

У грамадска-палітычным жыцці БССР працягвалася далейшае ўмацаванне ролі

Камуністычнай партыі. Такое становішча было афіцыйна замацавана ў прынятай у 1977 г. Канстытуцыі СССР, якая атрымала неафіцыйную назву «Канстытуцыя развітога сацыялізму». Адзначалася, што ў СССР пабудавана развітое сацыялістычнае грамадства і сфарміравана новая гістарычная супольнасць — савецкі народ. Да яго разам з грамадзянамі ўсіх савецкіх рэспублік адносіліся і беларусы. Для савецкага народа сталі ўласцівымі такія рысы, як савецкі патрыятызм і служэнне грамадству, калектывізм і грамадска карысная праца, інтэрнацыяналізм і дружба народаў Савецкага Саюза, гуманізм і агульная камуністычная ідэалогія.

Разам з тым палажэнне аб пабудове ў СССР развітога сацыялістычнага грамадства стала тэарэтычным абгрунтаваннем для далейшага ўціску рэлігійнага жыцця з боку дзяржавы. Яго існаванне ў такім грамадстве не прадугледжвалася. Праводзіліся мерапрыемствы па закрыцці цэркваў, касцёлаў, скасаванні дзеючых рэлігійных абшчын.

Камуністычная партыя Беларусі (КПБ) у адпаведнасці з шостым артыкулам Канстытуцыі БССР 1978 г. абвешчвалася кіруючай і накіроўваючай сілай у грамадстве, ядром палітычнай сістэмы. Першым сакратаром ЦК КПБ у 1965—1980 гг., а значыць, фактычна кіраўніком рэспублікі, быў П. М. Машэраў.

Ураджэнец Сенненшчыны **Пётр Міронавіч Машэраў** (1918—1980) скончыў Віцебскі педагагічны інстытут (цяпер Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава).

Перад вайной працаваў настаўнікам фізікі і матэматыкі ў Расонах і карыстаўся вялікай папулярнасцю сярод вучняў. З пачаткам Вялікай Айчыннай вайны добраахвотнікам пайшоў у Чырвоную Армію, трапіў у палон, але змог збегчы. Стварыў і ўзначаліў падпольную камсамольскую арганізацыю ў Расонах, якая дзейнічала ва ўмовах акупацыі. Быў двойчы паранены.

У 26 гадоў яму было прысвоена званне Героя Савецкага Саюза. У час вайны акупантамі была схоплена і пасля катаванняў расстраляна маці Машэрава. Яго ўсё жыццё мучыла думка, што ён мог яе забраць да сябе ў партызанскі атрад і тым самым выратаваць. Пасля вайны, наведваючы магілу маці, Машэраў сыходзіў спінай уперад, а тварам да помніка, бо не мог адварнуцца. Пасля вайны быў абраны першым сакратаром Цэнтральнага камітэта Ленінскага камуністычнага саюза моладзі Беларусі. Карыстаўся вялікай павагай сярод насельніцтва за чалавечнасць, даступнасць, дэмакратычнасць. Адночы, наведваючы К. П. Арлоўскага, які цяжка хварэў, П. М. Машэраў апусціўся каля яго на калені і запытаўся, чаму ён ляжыць у цемры. На наступны дзень па яго распараджэнні правялі святло на вуліцы, дзе жыў славеты старшыня калгаса. У перыяд дзейнасці П. М. Машэрава БССР дасягнула значных поспехаў у стварэнні індустрыяльнага патэнцыялу, стала адной з высокаразвітых рэспублік СССР, а сам Машэраў быў узнагароджаны зоркай Героя Сацыялістычнай Працы.

П. М. Машэраў

П. М. Машэраў пра сваю жыццёвую пазіцыю гаварыў так: «Не столькі трэба самому ведаць і ўмець, колькі бачыць добрае ў іншых людзях. Тады і сам будзеш многае значыць. Вось мая мараль, вось мой прынцып... Таму я живу. Я вельмі люблю людзей... І перажываю з прычыны недахопаў, якія ёсць у многіх».

№ 16

Што з жыццёвых прынцыпаў П. М. Машэрава вам хацелася б пераняць?

Удзел насельніцтва БССР у грамадска-палітычным жыцці. Грамадская актыўнасць насельніцтва БССР была дастаткова высокай. Тлумачылася гэта тым, што ў гады «адлігі» ў людзей з'явілася вера ў магчымасць усталявання сапраўднага народаўладдзя і аднаўлення справядлівасці ў дачыненні да неабгрунтавана рэпрэсаваных. Немалаважнае значэнне мела і дзейнасць партыйных і ўрадавых кіраўнікоў. Спрыяльным фактарам у фарміраванні прыхільнага стаўлення жыхароў рэспублікі да ўдзелу ў грамадска-палітычным жыцці і палітыкі партыі з'яўлялася таксама павышэнне жыццёвага ўзроўню насельніцтва.

Грамадзяне БССР удзельнічалі ў выбарах і рабоце Саветаў народных дэпутатаў, партыйных, прафсаюзных, камсамольскіх і іншых грамадскіх арганізацый. Аднак у выбарчай сістэме працягвала існаваць безальтэрнатыўная практыка абрання дэпутатаў, чые кандыдатуры былі загадзя ўзгоднены з партыйным кіраўніцтвам.

У БССР, таксама як і ў іншых савецкіх рэспубліках, рэгулярна арганізаваліся масавыя сходы, мітынгі, грандыёзныя вулічныя шэсці, прысвечаныя святкаванню дзён Кастрычніцкай рэвалюцыі і Першага мая, Перамогі і вызвалення БССР ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. З вялікай урачыстасцю адзначаліся ленінскія дні, знамянальныя даты ў гісторыі КПСС, выбары ў Саветы народных дэпутатаў, прыняцце новай Канстытуцыі СССР 1977 г. і Канстытуцыі БССР 1978 г.

Дэманстрацыя працоўных горада Мінска. Фотаздымак 1976 г.

Адлюстраваннем пачуцця патрыятызму савецкага чалавека было стаўленне большасці беларускага насельніцтва да ўводу савецкіх войскаў у Афганістан у 1979 г. Такое расшэнне ўспрымалася як выкананне інтэрнацыянальнага абавязку і тлумачылася неабходнасцю дапамогі паўднёваму суседу СССР у барацьбе за самастойнае развіццё. Насамрэч гэта была падтрымка савецкім кіраўніцтвам тагачаснага палітычнага рэжыму ў Афганістане. У далейшым увод войскаў у Афганістан быў прызнаны палітычнай памылкай, умяшаннем ва ўнутраныя справы іншай дзяржавы (**).

Палітыка перабудовы ў БССР. Палітыка, распачатая з сярэдзіны 1980-х гг. кіраўніцтвам СССР на чале з М. С. Гарбачовым, атрымала назву «**перабудова**». Адным

з яе рэальных дасягненняў у грамадска-палітычным жыцці стала **галоснасць** — прыныцы адкрытасці інфармацыі пра мінулае і сучаснасць краіны, магчымасць выказваць крытычнае стаўленне да ўлады і тагачаснай ідэалогіі, рэалізоўваць на справе абвешчаныя Канстытуцыяй БССР 1978 г. дэмакратычныя свабоды слова і друку. Важным крокам на шляху пашырэння ролі народа ў вырашэнні дзяржаўных спраў у Беларусі стала прыняцце ў 1988 г. Закона «Аб народным абмеркаванні важных пытанняў дзяржаўнага жыцця Беларускай ССР».

У 1990 г. згодна з новым выбарчым законам адбылося абранне народных дэпутатаў БССР на альтэрнатыўнай аснове. Гэта значыць, на кожнае месца ў Вярхоўны і мясцовыя Саветы народных дэпутатаў прэтэндавалі некалькі кандыдатаў, а канчатковае рашэнне было за выбаршчыкамі. Пры такой сістэме кожны кандыдат павінен быў асабіста ўдзельнічаць у выбарчай кампаніі, распрацаваць і прапанаваць сваю выбарчую праграму. Упершыню ў гісторыі Вярхоўнага Савета БССР у ім узнікла парламенцкая апазіцыя — група дэпутатаў, чые погляды не супадалі з пазіцыяй дэпутацкай большасці альбо супярэчылі ёй. У гэтых умовах замест фармальнага аднагалоснага зацвярджэння законаў у Вярхоўным Савеце БССР праходзіла іх абмеркаванне, адбываліся вострыя дыскусіі па праблемных пытаннях, разглядаліся шматлікія прапановы.

Фарміраванне шматпартыйнасці. Партыйнае кіраўніцтва ў Беларусі ва ўмовах палітыкі перабудовы схілялася да адстойвання аднапартыйнай сістэмы. Кампартыя Беларусі працягвала лічыць сябе «кіруючай і накіроўваючай сілай грамадства». Аднак у 1990 г. быў адменены шосты артыкул Канстытуцыі СССР, у якім замацоўвалася кіруючая і накіроўваючая роля Камуністычнай партыі.

Зараджэнне і фарміраванне шматпартыйнасці ў Беларусі праходзіла вельмі складана і супярэчліва. У 1989 г. сфарміравалася палітычная арганізацыя пад назвай «Беларускі народны фронт за перабудову „Адраджэнне“» (БНФ). У 1990 г. быў прыняты Закон СССР «Аб грамадскіх аб'яднаннях», які замацаваў права грамадзян на свабоднае аб'яднанне і стварэнне палітычных партый, рухаў. У пачатку 1990-х гг. у Беларусі ўзнікла каля 10 палітычных партый. Сярод іх — Беларуская сацыял-дэмакратычная грамада, Аб'яднаная дэмакратычная партыя Беларусі і інш. Аднак большасць створаных партый былі невялікімі па колькасці і ўяўлялі сабой згуртаванні вузкіх колаў аднадумцаў.

У жніўні 1991 г. у Маскве адбыўся путч — спроба невялікай групы партыйных і дзяржаўных кіраўнікоў здзейсніць дзяржаўны пераварот з мэтай вярнуць СССР у «даперабудовачны» час. Жнівеньскі путч пацяпеў няўдачу. У сувязі з гэтымі падзеямі 25 жніўня 1991 г. Вярхоўны Савет БССР прыняў пастанову «Аб часовым прыпыненні дзейнасці КПБ — КПСС на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь», якая дзейнічала да 1993 г.

Такім чынам, перыяд існавання аднапартыйнай палітычнай сістэмы на чале з КПБ, кіруючая роля якой замацоўвалася ў Канстытуцыі, змяніўся перыядам перабудовы. Яна была звязана з галоснасцю, са стратай КПБ манополіі на ўладу і з'яўленнем шматпартыйнасці, а таксама з правядзеннем выбараў народных дэпутатаў на альтэрнатыўнай аснове і фарміраваннем парламенцкай апазіцыі ў Вярхоўным Савеце БССР.

Новыя паняцці і тэрміны: перабудова, галоснасць.

****1.** Адной з першых у Афганістан была ўведзена 103-я гвардзейская асобная паветрана-дэсантная дывізія, якая да таго размяшчалася ў раёне Віцебска. За выкананне інтэрнацыянальнага абавязку дывізія была ўзнагароджана ордэнам Леніна. У складзе абмежаванага кантынгенту савецкіх войскаў у Афганістане служыла каля 30 тыс. ураджэнцаў Беларусі. Горам і болем адгукнулася ў сэрцах беларускіх маці, жонак і сясцёр гібель іх родных, што выконвалі інтэрнацыянальны абавязак у Афганістане. Самалёты, якія называлі «чорныя цюльпаны», прывозілі на радзіму «груз 200» — забітых салдат і афіцэраў у цынкавых трунах. Напамінам пра гэтую вайну стала адкрыццё ў Мінску помніка «Сынам Бацькаўшчыны, якія загінулі за яе межамі». Ён узведзены побач з цяперашнім праспектам Пераможцаў на рацэ Свіслач на «Востраве мужнасці і смутку». У народзе гэты востраў называюць «востравам слёз». Сёння па традыцыі сюды ідуць маладыя, каб ушанаваць памяць сваіх суайчыннікаў, што загінулі на чужыне. У яго цэнтры — капліца з 771 імем воінаў, што аддалі свае жыцці ў Афганістане. Таксама на востраве размешчана скульптура маленькага анёла, які плача, бо не змог выканаць сваю святую місію — зберагчы воінаў ад смерці.

Помнік «Сынам Бацькаўшчыны, якія загінулі за яе межамі», і скульптура анёла насупраць яго

****2.** У спіс асабовага складу 103-й гвардзейскай паветрана-дэсантнай дывізіі навечна залічана імя Героя Савецкага Саюза, ураджэнца Пухаўшчыны, 19-гадовага старэйшага сяржанта **Мікалая Чэпіка**, які загінуў у Афганістане. Незадоўга да яго гераічнай гібелі маці напісала яму ліст: «Добрага здароўя, мой дарагі сыночак Колечка. Як твая служба, сыноч? ...Калі ўжо дамоў? ...Чакаем лістоў ад цябе. Як жа доўга ідуць лісты, сыноч, з вашых краёў! ...Я ўжо мукі назапасіла і дражджэй да твайго прыезду. Як вернешся, напяку пірагоў, якія ты любіш.

М. Чэпік

На мінулых выхадных ездзілі з бацькам у горад, купілі табе касцюм. Ведаеш, такі модны: пінжак карычневы, з накладнымі кішэнямі, шырокімі штрыфлямі і ватнымі плячамі. Цяпер уся моладзь у такіх касцюмах на танцы ходзіць... Як уяўлю, што вы з Валяй пад ручку пойдзеце на танцы і ты — у гэтым касцюме, прыбраны. На сэрцы так цёпла робіцца. Валечка цябе чакае. ...Служы, сыноч. Чакаем цябе, мой дарагі. Усёй сям'ёй чакаем. Лічым дзяснечкі да твайго вяртання. Тут ужо ўсяго два месяцы засталася. Прыедзеш, дома якраз сады квітнець будуць. Да спаткання, сыночак. Цалую. Мама».

1. *Выкажыце сваё стаўленне да ўдзелу вайскоўцаў — ураджэнцаў Беларусі ў выкананні інтэрнацыянальнага абавязку ў Афганістане.*
2. *Ахарактарызуйце адносіны маці М. Чэпіка да свайго сына.*

1. Параўнайце асноўныя святы, якія адзначаліся ў 1970—1980-я гг., з сучаснымі дзяржаўнымі святамі.
2. Якімі прычынамі тлумачылася грамадская актыўнасць новай гістарычнай супольнасці — савецкага народа, да якога таксама належалі і беларусы?
3. Вызначце, аб чым сведчыла скасаванне шостага артыкула Канстытуцыі БССР 1978 г.
4. Складзіце ў шшытку параўнальную табліцу «Асноўныя рысы грамадска-палітычнага жыцця ў БССР» і зрабіце выснову аб іх адрозненні.

Прыметы для параўнання	Другая палова 1960-х — першая палова 1980-х гг.	Другая палова 1980-х гг.
Становішча палітычных партый		
Выбары ў Саветы народных дэпутатаў		

5. Падрыхтуйце паведамленне на тэму «Беларускія „афганцы“: выкананне інтэрнацыянальнага і канстытуцыйнага абавязку перад Радзімай» і прэзентуйце яго пры правядзенні ўрока абагульнення па раздзеле IV.

§ 22—23. Сацыяльна-эканамічнае становішча ў другой палове 1960-х — 1980-я гг.

Успомніце. Якімі былі новыя галіны прамысловасці, звязаныя з фарміраваннем індустрыяльнага грамадства ў БССР?

Вучэбная задача. Вызначыць асноўныя дасягненні і супярэчнасці сацыяльна-эканамічнага развіцця БССР у другой палове 1960-х — 1980-я гг.

Фарміраванне прамысловага комплексу БССР. У сярэдзіне 1960-х гг. у СССР знізіліся сярэднегадавыя паказчыкі прыросту прадукцыі і прадукцыйнасці працы ў прамысловасці. Адной з прычын гэтых працэсаў з’яўлялася цэнтралізаваная сістэма планавання і кіравання надзвычай складанай народнай гаспадаркай усяго СССР, у тым ліку і БССР. У 1965 г. для аптымізацыі кіравання народнай гаспадаркай у СССР была праведзена эканамічная рэформа. Замест 100 абавязковых планавых паказчыкаў прамысловай прадукцыі, якія вызначала дзяржава, засталіся толькі 8, а астатнія планавалі самі прадпрыемствы. Ранейшы галоўны паказчык работы прадпрыемства — аб’ём усёй выпушчанай прадукцыі — саступіў месца аб’ёму прададзенай прадукцыі. На прадпрыемствах уведзіўся гаспадарчы разлік — метады гаспадарання, пры якім даходы, што атрымлівала прадпрыемства ад рэалізацыі сваёй прадукцыі, павінны былі пакрываць і перавышаць яго выдаткі на вытворчасць. У выніку ажыццяўлення рэформы быў паспяхова выкананы план восьмай пяцігодкі (1966—1970). Яна аказалася самай выніковай у пасляваенны перыяд.

У пачатку 1970-х гг. у рэспубліцы першым на гаспадарчы разлік перайшло Міні-
стэрства аўтамабільнага транспарту, якім кіраваў А. Я. Андрэеў.

Анатоль Яўгенавіч Андрэеў (1916—2005). Ураджэнец Ра-
гачова. Яго юнацкай марай было стаць машыністам цягніка.

Пачынаў ён з качагара паравоза, за адну паездку перакідваў
да 20 тон вугалю. Стаў самым маладым машыністам на Заходняй
чыгунцы, які працаваў на новым паравозе ІС (Іосіф Сталін), а потым
кіраваў міжнародным пасажырскім экспрэсам «Масква — Парыж».
Гэта была вельмі адказная праца. За кожную хвіліну спазнення
на пагранічную чыгуначную станцыю Негарэлае краіна выплочвала
няўстойку ў 25 рублёў золатам. Тут адбывалася перасадка пасажыраў
на цягнік заходнеўрапейскай веткі, якая адрознівалася ад той, што
існавала на тэрыторыі СССР. У гады Вялікай Айчыннай вайны
А. Я. Андрэеў стаў адным з кіраўнікоў партызанскага руху ў Беларусі.
Сярод эпізодаў яго баявой біяграфіі — дзейнасць у складзе
дыверсійнай групы К. Заслонава на Аршанскім чыгуначным вузле, кіраванне паветрана-дэ-
сантным партызанскім атрадам імя камсамола Беларусі, які дзейнічаў на тэрыторыі Бела-
сточчыны. У 1963 г. стаў самым маладым у БССР міністрам аўтамабільнага транспарту.
А. Я. Андрэеў — ганаровы грамадзянін Оршы, Шчучына, Мастоўскага раёна.

А. Я. Андрэеў

За заслугі ў развіцці аўтамабільнага транспарту і актыўную грамадскую дзейнасць яму
было прысвоена званне Героя Сацыялістычнай Працы. Пасля выхаду на пенсію ён
узначальваў Беларускі рэспубліканскі савет ветэранаў вайны і працы.

*Ці здзейснілася юнацкая мара А. Я. Андрэева? А якая мара ёсць у вас? Што вы
робіце для таго, каб яна ажыццявілася?*

У 1970—1980-я гг. у БССР была наладжана вытворчасць на шынным камбінаце
ў Бабруйску, на металургічным заводзе ў Жлобіне, працягваўся выраб мінеральных
угнаенняў на калійным камбінаце ў Салігорску, быў пабудаваны нафтаперапрацоўчы
завод у Мазыры.

У сярэдзіне 1980-х гг. Беларусь стала адной з самых эканамічна развітых рэспуб-
лік СССР. Але развіццё эканомікі Беларусі, як і раней, адбывалася экстенсійным
 шляхам за кошт павелічэння колькасных паказчыкаў. Сярод іх — будаўніцтва новых
прадпрыемстваў, узростанне колькасці пра-
цоўных і аб'ёму выдаткаваных грошай з дзяр-
жаўнага бюджэту. Пры гэтым істотна знізіліся
якасныя паказчыкі, у прыватнасці, тэмпы
росту прадукцыйнасці працы. Да таго ж эка-
намічнае развіццё ва ўмовах супрацьстаяння
паміж СССР і капіталістычнымі краінамі за-
лежала ад патрэб абароннай прамысловасці.

Так, напрыклад, значная большасць колавых шасі для мабільных ракетных компле-
ксаў была створана ў спецыяльным канструктарскім бюро МАЗа. У той жа час выпуску

*Папрацуйце, выкарыстоўваючы
прыём ключавага слова, са зме-
стам гэтага абзаца. Звярніцеся
да адпаведнай метадычнай па-
рады на с. 178.*

якасных прадуктаў народнага спажывання надавалася другараднае значэнне. Узростаў дэфіцыт (недахоп) тавараў першай неабходнасці. Другая палова 1960-х — першая палова 1980-х гг. адзначыліся далейшым развіццём транспарту. Адбылася электрыфікацыя асноўнай чыгуначнай лініі Брэст — Масква. Камсамол Беларусі ўзяў актыўны ўдзел у будаўніцтве чыгуначнай Байкала-Амурскай магістралі (БАМа). Была здадзена ў эксплуатацыю першая лінія Мінскага метрапалітэна.

Развіццё прамысловасці прывяло да павелічэння колькасці гарадскога насельніцтва. Большая частка моладзі з вёсак перасялялася ў гарады, дзе ўзровень жыцця быў вышэйшым. Калі ў 1966 г. гарадскіх жыхароў налічвалася 3,3 млн чалавек (39 % ад агульнай колькасці насельніцтва БССР), дык у 1985 г. — 6,2 млн (62 %).

Развіццё сельскай гаспадаркі. У 1960—1970-я гг. распачалася хімізацыя сельскай гаспадаркі — унясенне ў глебу штучных угнаенняў. Колькасць такіх угнаенняў з 1965 па 1985 г. павялічылася амаль у 20 разоў. Таксама працягвалася меліярацыя. Было асушана каля 1 млн га зямельных плошчаў. Сельская гаспадарка ў БССР спецыялізавалася на развіцці мясной і малочнай жывёлагадоўлі, вытворчасці льну-даўгунцу, цукровых буракоў, бульбы (**1). У рэспубліцы разгарнулася будаўніцтва вялікіх механізаваных фермаў, комплексаў па адкорме буйной рагатай жывёлы і птушка-фабрык. Аднак разам з гэтым пагоршылася сітуацыя з аховай навакольнага асяроддзя, у тым ліку ў раёнах размяшчэння жывёлагадоўчых комплексаў. Празмерная хімізацыя выклікала абстрактнае экалагічных праблем. Каля 1/3 усіх меліяраваных плошчаў зрабіліся перасушанымі і малаэфектыўнымі для земляробства. Навуковую канцэпцыю эфектыўнай меліярацыі зямель з улікам захавання ўрадлівасці глебы і дзейснай аховы навакольнага асяроддзя распрацаваў доктар сельскагаспадарчых навук С. Г. Скарапанаў.

Сцяпан Гардзеювіч Скарапанаў (1910—1999). Нарадзіўся на Гомельшчыне, закончыў Горацкі сельскагаспадарчы інстытут (цяпер — Беларуская дзяржаўная сельскагаспадарчая акадэмія). У верасні 1939 г. быў прызваны на службу ў Чырваную Армію. Ужо ў час вайсковай службы абараніў дысертацыю на ступень кандыдата сельскагаспадарчых навук. У гады Вялікай Айчыннай вайны прайшоў шлях ад салдата да падпалкоўніка, удзельнічаў у абароне Масквы і Ленінграда, у вызваленні Варшавы і штурме Берліна. Як вучоны лічыў, што Беларусь не гатова да маштабнай меліярацыі, а праводзіць яе трэба з абавязковым угнаеннем асушаных зямель. На жаль, яго пазіцыя не была ў поўнай меры ўлічана. У 1961—1972 гг. займаў пасаду міністра сельскай гаспадаркі БССР, стаў акадэмікам. За гэты час прадукцыя сельскай гаспадаркі БССР павялічылася на 40 %, а вытворчасць збожжа — больш чым напалову. У сваёй прафесійнай дзейнасці кіраваўся прынцыпам: «Не той араты, хто добра арэ, а той, хто пашай сваёй любуецца».

С. Г. Скарапанаў

У чым заключалася пазіцыя С. Г. Скарапанава наконт меліярацыі забалочаных зямель?

У рэспубліцы значна палепшылася забеспячэнне сельскай гаспадаркі тэхнікай. У 1972 г. імяны трактар «Беларус» з заводскім нумарам 1 000 000 па даручэнні П. М. Машэрава быў уручаны слаўтаму механізатару саўгаса «Лагаза» Лагойскага раёна Надзеі Іванаўне Куніцкай (1925—2009). Годам раней П. М. Машэраў уручыў ёй зорку Героя Сацыялістычнай Працы. А потым завітаў у гаспадарку, дзе яна была механізатарам, і пацікавіўся, як працуецца на імянным трактары. Свой прафесійны выбар Н. І. Куніцкая зрабіла яшчэ ў юнацтве. У пасляваенны час сама хадзіла за плугам, арала і баранавала зямлю. А калі ў калгасе з’явіўся першы трактар, то запісалася на курсы механізатараў, каб навучыцца ім кіраваць. І хаця яе родныя былі супраць такога выбару — маўляў, гэта не жаночы занятак, яна абрала менавіта прафесію трактарысткі. На юбілей Н. І. Куніцкай прэзентавалі той самы імяны трактар МТЗ-52, толькі адрэстаўраваны і абноўлены.

Н. І. Куніцкая

1. Вызначце, якімі абставінамі быў абумоўлены прафесійны выбар Н. І. Куніцкай.

2. Якой прафесіяй вы жадаеце авалодаць у будучым? Што для гэтага робіце ўжо зараз?

Узровень жыцця народа. Па выніках Усесаюзнага перапісу 1979 г. насельніцтва БССР складала больш за 9,5 млн чалавек. У 1967 г. рабочыя і служачыя былі пераведзены на 5-дзённы працоўны тыдзень з двума выхаднымі. Павелічэнне заробатнай платы, а таксама памераў пенсій і льгот вяло да росту грашовых даходаў насельніцтва. У канцы 1970-х — пачатку 1980-х гг. узрос агульны дэфіцыт прадметаў спажывання. Прычынай дэфіцыту стала больш хуткае развіццё цяжкай прамысловасці ў параўнанні з лёгкай, арыентаванай на вытворчасць тавараў народнага спажывання. Калі на Захадзе назіраўся бум выпуску спажывецкіх тавараў — аўтамабіляў, тэлевізараў, моднага адзення, то для савецкіх людзей усё гэта было маладаступным. У сярэдзіне 1960-х гг. абсалютная большасць насельніцтва БССР абыходзілася без кватэрных тэлефонаў, радыёпрыёмнікаў, тэлевізараў і халадзільнікаў. У 1970—1980-я гг. з развіццём адпаведных галін прамысловасці сталі распаўсюджвацца пральныя машыны, халадзільнікі і пыласосы, газавыя і электрычныя пліты. Разам з тым вытворчасць звыклых для нас сёння каляровых тэлевізараў, персанальных камп’ютараў, відэатэхнікі знаходзілася ў зачатковым стане.

№ 17

Да пачатку 1980-х гг. не ўдалося ў поўнай меры забяспечыць высокі ўзровень жыцця насельніцтва БССР. Вострай заставалася, напрыклад, жыллёвая праблема.

У 1970—1980-я гг. на аснове індустрыяльнага буйнапанэльнага домабудавання ў гарадах сталі стварацца новыя жылыя мікрараёны.

Замаруджванне тэмпаў росту эканомікі і сацыяльнай сферы. Спробы паскарэння сацыяльна-эканамічнага развіцця. У 1970-х — першай палове 1980-х гг. знізіліся паказчыкі сацыяльна-эканамічнага развіцця як у СССР у цэлым, так і ў БССР. У канцы 1970-х гг. увогуле спыніўся рост рэальных даходаў насельніцтва. Гэта было абумоўлена экстенсіўным шляхам развіцця эканомікі, выкарыстаннем састарэлых тэхналогій і абсталявання ў большасці галін прамысловасці.

Велізарныя сродкі, якія дзяржава накіроўвала на патрэбы сельскай гаспадаркі, выкарыстоўваліся не заўсёды мэтазгодна. Дзяржава пастаянна павышала закупныя цэны на мяса, малако, збожжа. Прадаваліся ж тыя прадукты насельніцтву па вельмі нізкім кошце. Розніца паміж высокай цаной пры закупцы і нізкай пры продажы вяла да страт з боку дзяржавы. Пачаўся спад вытворчасці прадуктаў харчавання. Для забеспячэння імі насельніцтва была ўведзена сістэма талонаў. Аднак у параўнанні з іншымі савецкімі рэспублікамі БССР лічылася адной з лепшых у плане задавальнення патрэб насельніцтва харчовымі і прамысловымі таварамі.

Ва ўмовах палітыкі перабудовы ў другой палове 1980-х гг. партыйным кіраўніцтвам СССР быў абраны курс на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны. Гэты курс быў звязаны з пераходам да інтэнсіўнага шляху развіцця эканомікі. Ён прадугледжваў павелічэнне якасных паказчыкаў за кошт выкарыстання найноўшых дасягненняў навукі і тэхнікі, прыярытэтнага развіцця машынабудавання, росту прадукцыйнасці працы.

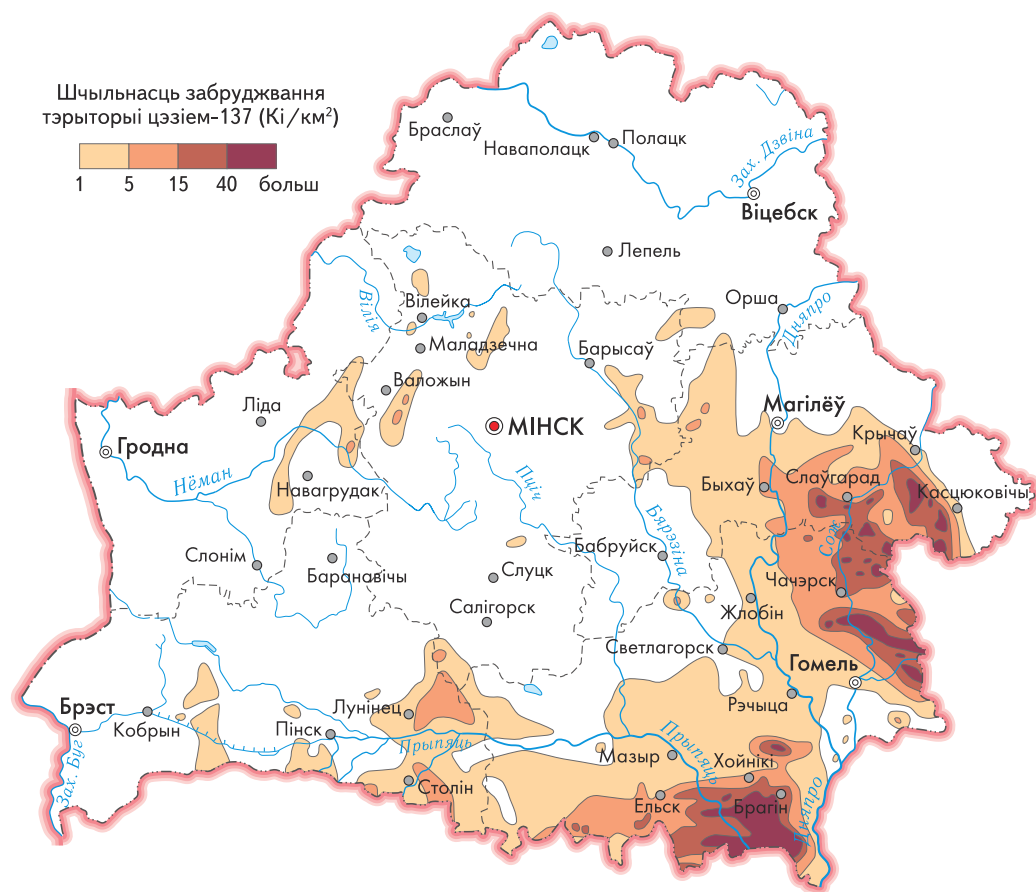
Пры ажыццяўленні плана развіцця народнай гаспадаркі БССР на 1986—1990 гг. пашыраліся правы прадпрыемстваў і іх самастойнасць, укаранялася самафінансаванне. Пры самафінансаванні прадпрыемства само павінна было зарабляць грошы за кошт даходаў ад рэалізацыі сваёй прадукцыі і не мець патрэбы ў дзяржаўным фінансаванні. Дзякуючы гэтым эканамічным метадам прадпрыемствы атрымалі магчымасць большую частку прыбытку пакідаць у сябе і выкарыстоўваць у сваіх інтарэсах.

Галоўным дасягненнем эканамічнага развіцця БССР у другой палове 1980-х гг. стала паступовая пераарыентацыя з выпуску тавараў цяжкай прамысловасці (машын, станкоў, абсталявання) на выпуск тавараў лёгкай прамысловасці. Упершыню тавары народнага спажывання па аб'ёме сваёй вытворчасці сталі выпускацца апераджальнымі тэмпамі.

Аднак пошукі шляхоў перабудовы эканамічных адносін у другой палове 1980-х гг. рэальных вынікаў не далі. Сацыяльна-эканамічнае становішча працягвала пагаршацца. Нарастала інфляцыя — абясцэньванне папяровых грошай у выніку выпуску іх у абарачэнне без забеспячэння неабходнай колькасцю тавараў і падзенне пакупной здольнасці грошай у выніку павышэння цэн на тавары і паслугі.

Чарнобыльская катастрофа і яе наступствы для насельніцтва і гаспадаркі Беларусі. Сацыяльна-эканамічнае становішча БССР пагоршылася ў сувязі з ава-

рыяй 26 красавіка 1986 г. на Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі, якая размяшчалася на тэрыторыі Украіны (**2). **Чарнобыльская катастрофа** — самая маштабная тэхнагенная катастрофа XX ст. Яе наступствы былі вельмі цяжкімі для Беларусі. Ад радыеактыўнага забруджвання пацярпелі 17 еўрапейскіх краін. Асноўны ўдар прыпаў на Беларусь, Украіну, Расію.

Забруджванне тэрыторыі Беларусі пасля чарнобыльскай катастрофы

1. Вызначце з апорай на картасхему, чаму Вярхоўны Савет БССР прызнаў зонай экалагічнага бедства ўсю тэрыторыю Беларусі.
2. Даведайцеся пра першыя дні паўраспаду радыеактыўных элементаў, выкінутых у паветра ў выніку выбуху на Чарнобыльскай электрастанцыі.

Помнік «Звон Нагасакі»
каля Чырвонага касцёла ў Мінску.
Устаноўлены ў 2000 г.

Папрацуйце з фотаздымкам, выкарыстоўваючы прыём загадкавай карцінкі. Звярніцеся да адпаведнай метадычнай парады на с. 178.

Аварыя нанесла Беларусі страты, роўныя 32 рэспубліканскім бюджэтам 1985 г., — 23,3 % тэрыторыі нашай краіны забруджана радыеактыўнымі ізатопамі, якія доўга не распадаюцца. Для параўнання: па ўдакладненых па стане на 2016 г. звестках пасля аварыі было забруджана 6,9 % тэрыторыі Украіны і 0,34 % тэрыторыі Расіі. Ад радыеактыўнага забруджвання пацярпела 2,3 млн чалавек, г. зн. кожны пяты жыхар Беларусі. З гаспадарчага абарачэння было выведзена 20 % зямель. У ліпені 1986 г. Вярхоўны Савет БССР прызнаў усю тэрыторыю Беларусі зонай экалагічнага бедства.

На працягу некалькіх гадоў пасля аварыі кіраўніцтва СССР лічыла за лепшае трымаць большасць насельніцтва ў няведанні наконт магчымых яе наступстваў, каб пазбегнуць непажаданай сацыяльнай незадаволенасці. Адпаведна гэтаму дзейнічалі рэспубліканскія кіроўныя структуры, якія праводзілі палітыку замоўчвання стану радыеактыўнага забруджвання і яго ўплыву на здароўе людзей. Толькі ў 1989 г. з інфармацыі пра радыяцыйнае становішча ў Беларусі быў зняты рэжым сакрэтнасці.

У беларускім сектары 30-кіламетровай зоны адсялення вакол станцыі быў створаны Палескі радыяцыйна-экалагічны запаведнік. Урад БССР распрацаваў і прыняў доўгатэрміновую дзяржаўную праграму ліквідацыі наступстваў аварыі. З забруджаных тэрыторый на новае месца жыхарства было адселена больш за 135 тыс. чалавек. Для перасяленцаў будавалася новае жыллё. Адсяленне, лячэнне і адраўненне людзей, стварэнне належных умоў для працы і жыцця на пацярпелых тэрыторыях застаюцца адной з найважнейшых праблем у развіцці эканомікі Беларусі і цяпер.

№ 18,19

Такім чынам, эканамічнае развіццё БССР у другой палове 1960-х — 1980-я гг. было звязана з далейшым фарміраваннем індустрыяльнага грамадства ў асноўным па экстенсіўным шляху. Наспяванне застойных з’яў у эканоміцы патрабавала пошуку шляхоў яе далейшага рэфармавання. Гэта абумовіла выбар курсу на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця, які прадугледжваў выкарыстанне інтэнсіўных гаспадарчых фактараў.

Новыя паняцці і тэрміны: чарнобыльская катастрофа.

****1.** Восенню 1977 г. пры ўборцы бульбы ў Дубровенскім раёне 17-гадовы юнак з Аршанскага педагагічнага вучылішча **Міхась Мароз** вынес з поля і накрыў сабой артылерыйскі снарад часоў Вялікай Айчыннай вайны. Міхась убачыў чорны, пакрыты зямлёй і ржой снарад, выхаплены бульбаўборачным камбайнам са свежаразаранай ба-разны. Снарад рухаўся па транспарцёры разам з бульбянымі клубнямі. Калі яго заўважылі, спыняць камбайн было позна — выбух мог адбыцца ад вібрацыі. Міхась асцярожна падхапіў снарад і панёс яго, ідучы па разараных барознах да краю поля, далей ад людзей. Ісці па размоклай ад дажджу зямлі, калі яна ліпла да гумавых ботаў, было нязручна. Ды і снарад на выцягнутых руках несці было цяжка і небяспечна. Крокаў сто пяцьдзесят заставалася да краю поля, калі грыву выбух.

М. Мароз

Амаль трое сутак урачы змагаліся за жыццё Міхася. Увесь гэты час сябры, аднакурснікі дзяжурылі пад вокнамі шпіталя, гатовыя тэрмінова дапамагчы сваёй крывёю, калі спатрэбіцца. Калі Міхась апытомнеў і ўбачыў каля ложка маці, то першае, што спытаў, — як яна сябе адчувае, бо ведаў, што ў маці хворае сэрца. Ні словам не пашкадаваў, што першым схопіў і панёс ад камбайна той снарад. Пажаліўся на боль у назе, хоць яе ўжо не было — ампутавалі. Тры-вожыўся, як бы гэта раненне не перашкодзіла яго службе ў войску. Родныя і аднакурснікі спадзяваліся, што Міхась паправіцца. Але не збылося...

Міхась Мароз за мужнасць і самаадданасць, выратаванне жыцця калгаснікаў і навучэнцаў быў пасмяротна ўзнагароджаны баявым ордэнам Чырвонай Зоркі. У Жыткавічах у яго гонар усталяваны помнік. Яго імя носіць піянерская дружина ў школе, дзе ён вучыўся. На будынку школы ўстаноўлена дошка ў гонар юнага героя.

1. Адкажыце на пытанне маці Міхася Мароза: «Хіба можа вайна забіваць такіх юных праз трыццаць з лішнім гадоў пасля яе заканчэння?»
2. Што б вы зрабілі ў падобнай сітуацыі? Свой адказ растлумачце. Выкарыстайце метадычную параду «Як мадэляваць свае паводзіны ва ўмоўнай гістарычнай сітуацыі» на с. 179.

****2.** Пажар, што ўзнік на адным з блокаў Чарнобыльскай АЭС, удалося лакалізаваць дзякуючы самаахвярнасці пажарных, у тым ліку ўрадженца Гомельшчыны **Васіля Ігнаценкі**. З жонкай Людмілай яны жылі ў горадзе Прыпяці, што ва Украіне, разам з іншымі, хто працаваў на Чарнобыльскай АЭС. Васіль служыў тут у пажарнай часці. Яны з Людмілай зусім нядаўна ажаніліся і чакалі дзіця. Аварыя здарылася не ў яго змену. Аднак, убачыўшы полымя над станцыяй, ён узяў непасрэдны ўдзел у тушэнні пажару. Падняўся на дах ахопленага полымем рэактара, выраптаваў жыцці трох пажарных, што страцілі прытомнасць з прычыны высокага ўзроўню апраменьвання. Атрыманая ім доза радыяцыі была смяротнай. Крыху больш за два тыдні ў шпіталі яго наведвала жонка Людміла, не ўсведамляючы небяспекі для сябе і іх будучага дзіцяці. Ёй казалі, што перад ёю ўжо не муж і каханы чалавек, а радыяцыйны аб'ект. А яна, як заклінанне, паўтарала ў палаце: «Я цябе кахаю, мой Васечка!» Імкнулася выратаваць любімага чалавека сілай свайго кахання. Праз два месяцы пасля смерці мужа Людміла нарадзіла дачку, якая пражыла пяць гадзін. Разам з Васілём яны яшчэ да нараджэння назвалі яе Наталляй. На могілкі Людміла прыносіць кветкі ім абодвум: мужу і дачцэ.

Васіль і Людміла Ігнаценкі

25-гадовы пажарнік быў пасмяротна ўзнагароджаны ордэнам Баявога Чырвонага Сцяга. За подзвіг у імя жыцця цяперашняга і будучых пакаленняў, асабістую мужнасць і самаахвярнасць В. Ігнаценка ў 2006 г. атрымаў званне Героя Украіны. Яму ўсталяваны помнік у Брагіне. Імя гераічнага пажарнага носіць адна з мінскіх вуліц. Удзельнікі пераадолення наступстваў аварыі на Чарнобыльскай АЭС атрымалі ў народзе прызванне «ліквідатары».

Вось так у жыцці асабістая адвага і самаахвярнасць, пакуты і каханне ідуць поруч. Вы ж ужо ведаеце, што такое любіць маці і тату, бабулю і дзядулю, сястру ці брата. І ў вашым жыцці будзе каханне, дзеля якога ахвяраваў сваім жыццём наш суайчыннік Васіль Ігнаценка.

Як вы лічыце, у чым заключаецца сіла кахання?

1. Вызначце, чаму БССР у народзе называлі «зборачным цэхам Савецкага Саюза».
2. Растлумачце прычынна-выніковую сувязь паміж будаўніцтвам Салігорскіх калійных камбінатаў, Гомельскага суперфасфатнага і Гродзенскага азотна-тукавага заводаў, выкарыстаннем мінеральных угнаенняў у працэсе хімізацыі сельскай гаспадаркі і ўзнікненнем экалагічных праблем.

3. Вызначце прыметы экстэнсіўнага і інтэнсіўнага шляхоў развіцця эканомікі ў змесце наступнай інфармацыі: «Пераход прадпрыемстваў да гаспадарчага разліку і самафінансавання садзейнічаў у 1986—1989 гг. росту аб'ёму прамысловай прадукцыі ў Беларусі на 27 % і павышэнню прадукцыйнасці працы на 26 %».
4. Выкажыце меркаванне, чаму беларускі мастак Міхаіл Савіцкі назваў адну са сваіх карцін «Чарнобыльская мадонна». Які сюжэт гэтага твора?
5. Ці варта характарызаваць аварыю на Чарнобыльскай АЭС як маштабную экалагічную і тэхнагенную катастрофу, у тым ліку для Беларусі? Правядзіце дыскусію па гэтым пытанні. Выкарыстайце адпаведную метадычную параду на с. 178.

Чарнобыльская
мадонна.
Мастак М. Савіцкі.
1986—1990 гг.

§ 24—25. Развіццё адукацыі, навукі і культуры ў другой палове 1940-х — 1980-я гг.

- Успомніце.** 1. Чаму развіццё адукацыі ў БССР у 1920—1930-я гг. характарызуецца як «культурная рэвалюцыя»?
2. Якія з твораў мастакоў Валянціна Волкава і Міхаіла Савіцкага вам вядомы?

Вучэбная задача. Ахарактарызаваць ролю адукацыі ў станаўленні індустрыяльнага грамадства, унёсак ураджэнцаў Беларусі ў развіццё навукі, а таксама гістарычныя сюжэты ў беларускай літаратуры і мастацтве.

Развіццё сістэмы народнай адукацыі. У пасляваенны перыяд для аднаўлення школ патрабавалася адрамантаваць ці нанова ўзвесці будынкі, наладзіць выпуск школьнага абсталявання, вучэбнай літаратуры, падрыхтаваць настаўнікаў. Рамонтам і будаўніцтвам школ займаліся не толькі будаўнікі, але і настаўнікі, бацькі вучняў і вайскоўцы.

З дакладной запіскі пасляваеннага часу загадчыка Магілёўскага абласнога аддзела адукацыі: «Калі ў школах не было партаў, дык з дошак збівалі даўжынёй на 5—6 месцаў нешта падобнае да парты, якая ў будучым як экспанат павінна трапіць у музей. Калі ў вокнах захаваліся некалькі шыбаў, дык яны вымаліся і імі зашклілася адно акно, а астатнія забіваліся дошкамі. Калі не было класнай дошкі — рабілася рама, а на яе набіваўся ліст абгарэлай бляхі, на якой добра трымаўся след ад цвёрдага кавалка белай гліны, што замяняла крэйду».

Толькі ў 1950/51 навучальным годзе колькасць школ у рэспубліцы дасягнула даваеннага ўзроўню. Але колькасць вучняў была меншай, чым у перадваенныя гады, што сталася вынікам вялікіх страт насельніцтва Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Большасць дзяцей у ваенныя гады не наведвалі школу і сталі пераросткамі. Таму ў пачатковыя школы прымалі падлеткаў да 15-гадовага ўзросту, а ў першы і другі класы — 11-гадовых. Да сярэдзіны 1950-х гг. быў у асноўным завершаны пераход да ўсеагульнага сямігадовага навучання. Навучанне пачыналася з сямігадовага ўзросту замест васьмігадовага. Была ўведзена здача экзаменаў у 4-х і 7-х класах, а ў 10-м класе — экзамен на атэстат сталасці.

Вялікім дасягненнем стала ўвядзенне з 1958 г. абавязковай 8-гадовай адукацыі. Выпускнікі 8-х класаў працягвалі вучобу для атрымання сярэдняй адукацыі ў 10-гадовай школе, якая ў першай палове 1970-х гг. стала ўсеагульнай. Былі створаны сярэднія агульнаадукацыйныя школы, працоўныя політэхнічныя школы з вытворчым навучаннем, а таксама прафесійна-тэхнічныя вучылішчы, што рыхтавалі кваліфікаваных рабочых. У развіцці адукацыі галоўным лічыўся ўсеагульны ахоп моладзі вучобай і атрымання ёю атэстата сталасці.

У першыя пасляваенныя гады пасляхова працавалі Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, беларускія політэхнічны інстытут і інстытут народнай гаспадаркі, мінскія педагогічны інстытут замежных моў і медыцынскі інстытут (**1). У першай палове 1950-х гг. адкрыліся Гродзенскі сельскагаспадарчы інстытут, Беларускі інстытут інжынераў чыгуначнага транспарту ў Гомелі, Беларускі інстытут механізацыі і электрыфікацыі сельскай гаспадаркі ў Мінску.

Студэнты. Мастак В. Волкаў. 1947 г.

Выкажыце меркаванне, чаму беларускі мастак Валянцін Волкаў выбраў для сваёй карціны такі сюжэт.

Каб падрыхтаваць спецыялістаў для новых галін прамысловасці, у БССР былі заснаваны Магілёўскі машынабудаўнічы і Мінскі радыётэхнічны інстытуты. Пачалі працаваць Брэсцкі, Мазырскі і Полацкі педагагічныя інстытуты.

З 1974 па 1985 г. рэктарам Мазырскага педагагічнага інстытута імя Н. К. Крупскай быў таленавіты педагог і вучоны, ураджэнец Рагачоўскага павета (цяпер Кармянскі раён Гомельскай вобласці) **Міхаіл Апанасавіч Дзмітрыеў** (1921—2001). Напярэдадні Вялікай Айчыннай вайны ён скончыў Рагачоўскі настаўніцкі інстытут і пачаў працаваць настаўнікам. За мужнасць, праяўленую ў гады Вялікай Айчыннай вайны, калі ён быў у партызанах, узнагароджаны медалём «За адвагу» і ордэнам Славы. Пасля вайны ўзначаліў Кармянскую школу-інтэрнат і ператварыў яе ў сапраўдную «школу радасці» для дзяцей-сірот, якія засталіся без бацькоў. Навучэнцы школы-інтэрната давяралі яму, а ён любіў іх не менш за трох уласных дзяцей. Яго школа стала ў 1960—1970-я гг. узорнай у БССР. За сваю самаадданую настаўніцкую працу М. А. Дзмітрыеў атрымаў званні заслужанага настаўніка БССР і Героя Сацыялістычнай Працы. Да 80 гадоў ён працягваў працаваць прафесарам у Гомельскім дзяржаўным універсітэце імя Ф. Скарыны.

М. А. Дзмітрыеў

Угадайце тых настаўнікаў, якія мелі ці маюць вялікі ўплыў на ваша навучанне і развіццё.

У 1960—1980-я гг. вялікая ўвага надавалася таксама развіццю фізічнай культуры і спорту (**2).

Дасягненні вучоных — ураджэнцаў Беларусі. У пасляваенныя гады значны ўнёсак у развіццё навук зрабілі В. Ф. Купрэвіч, Я. Б. Зяльдовіч, П. В. Сухі.

Васіль Феафілавіч Купрэвіч (1897—1969) — ураджэнец Барысаўскага павета Мінскай губерні (цяпер Смалявіцкі раён), доктар біялагічных навук, прафесар, якога ведалі ва ўсім свеце. Ён абараніў сваю доктарскую дысертацыю ў лістападзе 1941 г. у абложаным германскімі захопнікамі блакадным Ленінградзе, што само па сабе было жыццёвым подзвігам. Асноўнымі кірункамі навуковай дзейнасці В. Ф. Купрэвіча падчас яго кіравання Акадэміяй навук з 1952 па 1969 г. сталі батаніка, глебазнаўства, фізіялогія. Навуковец займаўся філасофскай праблемай жыцця і смерці з пункту гледжання біялогіі, што ставіць яго імя ў адзін шэраг з выдатнымі мыслярамі XX ст. Прыклаў шмат намаганняў для аднаўлення даследаванняў у галіне генетыкі, якая першапачаткова прызнавалася ў СССР

В. Ф. Купрэвіч

Я. Б. Зяльдовіч

Вызначце, чаму навуковыя даследаванні Я. Б. Зяльдовіча былі звязаны са стварэннем зброі.

неперспектыўнай навукай. Яму было прысвоена званне Героя Сацыялістычнай Працы.

Адным з галоўных стваральнікаў «савецкага ядзернага шчыта» стаў урадженец Мінска **Якаў Барысавіч Зяльдовіч** (1914—1987). Чалавек, які не меў вышэйшай адукацыі, у 25-гадовым узросце стаў доктарам фізіка-матэматычных навук, самастойна вывучыўшы вышэйшую матэматыку. Гэта ўнікальны выпадак у гісторыі савецкай навукі. Займаўся даследаваннем гарэння пораху пры стварэнні рэактыўных снарадаў для легендарнай «кацюшы». Ён стаў адным са стваральнікаў савецкай атамнай бомбы, выпрабаванне якой было праведзена ў 1949 г. Браў актыўны ўдзел у стварэнні савецкай вадароднай бомбы. Геніяльны вучоны за свае даследаванні стаў тройчы Героем Сацыялістычнай Працы.

Важкі ўнёсак ва ўмацаванне абараназдольнасці СССР зрабіў урадженец Дзісенскага павета Віленскай губерні (цяпер г. Глыбокае Віцебскай вобласці), савецкі авіяканструктар, двойчы Герой Сацыялістычнай Працы **Павел Восіпавіч Сухі** (1895—1975). У яго сям'і існавала папулярная калісцыя традыцыя выпускаць хатні часопіс. Павел яшчэ ў дзіцячыя гады мог размяшчаць у ім свае маленькія артыкулы, вершы і малюнкi. Калі яго сям'я пераехала ў Гомель, ён скончыў з сярэбраным медалём класічную гімназію. У 15-гадовым узросце ўпершыню ўбачыў палёт самалёта і «захварэў» на авіяцыю. Юнацкая мара аказалася назаўсёды звязана з будучым прафесійным выбарам. Пасля ўдзелу ў Першай сусветнай вайне ён у 1918—1919 гг. працаваў настаўнікам матэматыкі ў школах Лунінца і Гомеля. Пасля заканчэння Маскоўскага вышэйшага тэхнічнага вучылішча пачалася яго канструктарская дзейнасць. Створаны пад яго кіраўніцтвам франтавыя бамбардзіроўшчыкі, штурмавікі, знішчальнікі знаходзіліся на ўзбраенні Чырвонай Арміі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Шэраг унікальных самалётаў са стрэлападобнай і трохвугольнай геаметрыяй крыла пад маркай «Су» сталі асновай савецкай авіяцыі, а таксама Ваенна-паветраных сіл Рэспублікі Беларусь. У 1995 г. імя П. В. Сухога было прысвоена Гомельскаму політэхнічнаму інстытуту (цяпер — Гомельскі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт). А на ўездзе ў Глыбокае ўстаноўлены помнік у выглядзе самалёта Су-17 як напамін пра тое, які чалавек тут нарадзіўся.

П. В. Сухі

Вызначце, як узнікла і ажыццявілася юнацкая мара П. В. Сухога.

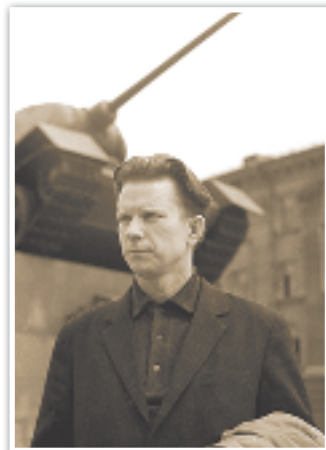
Ураджэнец Брэстчыны Пётр Клімук і ўраджэнец Міншчыны Уладзімір Кавалёнак першымі сярод беларусаў сталі лётчыкамі-касманаўтамі СССР і двойчы Героямі Савецкага Саюза. Кожны з іх здзейсніў па тры касмічныя палёты. У 1978 г. П. Клімук у час свайго трэцяга касмічнага палёту разам з польскім касманаўтам М. Гермашэўскім сустрэўся на арбітальнай станцыі «Салют-6» з У. Кавалёнкам, які правёў у бязважкасці ў сукупнасці 214 сутак.

Адлюстраванне гістарычных падзей у творах беларускай савецкай літаратуры. Тэма Вялікай Айчыннай вайны стала адной з галоўных у беларускай літаратуры, у тым ліку ў творчасці В. Быкава. **Васіль Уладзіміравіч Быкаў** (1924—2003) — ураджэнец Ушацкага раёна Віцебскай вобласці, народны пісьменнік Беларусі, актыўны грамадскі дзеяч, Герой Сацыялістычнай Працы.

Пасля заканчэння школы ва ўзросце 15 гадоў паступіў вучыцца ў Віцебскае мастацкае вучылішча, але ў 1940 г. адмянілі стыпендыі, і яму давялося вярнуцца ў сваю родную вёску. У гады Вялікай Айчыннай вайны пасля заканчэння Саратаўскага пяхотнага вучылішча камандаваў артылерыйскім узводам, быў двойчы паранены. Яго родным нават прыйшла «пахаванка» — паведамленне аб тым, што ён загінуў. Калі ён даведаўся пра гэта, то сказаў: «Ну праўда, я быў біты, але не дабіты!»

В. Быкаў — аўтар сусветна вядомых, перакладзеных на многія мовы свету аповесцяў. Сярод іх — «Знак бяды», «Жураўліны крык» і інш. У аповесці «Альпійская балада» савецкі салдат Іван Цярэшка ўцякае з лагера для ваеннапалонных, які знаходзіцца ў Аўстрыі каля Альпійскіх гор. Разам з ім бяжыць італьянская дзяўчына Джулія. Паміж імі ўспыхвае каханне. Але пагоня наганяе ўцекачоў. Тады Іван штурхае дзяўчыну ў прорву з надзеяй, што яна выжыве ў снежным сумёце, а сам гіне. Пасля вайны Джулія, якая сапраўды выжыла, піша ліст да родных свайго выратавальніка і каханага. Яна паведамляе, што выхавала 18-гадовага сына і дамаглася, каб ён вывучыў рускую мову.

Паказ пісьменнікам суровай ваеннай праўды не заўсёды супадаў з афіцыйнымі меркаваннямі. У творах В. Быкава паказаны звычайны чалавек у надзвычайных умовах вайны. І для такіх людзей штодзённы гераізм стаў нормай паводзін, перадумовай перамогі над ворагам.

В. Быкаў каля манумента «Танк-вызваліцель», што паблізу Дома афіцэраў у Мінску.
Фотаздымак 1965 г.

Вызначце, чым было выклікана асаблівае стаўленне В. Быкава да адлюстравання ваенных падзей.

А. Адамовіч

Партызанскай барацьбе на акупаванай тэрыторыі Беларусі прысвечаны творы А. Адамовіча. **Аляксандр (Алесь) Міхайлавіч Адамовіч** (1927—1994) — уладжэнец Капылышчыны, доктар філалагічных навук, пісьменнік і кінематаграфіст, грамадскі дзеяч. У 1943 г., у час Вялікай Айчыннай вайны, сям'я А. Адамовіча пакінула родную вёску і сышла ў лес. 15-гадовы Алесь стаў сувязным і байцом партызанскага атрада. Маці падправіла яму пасведчанне аб нараджэнні, каб акупанты не забралі сына ў Германію на працы. З самога сябе А. Адамовіч «спісаў» галоўнага героя свайго рамана-дылогіі «Партызаны», які складаецца з твораў «Вайна пад стрэхамі» і «Сыны ідуць у бой». Па творах пісьменніка «Хатынская аповесць» і «Карнікі» была знята мастацкая кінастужка «Ідзі і глядзі». Яна стала на Маскоўскім міжнародным кінафестывалі 1985 г. своеасаблівай «бомбай», якая выбухнула страшэннай праўдай пра мінулую вайну. Гэтую кінастужку пра падлетка, які за два дні карнай аперацыі, што праводзілі германскія акупанты, ператвараецца ў сівога старога, паглядзелі амаль 30 млн чалавек. У шматлікіх сучасных кінарэйтінгах стужка «Ідзі і глядзі» вызначана як адзін з лепшых фільмаў пра Другую сусветную вайну.

Пазнаёмцеся з кінастужкай «Ідзі і глядзі». Якія пачуцці яна ў вас выклікала?

Алесь Адамовіч разам з Янкам Брылём і Уладзімірам Калеснікам стварылі легендарную кнігу «Я з вогненнай вёскі». У ёй яны апублікавалі сабраныя за чатыры гады з дапамогай магнітафонных запісаў успаміны больш чым 300 жыхароў, ацалелых пасля спалення беларускіх вёсак.

А. Адамовіч адным з першых усвядоміў маштабы аварыі на Чарнобыльскай АЭС як найбуйнейшай тэхнагеннай катастрофы XX ст. Ужо 7 мая 1986 г. ён піша свайму блізкаму сябру В. Быкаву і яго жонцы: «Дарагія пацярпелыя — Васілёк, Ірына і ўвесь народ цяпер ужо двойчы хатынскі! Ці так: хатынскі і плюс хірасімскі...» Грамадзянская пазіцыя А. Адамовіча ўвасобілася ў асабістым лісце Генеральнаму сакратару ЦК КПСС М. С. Гарбачову, напісаным 1 чэрвеня 1986 г. У ім адзначалася: «...Беларусь перажывае нешта, супастаўляльнае толькі з яе трагедыяй у гады мінулай вайны. Пад пытаннем само існавання (фізічнае) дзесяцімільённага народа. Радзяцця ўдарыла перш за ўсё па нашай рэспубліцы».

Вызначце, у чым заключалася грамадзянская пазіцыя А. Адамовіча.

Падзеяй у беларускай літаратуры сталі творы У. Караткевіча. **Уладзімір Сямёнавіч Караткевіч** (1930—1984) — ураджэнец Оршы, пісьменнік, перакладчык, кінасцэнарыст, працаваў настаўнікам. Свае творы прысвяціў айчыннай гісторыі, раскрываў багаты духоўны свет сваіх герояў і паказваў непарыўную павязь іх асабістага лёсу з лёсам Бацькаўшчыны. У. Караткевіч планаваў напісаць трылогію, прысвечаную падзеям паўстання 1863—1864 гг., але паспеў стварыць толькі першы раман — «Каласы пад сярпом тваім», героем якога стаў Кастусь Каліноўскі.

У. Караткевіч у час падарожжа па Палессі.
Фотаздымак 1980 г.

У жанры гістарычнага дэтэктыва пісьменнікам створаны аповесць «Дзікае паляванне караля Стаха» і раман «Чорны замак Альшанскі», якія адлюстроўваюць падзеі гістарычнага мінулага, а таксама іх сувязь з сучаснасцю.

Пачуццём любові да Радзімы і павагі да яе гісторыі напоўнены нарыс «Зямля пад белымі крыламі», дзе, у прыватнасці, адлюстроўваюцца Грунвальдская бітва, Люблінская унія, а таксама іншыя гістарычныя падзеі.

Беларусь у творах У. Караткевіча паўстае як цывілізаваная еўрапейская краіна са сваёй багатай гісторыка-культурнай спадчынай.

Шматлікія гістарычныя падзеі знайшлі мастацкае ўвасабленне ў творчасці І. Мележа. **Іван Паўлавіч Мележ** (1921—1976) — ураджэнец Хойніцкага раёна Гомельскай вобласці, народны пісьменнік БССР, удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. Цэнтральнае месца ў яго творчасці займае трылогія «Палеская хроніка». Яна складаецца з раманаў «Людзі на балоце», «Подых навалніцы» і «Завеі, снежань». У гэтых творах пісьменнік расказаў пра жыццё беларускага сялянства на Палессі ў 1920—1930-я гг. у час правядзення калектывізацыі і раскулачвання. Грамадзянская смеласць І. Мележа выявілася ў праўдзівым адлюстраванні гэтых падзей. Трылогія з'яўляецца гімнам беларускаму народу і роздумам над яго гісторыяй.

1. Вызначце, якім па сваім характары адлюстравана ў рамане «Каласы пад сярпом тваім» паўстанне 1863—1864 гг.

2. Прагледзьце кінастужкі «Дзікае паляванне караля Стаха» і «Чорны замак Альшанскі». Якія пачуцці яны ў вас выклікалі?

І. Мележ з дачкой Ларысай.
Канец 1960-х гг.

Галоўнай рысай характару І. Мележа, паводле ўспамінаў, была здольнасць суперажываць. Аднойчы, калі яго малодшая дачка Ларыса запыталася, ці хоча ён, каб у яе не было ніводнай чацвёркі (тады вучыліся па 5-бальнай сістэме), то бацька адказаў так: «Адзнакі, граматы, пахвальныя лісты — гэта не галоўнае. Важна стаць сумленным чалавекам, які не робіць непрыгожых і ганебных учынкаў».

Вызначце сваё стаўленне да меркавання І. Мележа наконт паспяховасці навучання і маральных якасцяў чалавека.

І. Шамякін

С. Станюта

Плённа працаваў у галіне літаратуры І. Шамякін. **Іван Пятровіч Шамякін** (1921—2004) — ураджэнец Добрушскага раёна Гомельскай вобласці, народны пісьменнік БССР, грамадскі дзеяч, Герой Сацыялістычнай Працы. У час Вялікай Айчыннай вайны ўдзельнічаў у вызваленні Польшчы і Берлінскай наступальнай аперацыі. Працаваў настаўнікам у сельскай школе. У яго кнізе «Трывожнае шчасце», якая складаецца з пяці аповесцяў, лёс герояў звязаны з лёсам усяго пакалення. Яно прайшло праз суровыя выпрабаванні вайны, у цяжкіх пасляваенных умовах удзельнічала ў аднаўленні народнай гаспадаркі.

Раман «Глыбокая плынь» стаў першым беларускім «партызанскім» раманам. У рамане «Сэрца на далоні» правобразам доктара Савіча стаў мінскі падпольшчык доктар Яўген Клумаў. Назву рамана даў аповед пра адну з аперацый Клумава яшчэ ў 1913 г., калі ён працаваў земскім доктарам на Лоеўшчыне. Тады яму давялося аперыраваць пацыента з нажавым раненнем у сэрца. Умелыя рукі Клумава выратавалі жыццё параненага, а сімвалам яго гуманнасці стала жывое ўратаванае сэрца на далоні ўрача. Праблемы Чарнобыля паказаны пісьменнікам у рамане «Злая зорка». Імя І. Шамякіна прысвоена Мазырскаму дзяржаўнаму педагагічнаму ўніверсітэту.

Гістарычны рэпертуар беларускіх тэатраў.

Значную частку рэпертуару тэатраў складалі спектаклі на ваенную тэматыку. У Купалаўскім тэатры былі пастаўлены п'есы «Заложнікі» пра Бацьку Міная і яго сям'ю, «Канстанцін Заслонаў», «Брэсцкая крэпасць». Тут працавала адна з самых знакамітых беларускіх актрыс тэатра і кіно, ураджэнка Мінска, народная артыстка БССР і СССР **Стэфанія Станюта** (1905—2000). Першую сваю тэатральную ролю яна сыграла

ў 16 гадоў. Амаль 70 гадоў свайго жыцця служыла ў Беларускім дзяржаўным акадэмічным драматычным тэатры імя Я. Купалы (цяпер Нацыянальны акадэмічны тэатр імя Я. Купалы), дзе сыграла каля 200 роляў. На сцэне яна магла быць і проста селянскай жанчынай, і элегантай лэдзі. Прыхільнікі актрысы давалі сваім дочкам рэдкае імя Стэфанія. Таленавітая актрыса была адкрытым, жыццярадасным і светлым чалавекам.

Тэма Вялікай Айчыннай вайны ў беларускім жывапісе. Адлюстраванне партызанскай барацьбы стала адной з вызначальных тэм у творчасці М. Савіцкага. **Міхаіл Андрэевіч Савіцкі** (1922—2010) — ураджэнец Віцебшчыны, народны мастак СССР і Беларусі. У час Вялікай Айчыннай вайны ён удзельнічаў у абароне Севастопаля. Трапіў у палон і прайшоў жахі трох нацысцкіх канцлагераў, дзе цудам застаўся жывы. Свой лёс адлюстраваў у цыкле карцін «Лічбы на сэрцы», які адкрываецца аўтапартрэтам «Вязень 32815». На карціне паказаны вароты канцлагера Бухенвальд з надпісам па-нямецку: «Кожнаму сваё». На робе зняволенага можна ўбачыць дзве чырвоныя літары *K* і *L*, якія абазначаюць канцэнтрацыйны лагер. Чырвоны трохкутнік з літарай *R* на робе абазначае «рускі, палітычны». На жэтоне, падвешаным на шыі, нумар зняволенага. Страта жэтона каралася смерцю. У мастацкім цыкле М. Савіцкага «Беларусь партызанская» ў карціне «Партызанская мадонна» ўпершыню ў савецкім мастацтве створаны светлы і прывабны вобраз маці-партызанкі, поўнай надзеі, спачування і цяроўнасці.

Мастак першым у Рэспубліцы Беларусь атрымаў ордэн Францыска Скарыны. Яму першаму з айчынных дзеячаў культуры прысвоена званне «Герой Беларусі». У Мінску расчыніла свае дзверы для наведвальнікаў мастацкая галерэя М. Савіцкага.

М. Савіцкі

М. Савіцкі. Вязень 32815. 1976 г.

Ахарактарызуйце пачуцці зняволенага, адлюстраванага М. Савіцкім у аўтапартрэце на карціне «Вязень 32815».

В. Ц. Тураў

Паглядзіце кінастужку В. Турава «Я родам з дзяцінства». Якія пачуцці яна выклікала ў вас?

Гістарычная тэматыка ў беларускім кіно. Широкай папулярнасцю ў глядачоў карысталіся фільмы кінастудыі «Беларусьфільм». Кінарэжысёрам з яркім нацыянальным абліччам стаў ураджэнец Магілёва народны артыст БССР і СССР **Віктар Цімафеевіч Тураў** (1936—1996). У кожным з 25 яго фільмаў, у тым ліку і прысвечаных вайне, сцвярджаецца толькі прыгожае і добрае. Мастацкая кінастужка «Праз могілкі», знятая рэжысёрам у 1964 г., па рашэнні ЮНЕСКА праз 30 гадоў, у 1994 г., увайшла ў лік 100 лепшых фільмаў пра Другую сусветную вайну.

Яго карціна «Я родам з дзяцінства», створаная яшчэ ў 1966 г., была названа кінакрытыкамі ў 1995 г. лепшым фільмам за ўсю гісторыю беларускага кінематографа. У гэтай кінастужцы абпаленага танкіста, што вярнуўся з вайны, сыграў Уладзімір

Высоцкі, песні якога ўпершыню прагучалі з экрану.

Гістарычныя падзеі сталі адной з тэм у творчасці беларускага кінарэжысёра М. Пташук, з імем якога звязана цэлая эпоха ў беларускім кіно. **Міхаіл Мікалаевіч Пташук** (1943—2002) — ураджэнец Брэстчыны. Народны артыст Беларусі. Нарадзіўся ў час Вялікай Айчыннай вайны ў зямлянцы, дзе маці хавалася ад акупантаў. Ім знята звыш 30 фільмаў. Нягледзячы на патрабаванне з боку самых высокіх партыйных структур, рэжысёр не выразаў з фільма «Знак бяды» паводле аповесці В. Быкава сцэну раскулачвання. З гэтым фільмам М. Пташук аб'ехаў палову свету і сабраў мноства прызоў. Ён прызнаваўся, што яму не трэба было штосьці выдумляць для сваіх фільмаў. У кожным з іх ёсць часцінка яго самога, яго маці, суседзяў, людзей, сярод якіх ён вырас.

М. М. Пташук

№ 20

У. Мулявін

Музычная творчасць. Папулярнасці і вядомасці беларускай песні не толькі ў СССР, але і ў свеце спрыяў вакальна-інструментальны ансамбль «Песняры» пад кіраўніцтвам У. Мулявіна. **Уладзімір Мулявін** (1943—2002) — беларускі музыкант, кампазітар, народны артыст БССР і СССР, заснавальнік і мастацкі кіраўнік «Песняроў». Назва ансамбля была ўзята з верша Янкі Купалы. Слухачы з усіх куткоў Савецкага Саюза набывалі ў кніжных крамах беларуска-рускія слоўнікі, каб зразумець, пра што спяваюць «Песняры». Сам Мулявін, ураджэнец Расіі, спецыяльна

вывучыў беларускую мову, каб лепш разумець беларускія народныя песні.

«Песняры» сталі першым савецкім вакальна-інструментальным ансамблем, які выступіў у Амерыцы, а амерыканская прэса назвала іх групай, якая заслужыла, каб ёй апладзіравалі стоячы. Па колькасці гастроляў у 1970-я гг. «Песнярам» не было роўных ва ўсім СССР. У. Мулявін быў узнагароджаны ордэнам Ф. Скарыны. Дагэтуль шырокай папулярнасцю карыстаюцца яго апрацоўкі народных песень, якія абуджаюць пачуццё гонару за Бацькаўшчыну.

Такім чынам, пераход да ўсеагульнай сярэдняй адукацыі, стварэнне сістэмы прафесійна-тэхнічнага навучання, адкрыццё новых устаноў вышэйшай адукацыі ў БССР садзейнічалі паспяховай падрыхтоўцы кваліфікаваных кадраў для індустрыяльнага грамадства. Дасягненні вучоных — ураджэнцаў Беларусі спрыялі развіццю розных галін навукі і ўмацаванню абараназольнасці СССР. Прадстаўнікі беларускай літаратуры і мастацтва стварылі мноства твораў, якія адлюстроўвалі гераічную і трагічную мінуўшчыну беларускага народа. Дзеячаў культуры цікавіла сувязь сучаснасці з мінулым і будучым. Гісторыя разглядалася імі як аснова для выхавання павагі да чалавека, асэнсавання яго лёсу, фарміравання пачуцця патрыятызму.

Паслухайце песню «Спадчына» на словы Янкі Купалы і музыку Ігара Лучанка ў выкананні ансамбля «Песняры». Якія пачуцці выклікае ў вас гэтая песня?

***1.** Адным са студэнтаў Мінскага медыцынскага інстытута стаў **Георгій Іванавіч Сідарэнка** (1925—2014).

19-гадовым хлопцам, скончыўшы 9 класаў, ён добраахвотнікам пайшоў на фронт. Удзельнічаў у баях за вызваленне Беларусі, быў узнагароджаны медалём «За адвагу». У баі на тэрыторыі Польшчы яго цяжка параніла. Імя Г. І. Сідарэнкі было выбіта на помніку загінулым, аднак ён застаўся жывы. У шпіталі ў рэпрадуктары пачуў канцэрт для фартэпіяна з аркестрам № 1 П. І. Чайкоўскага. І Георгій падумаў, што пад такую музыку нельга паміраць. Ён запытаўся ў хірурга, ці зможа спяваць, на што ўрач адказаў, што пакуль не ведае, ці будзе ён жыць. У юнака, які стаў сведкам працы ўрачоў, што «выцягнулі яго з таго свету», з'явілася марыта стаць медыкам. У 1945 г. ён паступіў у Мінскі медінстытут. А ў далейшым стаў адным з першых вучоных-медыкаў у СССР, які заснаваў кардыялагічныя брыгады, садзейнічаў развіццю медыцынскага прыборабудавання. Зрабіў значны ўнёсак у дыягностыку сардэчна-сасудзістых захворванняў на аснове мікрапрацэсарных і камп'ютарных тэхналогій.

Г. І. Сідарэнка

Паслухайце згаданы музычны твор П. І. Чайкоўскага. Як вы лічыце, якім чынам гэты твор, а таксама лёс Г. І. Сідарэнкі паўплывалі на яго веру ў жыццё і прафесійны выбар?

****2.** Вялікі ўнёсак у развіццё савецкага спорту зрабілі беларускія спартсмены. Тройчы ўздымаўся на найвышэйшую прыступку алімпійскага п'едэстала чэмпіён XVIII, XIX, XX Алімпійскіх гульняў па вольнай барацьбе, неаднаразовы чэмпіён свету і СССР Аляксандр Мядзведзь. Ён прызнаны найлепшым спартсменам Беларусі XX ст. і найлепшым барцом вольнага стылю ў гісторыі спорту, атрымаў спецыяльную ўзнагароду ЮНЕСКА «За высакароднасць у спорце».

А. Мядзведзь

В. Корбут

«Цудам з коскамі» называлі балельшчыкі беларускую гімнастку ўраджэнку Гродна Вольгу Корбут — чатырохразовую алімпійскую чэмпіёнку, якая ў 1972 г. была прызнана лепшай спартсменкай свету. Яна першай сярод гімнастак выканала небяспечнае для жыцця сальта назад, знаходзячыся на рознавысокіх брусах. Гэты элемент атрымаў назву «пятля Корбут». Цяпер ён не выконваецца ў спартыўнай гімнастыцы.

1. Калі б вам прыйшлося быць вучнем школы адразу пасля вайны, якімі былі б умовы вашага навучання і ваша стаўленне да вучобы? Свой адказ растлумачце. Выкарыстайце метадычную параду «Як мадэляваць свае паводзіны ва ўмоўнай гістарычнай сітуацыі» на с. 179.
2. Ахарактарызуйце ўнёсак беларусаў у асваенне касмічнай прасторы.
3. Запоўніце ў шпытку табліцу «Творы беларускага мастацтва, прысвечаныя падзеям Вялікай Айчыннай вайны».

Літаратура	Жывапіс	Тэатр	Кіно

4. Раскажыце сюжэт аднаго з твораў літаратуры або мастацтва, з якім вы пазнаёміліся. Выкарыстайце свае веды па беларускай літаратуры.
5. Падрыхтуйце паведамленні пра дасягненні беларускіх спартсменаў-алімпійцаў або прадстаўнікоў песеннай творчасці ў БССР у 1970—1980-я гг. і зрабіце іх прэзентацыю пры правядзенні ўрока абагульнення па раздзеле IV.

§ 26. Абагульненне па раздзеле IV

1. Выкажыце сваё ўласнае стаўленне, у тым ліку эмацыянальнае, да пазначаных на «стужцы часу» гістарычных працэсаў (падзей) і растлумачце яго.

Другая палова 1940-х — першая палова 1950-х гг.	1950-я гг.	Другая палова 1950-х — першая палова 1960-х гг.	1960— 1970-я гг.	Другая палова 1960-х — першая па- лова 1980-х гг.	Другая палова 1980-х гг.	26 кра- савіка 1986 г.
--	------------	--	---------------------	--	--------------------------------	------------------------------

Захаваанне палітычнага
рэжыму пасля вайны

Выпуск
аўтамабіляў МАЗ,
трактараў «Беларус»,
самазвалаў БелАЗ

Рэабілітацыя ў час
«адлігі» ахвяр
палітычных рэпрэсій

Стварэнне
нафтахімічнай
прамысловасці.
Меліярацыя і хімізацыя
сельскай гаспадаркі

Адносна стабільнае
развіццё грамадства
пры П. М. Машэраве

Актывізацыя
грамадска-палітычнага
жыцця ў час
перабудовы

Чарнобыльская
катастрофа

2. Знайдзіце і растлумачце ключавыя словы:

- у вытрымцы са справаздачы сакратара ЦК КП(б)Б П. К. Панамарэнкі ў ЦК ВКП(б) пра работу, праведзеную ў заходніх абласцях БССР (1946):

«...Найважнейшым палітычным фактарам з'явілася вырашэнне зямельнага пытання (ліквідацыя памешчыцкага землеўладання і нацыяналізацыя зямлі).

На гэтай аснове была праведзена вялікая праца па згуртаванні працоўных вакол Савецкай улады...

Практычна распачата вырашэнне пытання пра сацыялістычную перабудову сельскай гаспадаркі...

Насельніцтва Заходняй Беларусі толькі на кароткі тэрмін пасля ўз'яднання было далучана да сацыялістычнага будаўніцтва і не прайшло школы перавыхавання, не прайшло этапу класавай барацьбы супраць памешчыкаў, капіталістаў і кулацтва, якія прайшлі працоўныя ўсходніх абласцей у гады... калектывізацыі...»;

- у вытрымцы з Указа Прэзідэнта СССР М. С. Гарбачова ад 13 жніўня 1990 г.:

«Цяжкай спадчынай мінулага з'явіліся масавыя рэпрэсіі, самавольства і беззаконнасць, якія чыніліся сталінскім кіраўніцтвам...

Выказваючы прынцыповае асуджэнне масавых рэпрэсій, лічачы іх несумяшчальнымі з нормамі цывілізацыі... пастанаўляю:

1. Прызнаць незаконнымі, несумяшчальнымі з асноўнымі грамадзянскімі і сацыяльна-эканамічнымі правамі чалавека рэпрэсіі, што праводзіліся ў дачыненні да сялян у перыяд калектывізацыі, а таксама ў дачыненні да ўсіх іншых грамадзян на палітычных, сацыяльных, нацыянальных, рэлігійных і іншых матывах у 20—50-х гадах, і цалкам аднавіць правы гэтых грамадзян».

3. Параўнайце:

- савецкую грамадска-палітычную сістэму ў БССР у першыя пасляваенныя гады пры І. В. Сталіне і ў час перабудовы;
- ажыццяўленне калектывізацыі ва ўсходніх і заходніх раёнах Беларусі;
- сутнасць экстэнсіўнага і інтэнсіўнага шляхоў развіцця эканомікі ў БССР;
- выбары ў Саветы дэпутатаў на безальтэрнатыўнай і альтэрнатыўнай аснове.

4. Прывядзіце гістарычныя факты, якія адлюстроўваюць:

- працоўны подзвіг беларускага народа ў гады пасляваеннага аднаўлення народнай гаспадаркі;
- палітыку «адлігі» ў грамадска-палітычным жыцці БССР;
- фарміраванне індустрыяльнага грамадства ў БССР;
- грамадзянскую пазіцыю ўраджэнцаў Беларусі;
- унёсак вучоных — ураджэнцаў Беларусі ва ўмацаванне абараназольнасці СССР;
- наступствы чарнобыльскай катастрофы.

5. Растлумачце прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі працэсамі (фактамі):

- прыняццем курсу на развіццё цяжкай прамысловасці ў БССР і фарміраваннем індустрыяльнага грамадства;
- правядзеннем у галіне сельскай гаспадаркі меліярацыі і хімізацыі і іх экалагічнымі наступствамі;
- развіццём політэхнічнай сярэдняй адукацыі, падрыхтоўкай інжынерных кадраў ва ўстановах вышэйшай адукацыі і станаўленнем індустрыяльнага грамадства ў БССР;
- пераважным развіццём цяжкай прамысловасці і існаваннем дэфіцыту тавараў народнага спажывання;
- спыненнем манаполіі Камуністычнай партыі на ўладу і фарміраваннем шматпартыйнасці.

6. Дакажыце, што:

- палітыка перабудовы прывяла да альтэрнатыўнасці выбараў у Саветы народных дэпутатаў;
- у эканамічным развіцці БССР у другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг. пераважаў экстэнсіўны шлях развіцця;
- урбанізацыя была адной з прымет індустрыяльнага развіцця БССР;
- матэрыяльны дабрабыт насельніцтва БССР у 1960—1980-я гг. палепшыўся ў параўнанні з пасляваенным перыядам.

7. Расшыце гістарычныя задачы:

- якім чынам «халодная вайна», што пачалася пасля заканчэння Вялікай Айчыннай і Другой сусветнай войнаў ва ўзаемаадносінах паміж краінамі — былымі саюзнікамі па антыгітлераўскай кааліцыі, паўплывала на пазіцыю ўраджэнца Беларусі міністра замежных спраў СССР А. А. Грамыкі, які

прапанаваша больш за 100 ініцыятыў, звязаных з раззбраеннем і нераспаўсюджваннем ядзернай зброі?;

- вызначце, да якога гістарычнага перыяду належыць прыведзены савецкі палітычны плакат. Свой адказ абгрунтуйце;
- ахарактарызуйце фактары, што забяспечвалі ў другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг. станоўчы імідж Камуністычнай партыі Беларусі сярод насельніцтва БССР, якое актыўна і свядома ўдзельнічала ў грамадска-палітычным жыцці краіны;
- як вы думаеце, кім лічылі сябе жыхары рэспублікі: перш за ўсё савецкімі людзьмі, зыходзячы з таго, што ў 1971 г. была зроблена выснова аб узнікненні ў СССР новай гістарычнай супольнасці — савецкага народа, ці беларусамі па нацыянальнасці?

Свой адказ растлумачце;

- чаму БССР называлі «зборачным цэхам Савецкага Саюза»?;
- чаму наведванне ў 1972 г. Хатыні лідарам кубінскай рэвалюцыі Фідэлем Кастра, які лічыў П. М. Машэрава сваім сябрам і называў яго «партызан Мачэраў», выклікала слёзы ў загартаванага ў баях камандантэ?

8. Правядзіце ўяўнае інтэрв'ю з адной з гістарычных асоб: К. Т. Мазуравым,

П. М. Машэравым, А. А. Грамыкам, К. В. Кісялёвым, Г. І. Сідарэнкам, А. Я. Андрэевым, С. Г. Скарапанавым, К. П. Арлоўскім, В. Ф. Купрэвічам,

Я. Б. Зяльдовічам, П. В. Сухім, М. Марозам, А. Адамовічам, В. Быкавым, І. Мележам, У. Караткевічам, М. Савіцкім, В. Туравым, М. Пташук. Выкарыстайце метадычную парадзу «Як правесці ўяўнае інтэрв'ю з гістарычнай асобай» на с. 179.

9. Выступіце з прэзентацыяй падрыхтаваных вамі наведанняў.

Савецкі плакат.
Мастак Я. Тарас

Фідэль Кастра і П. М. Машэраў
у Хатыні. 1972 г.

РАЗДЗЕЛ V

СТАНАЎЛЕННЕ І ЎМАЦАВАННЕ ДЗЯРЖАЎНАГА СУВЕРЭНІТЭТУ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ. 1990-я гг. — ПАЧАТАК ХХІ ст.

§ 27. Станаўленне дзяржаўнага суверэнітэту

Успомніце. 1. Калі быў створаны СССР?

2. Што такое беларуская нацыянальная дзяржаўнасць?

3. Што ўяўляла сабой палітыка перабудовы?

Вучэбная задача. Вызначыць, у чым выявіўся дзяржаўны суверэнітэт Рэспублікі Беларусь.

Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце БССР і наданне ёй статусу канстытуцыйнага закона. У другой палове 1980-х гг. працэс перабудовы прывёў да ўзнікнення і развіцця на абшарах СССР моцных нацыянальных рухаў. Рэспублікі Савецкага Саюза, згодна з Канстытуцыяй СССР, абвешчаліся раўнапраўнымі і незалежнымі. Аднак рэальнай незалежнасці яны не мелі. Паступовае аслабленне саюзнай улады абумовіла выпяванне ідэі **дзяржаўнага суверэнітэту**. Ён прадугледжвае палітычную незалежнасць і самастойнасць дзяржавы ва ўнутранай і знешняй палітыцы, якая не дапускае ўмяшання звонку. **27 ліпеня 1990 г.** Вярхоўны Савет БССР прыняў Дэкларацыю аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. У ёй БССР абвешчалася суверэннай дзяржавай.

«Вярхоўны Савет Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі, выказваючы волю народа Беларускай ССР... урачыста абвешчае поўны дзяржаўны суверэнітэт Беларускай ССР як вяршэнства, самастойнасць і паўнату дзяржаўнай улады рэспублікі ў межах яе тэрыторыі, правамоцнасць яе законаў, незалежнасць рэспублікі ў знешніх зносінах і заяўляе аб рашучасці стварыць прававую дзяржаву.

Артыкул 1. Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка — суверэнная дзяржава, якая ўсталявана на аснове ажыццяўлення беларускай нацыяй яе неад'емнага права на самавызначэнне, дзяржаўнасці беларускай мовы, вяршэнства народа ў вызначэнні свайго лёсу...

Артыкул 2. Грамадзяне Беларускай ССР усіх нацыянальнасцяў складаюць беларускі народ, які з'яўляецца носьбітам суверэнітэту і адзінай крыніцай дзяржаўнай улады ў рэспубліцы...»

1. Вызначце, у чым заключаўся дзяржаўны суверэнітэт БССР.

2. Хто, згодна з Дэкларацыяй, абвешчаўся носьбітам суверэнітэту і адзінай крыніцай улады?

БССР і пасля абвяшчэння дзяржаўнага суверэнітэту заставалася адной з найбольш актыўных прыхільніц прыняцця новага Саюзнага дагавора. Перагаворы аб ім вяліся паміж савецкімі рэспублікамі.

У 1991 г. Вярхоўны Савет БССР прыняў пастанову «Аб канцэпцыі новага Саюзнага дагавора», у якой прадугледжвалася наступнае: «1. Прызнаць мэтазгодным уваходжанне Беларускай ССР у склад Саюза ССР з улікам пераўтварэння яго ў сапраўды дэмакратычную прававую дзяржаву, заснаваную на добраахвотным аб'яднанні раўнапраўных саюзных рэспублік.

2. Лічыць неабходным удзел Беларускай ССР у падрыхтоўцы Саюзнага дагавора».

Ідэю захавання СССР як абноўленай федэрацыі раўнапраўных суверэнных рэспублік падтрымала большасць грамадзян БССР, якія ў сакавіку 1991 г. удзельнічалі ў **рэферэндуме** — усенародным галасаванні.

З гэтай недапушчэння падпісання новага Саюзнага дагавора і для захавання Савецкага Саюза ў нязменным выглядзе часткай кіраўніцтва СССР 19—21 жніўня 1991 г. была арганізавана спроба дзяржаўнага перавароту, якая ўвайшла ў гісторыю пад назвай «жнівеньскі путч». Гэтая спроба правалілася.

Пасля жнівеньскіх падзей працэс афармлення суверэнітэту рэспублікі значна паскорыўся. **25 жніўня 1991 г.** быў прыняты Закон «Аб наданні статусу канстытуцыйнага закона Дэкларацыі Вярхоўнага Савета БССР аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі». На наступны дзень, 26 жніўня, Вярхоўны Савет БССР прыняў Закон «Аб забеспячэнні палітычнай і эканамічнай самастойнасці БССР». З гэтага часу прамое ўмяшанне саюзнай улады ў дзейнасць рэспублікі спынілася. Вярхоўны Савет БССР **19 верасня 1991 г.** прыняў рашэнне аб змене назвы «Беларуская ССР» на «Рэспубліка Беларусь», у скарачаным варыянце — «Беларусь». У выніку галасавання былі зацверджаны Дзяржаўны герб «Пагоня» і бел-чырвона-белы сцяг з трыма гарызантальнымі палосамі.

18 кастрычніка 1991 г. Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь прыняў Закон «Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь». Прававая прыналежнасць асобы да дзяржавы — **грамадзянства** — стала неад'емнай часткай дзяржаўнага суверэнітэту Беларусі.

Белакежскае пагадненне. Стварэнне Садружнасці Незалежных Дзяржаў. На сустрэчы Прэзідэнта Расійскай Федэрацыі Б. М. Ельцына, Прэзідэнта Украіны Л. М. Краўчука і старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь С. С. Шушкевіча **8 снежня 1991 г.** у Белакежскай пушчы было вызначана, што «Саюз ССР як суб'ект міжнароднага права і геапалітычная рэальнасць спыняе сваё існаванне». Адначасова адбылося падпісанне Пагаднення аб стварэнні Садружнасці Незалежных

Дзяржаў (СНД), якая ўяўляе сабой міжуродавую рэгіянальную арганізацыю. Да-сягнутая дамоўленасць атрымала назву «**Белавежскае пагадненне**».

У пагадненні адзначалася, што тры дзяржавы, «засноўваючыся на гістарычнай агульнасці народаў і сувязях, што склаліся паміж імі... маючы намер развіваць свае стасункі на аснове ўзаемнага прызнання і павагі дзяржаўнага суверэнітэту, неад’емнага права на самавызначэнне, прынцыпаў раўнапраўя і неўмяшання ва ўнутраныя справы, адмовы ад выкарыстання сілы...», дамовіліся пра стварэнне СНД.

Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь 10 снежня 1991 г. прыняў пастанову, якая скасавала Дагавор аб утварэнні СССР ад 30 снежня 1922 г., і зацвердзіў Пагадненне аб стварэнні СНД. Яно было зацверджана таксама Вярхоўнымі Саветамі Расійскай Федэрацыі і Украіны. Заснавальнікі СНД запрасілі ўсе іншыя рэспублікі былога СССР уступіць у Садружнасць. 21 снежня 1991 г. у склад СНД увайшлі 11 постсавецкіх рэспублік (акрамя Грузіі і трох Прыбалтыйскіх рэспублік). 25 снежня 1991 г. першы прэзідэнт СССР М. С. Гарбачоў падаў у адстаўку, а на наступны дзень, 26 снежня, Вярхоўны Савет СССР юрыдычна прызнаў факт распаду гэтай дзяржавы.

Эмблема СНД

Па стане на 1 студзеня 2019 г. сапраўднымі членамі СНД з’яўляліся Азербайджан, Арменія, Беларусь, Казахстан, Кыргызстан, Малдова, Расія, Таджыкістан, Узбекістан. Штаб-кватэра СНД знаходзіцца ў Мінску.

Спыненне існавання СССР і ўзнікненне СНД былі ўспрыняты ў грамадстве неадназначна, бо адбіліся на лёсе кожнага грамадзяніна па-свойму. З аднаго боку, распад СССР прывёў да шматлікіх нацыянальных канфліктаў на постсавецкай прасторы. З другога боку, адбылося афармленне дзяржаўнага суверэнітэту былых савецкіх рэспублік. Распад СССР і стварэнне СНД спарадзілі ў розных грамадскіх колах жорсткія спрэчкі пра стаўленне да гэтай падзеі. У часткі сучаснага грамадства моцна адчуваецца настальгія па былым СССР, распад якога яны лічаць найбуйнейшай геапалітычнай катастрофай XX ст., што змяніла расклад палітычных сіл ва ўсім свеце. У распадзе Саюза абвінавачваюцца ўдзельнікі падпісання Белавежскага пагаднення. Другая частка грамадства лічыць спыненне існавання СССР заканамернай з’явай і вынікам яго ўнутранага грамадска-палітычнага і сацыяльна-эканамічнага крызісу ў 1970—1990-я гг. Удзельнікі Белавежскага пагаднення толькі засведчылі спыненне існавання СССР. Гэта падзея адбылася ў выніку скасавання кіроўнай ролі КПСС, а палітыка перабудовы адкрыла шлях для барацьбы за суверэнітэт і ў далейшым да ліквідацыі СССР.

Прыняцце Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь і ўвядзенне пасады Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь.

Асноўнае значэнне для замацавання суверэнітэту рэспублікі мела прыняцце Вярхоўным Саветам **15 сакавіка 1994 г.** Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. Рэспубліка Беларусь была абвешчана ўнітарнай дэмакратычнай сацыяльнай прававой дзяржавай. Унітарная дзяржава — гэта форма дзяржаўнага ўтварэння, пры якой тэрыторыя дзяржавы не мае ў сваім складзе федэратыўных адзінак (рэспублік) і падзяляецца на адміністрацыйна-тэрытарыяльныя адзінкі (вобласці, раёны). У дэмакратычнай дзяржаве забяспечваюцца правы чалавека, а адзіная крыніца дзяржаўнай улады — народ. У сацыяльнай дзяржаве ажыццяўляецца палітыка, накіраваная на стварэнне ўмоў для свабоднага і годнага развіцця ўсіх грамадзян, зацвярджэнне ў грамадстве сацыяльнай справядлівасці. Прававая дзяржава — гэта дзяржава, дзе рэалізуецца прынцып падзелу ўлады на заканадаўчую і выканаўчую, якія ўзаемна кантралююцца, а таксама незалежную судовую. Для прававой дзяржавы характэрныя прынцып вяршэнства права як сукупнасці агульнаабавязковых правілаў і нормаў паводзін, выкананне законаў усімі дзяржаўнымі органамі і службовымі асобамі, роўнасць усіх людзей перад законам, забеспячэнне правоў і свабод грамадзян.

Згодна з Канстытуцыяй Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь з'яўляўся найвышэйшым прадстаўнічым пастаянна дзеючым і адзіным заканадаўчым органам дзяржаўнай улады. Кіраўніком дзяржавы і выканаўчай улады стаў Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь. Увядзенне пасады Прэзідэнта азначала новы этап у развіцці беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці.

У 1994 г. адбыліся першыя ў найноўшай гісторыі Беларусі прэзідэнцкія выбары. Першым Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь быў абраны А. Р. Лукашэнка.

Аляксандр Рыгоровіч Лукашэнка нарадзіўся 31 жніўня 1954 г. у г. п. Копысь Аршанскага раёна Віцебскай вобласці. Скончыў Магілёўскі дзяржаўны педагагічны інстытут імя А. А. Куляшова і Беларускаю сельскагаспадарчую акадэмію. Пасля службы ў Савецкай Арміі займаўся камсамольскай, партыйнай, гаспадарчай работай. У 1990 г. абраны дэпутатам Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. 10 ліпеня 1994 г. пасля складанай барацьбы з пяццю іншымі кандыдатамі выбраны Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь. За А. Р. Лукашэнку прагаласавалі 80,3 % грамадзян, якія ўзялі ўдзел у галасаванні. У 2001, 2006, 2010, 2015 гг. зноў абраны Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь, меўшы падтрымку ад 76 да 84 % выбаршчыкаў. Галоўнакамандуючы Узброенымі Сіламі Рэспублікі Беларусь, узначальвае Савет Бяспекі Рэспублікі Беларусь. Паслядоўна прытрымліваецца курсу на ўмацаванне беларускай дзяржаўнасці і паліпшэнне дабрабыту народа.

Прэзідэнт
Рэспублікі Беларусь
А. Р. Лукашэнка

Рэспубліканскі рэферэндум 14 мая 1995 г. і яго вынікі. Важную ролю ў працэсе далейшага станаўлення і замацавання дзяржаўнага суверэнітэту адыграў рэспубліканскі рэферэндум, праведзены па ініцыятыве Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь **14 мая 1995 г.** Грамадзяне падтрымалі Прэзідэнта па ўсіх пытаннях, вынесеных на агульнанароднае абмеркаванне. Рускай мове надаваўся роўны з беларускай статус дзяржаўнай мовы. Па выніках рэферэндуму прынята сучасная дзяржаўная сімволіка (**). Дзяржаўны герб Рэспублікі Беларусь уяўляе сабой размешчаны ў сярэбравым полі зялёны абрыс Дзяржаўнай граніцы Рэспублікі Беларусь, накладзены на залатыя прамяні сонца, што ўзыходзіць над зямным шарам. Уверсе поля знаходзіцца пяціканцовая чырвоная зорка. Герб абрамлены вянком з залатых каласоў, пераплеценых справа кветкамі канюшыны, злева — кветкамі лёну. Вянок тройчы перавіты з кожнага боку чырвона-зялёнай стужкай, у сярэдняй частцы якой ва ўзножжы Дзяржаўнага герба Рэспублікі Беларусь у два радкі накрэслены золатам словы «Рэспубліка Беларусь». Дзяржаўны сцяг Рэспублікі Беларусь уяўляе сабой прамавугольнае палотнішча, якое складаецца з дзвюх гарызантальных каляровых палос: верхняй — чырвонага колеру шырынёй у 2/3 і ніжняй — зялёнага колеру ў 1/3 шырыні сцяга. Каля дрэўка вертыкальна размешчаны беларускі нацыянальны арнамент чырвонага колеру на белым полі.

Дзяржаўны сцяг
Рэспублікі Беларусь

Дзяржаўны герб
Рэспублікі Беларусь

Па выніках рэферэндуму атрымалі адабрэнне дзеянні Прэзідэнта, накіраваныя на эканамічную інтэграцыю з Расійскай Федэрацыяй.

На рэферэндуме была падтрымана прапанова Прэзідэнта аб унясенні змен у Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь 1994 г. Яны давалі яму магчымасць датэрмінова спыніць паўнамоцтвы Вярхоўнага Савета ў выпадку сістэматычнага або грубага парушэння Канстытуцыі.

Увасабленнем дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь з'яўляюцца Музей сучаснай беларускай дзяржаўнасці і Палац Незалежнасці ў комплексе з плошчай Дзяржаўнага сцяга ў Мінску.

Палац Незалежнасці ў Мінску

Былі зацверджаны палажэнні аб дзяржаўных узнагародах Рэспублікі Беларусь, у тым ліку званні Героя Беларусі, ордэнах Айчыны, Францыска Скарыны. Першым Героем Беларусі стаў у 1996 г. ваенны лётчык **Уладзімір Мікалаевіч Карват**. Ён адвёў самалёт, што падаў, убок ад в. Вялікае Гацішча Баранавіцкага раёна і коштам уласнага жыцця выратаваў многіх людзей. За мужнасць і гераізм, праяўленыя пры выкананні воінскага абавязку, падпалкоўнік У. М. Карват атрымаў (пасмяротна) званне Героя Беларусі. Яно прысвойваецца за выключныя заслугі перад дзяржавай і грамадствам, звязаныя з подзвігам, здзейшчаным у імя свабоды, незалежнасці і росквіту Беларусі. Гэта як воінская, так і працоўная ўзнагарода.

У. М. Карват

Медаль Героя Беларусі

Ордэн Айчыны 1-й ступені

Ордэн Францыска Скарыны

Такім чынам, стварэнне Рэспублікі Беларусь і прававое афармленне яе дзяржаўнага суверэнітэту сталі вызначальным этапам на шляху станаўлення беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці. Носьбітам дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь з'яўляецца сучасная беларуская **грамадзянская нацыя**. Яна ўяўляе сабой сацыякультурную і палітычную супольнасць людзей, што склалася гістарычна і мае тэрыторыю сталага пражывання, а таксама аб'яднана адным дзяржаўным кіраваннем і грамадзянствам.

Новыя паняцці і тэрміны: дзяржаўны суверэнітэт, рэферэндум, грамадзянства, Белакежскае пагадненне, грамадзянская нацыя.

**** У 2002 г. па выніках праведзенага конкурсу Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь быў зацверджаны Дзяржаўны гімн. Аўтарам музычнай рэдакцыі застаўся кампазітар Нестар Сакалоўскі — адзін з аўтараў Дзяржаўнага гімна БССР, што існаваў з 1955 г. Тэкст гімна на словы Міхася Клімковіча быў дапрацаваны беларускім паэтам Уладзімірам Карызмам. Дзяржаўны гімн уяўляе сабой музычна-паэтычны твор, які заклікае да аб'яднання ўсіх жыхароў нашай краіны, чый агульны дом — Беларусь.**

1. Растлумачце прычынна-выніковую сувязь паміж распадам СССР і стварэннем СНД. Якую ролю ў гэтым адыграла Белакежскае пагадненне?
2. Складзіце лагічны ланцужок гістарычных дат, звязаных з працэсам афармлення дзяржаўнага суверэнітэту Беларусі. Якую з іх, на вашу думку, можна лічыць датай утварэння Рэспублікі Беларусь, яе своеасаблівым днём нараджэння? Сваё меркаванне растлумачце.
3. Вызначце, як ажыццяўляўся прынцып падзелу на заканадаўчую і выканаўчую ўлады згодна з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь 1994 г.
4. Высветліце, што абазначаюць элементы сучаснай дзяржаўнай сімволікі Рэспублікі Беларусь.
5. Правердзіце ў сваім класе абмеркаванне магчымых прычын распаду СССР — дзяржавы, у якой прайшло дзяцінства вашых бацькоў. Пацікаўцеся ў сваіх бацькоў наконт іх меркавання. Улічыце, што існуюць супрацьлеглыя думкі пра прычыны распаду СССР, складовай часткай якога была БССР. Адны даследчыкі лічаць, што ў складзе СССР саюзныя рэспублікі, у тым ліку БССР, не валодалі сапраўдным суверэнітэтам. Таму іх імкненне да незалежнасці ад Масквы прывяло да знікнення з палітычнай карты свету Савецкага Саюза. Іншыя даследчыкі разглядаюць распад гэтай дзяржавы як вынік спаборніцтва паміж СССР і ЗША ва ўмовах так званай «халоднай вайны».
6. Выкажыце меркаванне, чаму ў часткі жыхароў нашай краіны існуе імкненне «вярнуцца назад у СССР». Як вы ставіцеся да гэтага імкнення?

§ 28. Грамадска-палітычнае жыццё ў другой палове 1990-х гг. — пачатку XXI ст.

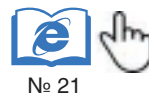
Успомніце. 1. Што азначае паняцце «прававая дзяржава»?
2. Што такое ідэалогія?

Вучэбная задача. Вызначыць, як быў рэалізаваны ў працэсе станаўлення прававой дзяржавы ў Рэспубліцы Беларусь прынцып падзелу ўлады.

Рэспубліканскі рэферэндум 1996 г. і прынятыя на ім змены Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. Пасля ўтварэння ў 1991 г. суверэннай дзяржавы — Рэспублікі Беларусь — патрабавалася стварыць дзейсную палітычную сістэму, якая б грунтавалася на прынцыпе падзелу ўлады. Рэалізацыя гэтага прынцыпу была звязана з афармленнем прававой дзяржавы. Згодна з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь, прынятай 15 сакавіка 1994 г., Парламент — Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь — з’яўляўся адзіным заканадаўчым органам дзяржаўнай улады. Прэзідэнт, выбары якога адбыліся ў 1994 г., абвешчаўся кіраўніком дзяржавы і выканаўчай улады. Судовая ўлада была прадстаўлена судамі, у тым ліку Канстытуцыйным Судом. У сярэдзіне 1990-х гг. узаемаадносіны паміж прэзідэнцкай (выканаўчай) і парламенцкай (заканадаўчай) галінамі ўлады патрабавалі больш дакладнага размежавання.

Важную ролю ва ўдакладненні артыкулаў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, прысвечаных ажыццяўленню прынцыпу падзелу ўлады, адыграў рэспубліканскі рэферэндум, праведзены **24 лістапада 1996 г.** Згодна з Канстытуцыяй адзінай крыніцай дзяржаўнай улады ў Рэспубліцы Беларусь з’яўляецца народ. Таму па прапанове Прэзідэнта Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь звярнуўся непасрэдна да народа. На галасаванне былі вынесены два праекты абноўленай Канстытуцыі: адзін — прапанаваны Прэзідэнтам, другі — часткай дэпутатаў Вярхоўнага Савета. Праект Канстытуцыі, прапанаваны Прэзідэнтам, прадугледжваў пашырэнне яго паўнамоцтваў як кіраўніка дзяржавы. У дэпутацкім праекце ўвогуле не прадугледжвалася пасада Прэзідэнта і прапаноўвалася вяртанне да парламенцкай рэспублікі. За прыняцце Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 г. са змяненнямі і дапаўненнямі (новая рэдакцыя Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь), прапанаванымі Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкам, прагаласавала 70,5 % ад агульнай колькасці ўдзельнікаў рэферэндуму.

На рэферэндуме была падтрымана прапанова Прэзідэнта аб перанясенні Дня незалежнасці Рэспублікі Беларусь (Дня Рэспублікі), які з 1991 г. святкаваўся 27 ліпеня, на 3 ліпеня — дзень вызвалення Мінска ад гітлераўскіх захопнікаў у Вялікай Айчыннай вайне.

Асновы дзяржаўнага ўладкавання суверэннай Рэспублікі Беларусь.

Згодна з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь (са змяненнямі і дапаўненнямі, прынятымі на рэспубліканскім рэферэндуме 24 лістапада 1996 г.) Кіраўніком дзяржавы з’яўляецца Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь. Ён выступае гарантам Канстытуцыі, правоў і свабод грамадзяніна Рэспублікі Беларусь. Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь гарантуе рэалізацыю асноўных кірункаў унутранай і знешняй палітыкі, прадстаўляе Рэспубліку Беларусь у стасунках з іншымі дзяржавамі і міжнароднымі арганізацыямі. Прэзідэнт прымае меры па ахове суверэнітэту Рэспублікі Беларусь, яе нацыянальнай бяспекі і тэрытарыяльнай цэласнасці, ажыццяўляе каардынацыю паміж органамі дзяржаўнай улады. Прэзідэнт займае асаблівае месца ў сістэме падзелу розных галін улады, будучы своеасаблівым арбітрам ва ўзаемаадносінах паміж імі. У Канстытуцыі прадугледжаны ўдзел Прэзідэнта ў заканадаўчым працэсе. Ён атрымаў права заканадаўчай ініцыятывы, што азначае права Прэзідэнта выдаваць дэкрэты, якія маюць сілу законаў і з’яўляюцца абавязковымі для выканання на ўсёй тэрыторыі Беларусі.

Прадстаўнічым і заканадаўчым органам улады з’яўляецца Парламент — Нацыянальны сход Рэспублікі Беларусь. За Парламентам замацаваны функцыі абмеркавання і прыняцця законаў, якія рэгулююць усе найважнейшыя сферы дзяржаўнага і грамадскага жыцця. Парламент складаецца з дзвюх палат: Палаты прадстаўнікоў і Савета Рэспублікі. Выбранне дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў ажыццяўляецца ўсім насельніцтвам рэспублікі, якое валодае выбарчымі правамі і прымаецца да розных выбарчых акруг. Члены Савета Рэспублікі абіраюцца ад абласцей, г. Мінска, а таксама прызначаюцца Прэзідэнтам.

Выканаўчую ўладу ў нашай краіне ажыццяўляе Урад — Савет Міністраў Рэспублікі Беларусь. У сваёй дзейнасці ён падначалены Прэзідэнту і адказны перад Парламентам.

Судовая ўлада належыць судам і ажыццяўляецца незалежна ад заканадаўчай і выканаўчай улады. Кантроль за адпаведнасцю прынятых законаў Канстытуцыі ажыццяўляе Канстытуцыйны Суд Рэспублікі Беларусь.

Асаблівай формай народаўладдзя ў Рэспубліцы Беларусь з 1996 г. з'яўляюцца **Усебеларускія народныя сходы**. Яны ўяўляюць сабой агульныя сходы прадстаўнікоў улады і беларускага грамадства, на якіх абмяркоўваюцца вынікі сацыяльна-эканамічнага развіцця і зацвярджаюцца планы на наступны пяцігадовы тэрмін.

Выбары Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь і рэспубліканскі рэферэндум 17 кастрычніка 2004 г. У прэзідэнцкіх выбарах 2001 г. узялі ўдзел тры кандыдаты на гэтую пасаду. Большасць выбаршчыкаў аддалі свае галасы за А. Р. Лукашэнку, які быў абраны Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь на другі тэрмін. **17 кастрычніка 2004 г.** быў праведзены рэспубліканскі рэферэндум. На агульнанароднае абмеркаванне было вынесена пытанне: «Ці дазваляеце Вы першаму Прэзідэнту Рэспублікі Беларусь Лукашэнку А. Р. удзельнічаць у якасці кандыдата ў Прэзідэнты Рэспублікі Беларусь у выбарах Прэзідэнта і ці прымаеце частку першую артыкула 81 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь у наступнай рэдакцыі: „Прэзідэнт абіраецца на пяць год непасрэдна народам Рэспублікі Беларусь на аснове ўсеагульнага, свабоднага, роўнага і прамога выбарчага права пры тайным галасаванні“?». На аснове меркавання большасці тых, хто галасаваў (74,9 %), з артыкула 81 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь была выключана яго другая частка: «Адна і тая ж асоба можа быць Прэзідэнтам не больш за два тэрміны».

На прэзідэнцкіх выбарах 2006 г. з чатырох кандыдатур на пасаду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь большасцю галасоў быў абраны А. Р. Лукашэнка.

У прэзідэнцкіх выбарах 2010 г. удзельнічала 10 кандыдатаў на пасаду кіраўніка дзяржавы. Большасць выбаршчыкаў аддалі свае галасы за дзеючага Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнку.

У звароце да беларускага народа 31 снежня 2010 г. А. Р. Лукашэнка падкрэсліў: «...я перш за ўсё жадаў бы звярнуцца да абсалютнай большасці беларускага народа. Менавіта дзякуючы вам я маю ўнікальную магчымасць... увайсці ў дамы беларусаў... з віншаваннямі і пажаданнямі міру і добра».

Свае віншаванні я таксама адрасую нашай меншасці [выбаршчыкаў]. Вы павінны ведаць: вас успрымаю як неад'емную частку нашага грамадства, са сваімі мэтамі, поглядамі і імкненнямі. Вы маеце свой пункт гледжання, асобае разуменне... развіцця нашай краіны. Гэта ваша права, якое адабраць у вас ніхто не можа. ...ваша меркаванне нам неабыхавае... Мы будзем шукаць шляхі да вашых розуму і сэрцаў, бо інакш немагчыма аб'яднаць грамадства, захаваць краіну і вырашыць задачы, якія стаяць перад намі».

У прэзідэнцкіх выбарах 2015 г. удзельнічалі чатыры кандыдаты. Большасць выбаршчыкаў прагаласавалі за дзеючага Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнку.

Асновы ідэалогіі беларускай дзяржавы. Ідэалогія беларускай дзяржавы — гэта сукупнасць ідэй і ідэалаў, якія адлюстроўваюць нацыянальна-гістарычныя традыцыі і каштоўнасці сучаснай беларускай нацыі як палітычнай супольнасці, што мае ўласную суверэнную дзяржаўнасць. Прававой асновай ідэалогіі беларускай дзяржавы з’яўляецца Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь. Палітычнай асновай ідэалогіі лічацца прынцып падзелу ўлады і народаўладдзе. Эканамічную аснову ідэалогіі складае сацыяльна арыентаваная мадэль эканамічнага развіцця. Светапоглядную базу ідэалогіі беларускай дзяржавы ўтварае агульнанацыянальная (нацыянальна-дзяржаўная) ідэя, якая грунтуецца на ўсведамленні народамі сваёй дзяржаўнасці і першаснасці нацыянальных інтарэсаў. Сацыяльна-гуманістычная аснова ідэалогіі беларускай дзяржавы прадугледжвае рэалізацыю прынцыпаў сацыяльнай справядлівасці і сацыяльнай роўнасці. Культурна-гістарычная аснова ідэалогіі беларускай дзяржавы абапіраецца на гістарычныя (X—XIX стст.) і нацыянальныя (XX ст.) формы беларускай дзяржаўнасці. Геапалітычная аснова ідэалогіі беларускай дзяржавы грунтуецца на прынцыпе нейтралітэту, міжнародным супрацоўніцтве і нацыянальнай бяспецы.

З прамовы А. Р. Лукашэнкі на цырымоніі ўступлення на пасаду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Верасень 2001 г.

...У нас ёсць адзіная ідэя, што кансалідуе грамадства, — пабудаваць моцную і квітнеючую Беларусь, жыць у міры і згодзе, супрацоўнічаць з усімі краінамі і народамі.

Беларусь — адкрытая, дэмакратычная, еўрапейская дзяржава са сваёй гісторыяй, багатай культурай, працавітым і дружалюбным народам. Нам не трэба чужога. Свой дабрабыт мы ствараем самі, сваёй працай, энергіяй, інтэлектуальнымі сіламі.

...Час прыйшоў не раскідваць, а збіраць каменне, каб будаваць храм — нашу адзіную Айчыну, нашу Беларусь.

Дзеля гэтага нам патрэбна паглыбіць у грамадстве атмасферу паразумення, узаемадапамогі, міласэрнасці і добразычлівасці. Гэта святыя маральныя каштоўнасці, да якіх стагоддзямі заклікае людзей хрысціянская вера...

Менавіта такая ідэалогія з’яўляецца галоўнай для кіраўніцтва дзяржавы...

Як вы разумееце выраз пра збіранне, а не раскідванне камення?

Палітычныя партыі і грамадскія аб’яднанні. Па стане на 1 студзеня 2018 г. у Беларусі зарэгістравана 15 палітычных партый. Сярод іх — Камуністычная партыя

Беларусі, Ліберальна-дэмакратычная партыя, партыя «Беларуская сацыял-дэмакратычная грамада», партыя БНФ і інш. Большасць партый, што існуюць у нашы дні, вызначальнага ўплыву на палітычнае жыццё краіны не маюць.

Адной з найбольш масавых грамадскіх арганізацый з'яўляецца рэспубліканскае грамадскае аб'яднанне «Белая Русь». Яго мэта — садзейнічаць дасягненню грамадскай згоды ў справе пабудовы незалежнай, моцнай і квітнеючай Беларусі, сацыяльна справядлівага грамадства, заснаванага на прыярытэтнасці нацыянальных інтарэсаў, патрыятычных і маральна-духоўных каштоўнасцяў беларускага народа.

Эмблема
рэспубліканскага
грамадскага
аб'яднання
«Белая Русь»

Значок
Беларускага
рэспубліканскага
саюза моладзі

Значок
Беларускай
рэспубліканскай
піянерскай
арганізацыі

Значок
аб'яднання
малодшых
школьнікаў —
акцябратаў

Пераемнікам лепшых традыцый камсамола Беларусі і самым буйным аб'яднаннем моладзі з'яўляецца Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі (БРСМ). Мэта БРСМ заключаецца ў стварэнні ўмоў для ўсебаковага развіцця моладзі, раскрыцця яе творчага патэнцыялу.

Масавым дзіцячым грамадскім аб'яднаннем з'яўляецца Беларуская рэспубліканская піянерская арганізацыя. Яна заклікана дапамагчы кожнаму піянеру стаць грамадзянінам, сваімі справамі і ўчынкамі прыносіць карысць сабе, сям'і, Радзіме. Асноўныя прынцыпы ўдзельнікаў арганізацыі — справа, дабро, Радзіма, справядлівасць.

Палітычныя партыі, грамадскія арганізацыі, органы мясцовага самакіравання, сродкі масавай інфармацыі, сям'я — гэта элементы грамадзянскай супольнасці, якая паступова развіваецца ў нашай краіне. **Грамадзянская супольнасць** уяўляе сабой такі тып узаемаадносін паміж дзяржавай і грамадствам, пры якім правы грамадзян абаронены законам і ўлада перадае частку сваіх функцый мясцовым органам самакіравання. Кожнаму грамадзяніну ў нашай дзяржаве згодна з Канстытуцыяй гарантуецца свабода поглядаў і ўдзел у вырашэнні дзяржаўных спраў. Таму кожны чалавек можа выказаць сваю пазіцыю ва ўзаемаадносінах з уладай: выкарыстаць права выбару свайго прадстаўніка ў мясцовы Савет дэпутатаў або Нацыянальны сход, удзельнічаць у рэферэндуме, падтрымаць пэўную палітычную партыю.

Кожны грамадзянін Рэспублікі Беларусь згодна з Канстытуцыяй мае права самастойна вызначаць сваё стаўленне да рэлігіі, прытрымлівацца таго ці іншага веравызнання або не вызнаваць ніякага. Першае месца па колькасці вернікаў і прыходаў займае Беларуская Праваслаўная Царква. З 1978 г. Беларускую Мітраполію ўзначальваў Мітрапаліт Мінскі і Слуцкі Філарэт. У 1989 г. ён атрымаў тытул Патрыяршага Экзарха ўсяе Беларусі. За свой шматгадовы ўнёсак у духоўнае адраджэнне беларусаў, умацаванне дружбы і братэрскіх сувязяў паміж народамі, развіццё міжканфесійнага дыялогу ён ганараваны званнем «Герой Беларусі». З 2013 г. БПЦ ўзначальвае Мітрапаліт Мінскі і Заслаўскі Павел, Патрыяршы Экзарх усяе Беларусі.

Мітрапаліт Мінскі і Слуцкі, Патрыяршы Экзарх усяе Беларусі Філарэт

Сучасная Беларусь — адна з нешматлікіх краін, дзе няма канфліктаў на рэлігійнай глебе. Акрамя праваслаўнай актыўна дзейнічаюць ва ўмовах даверу, павагі, міру і стабільнасці такія традыцыйныя канфесіі, як рымска-каталіцкая, уніяцкая, пратэстанцкая, а таксама іўдаізм і іслам.

Такім чынам, паступовае станаўленне Рэспублікі Беларусь як прававой дзяржавы адбывалася праз рэалізацыю прынцыпу падзелу ўлады на заканадаўчую і выканаўчую, а таксама незалежную судовую. Асаблівасцю грамадска-палітычнага жыцця ў Рэспубліцы Беларусь у другой палове 1990-х гг. — пачатку XXI ст. стала замацаванне прэзідэнцкай формы дзяржаўнага кіравання.

Новыя паняцці і тэрміны: Усебеларускі народны сход, ідэалогія беларускай дзяржавы, грамадзянская супольнасць.

1. Вызначце, якія прынцыпова важныя змены былі ўнесены ў Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь 1994 г. па выніках рэспубліканскага рэферэндуму 1996 г.
2. Ахарактарызуйце Рэспубліку Беларусь як унітарную дэмакратычную прававую сацыяльную дзяржаву.
3. Пералічыце нацыянальныя формы беларускай дзяржаўнасці ў XX ст.
4. Выкажыце сваё стаўленне да прапанаваных даследчыкамі сціслых вызначэнняў агульнанацыянальнай ідэі, якія гучаць так: «Мова. Нацыя. Дзяржава», «Бацькаўшчына. Вера. Справядлівасць», «Радзіма. Праца. духоўнасць», «Свабода. Росквіт. Добрабыт», «Свабода. Справядлівасць. Незалежнасць». Правядзіце дыскусію па пытанні вызначэння беларускай агульнанацыянальнай ідэі. Выкарыстайце метадычную парадку «Як браць удзел у дыскусіі (абмеркаванні)» на с. 178.
5. Дакажыце дзейнасць канстытуцыйнага палажэння аб тым, што народ з'яўляецца адзінай крыніцай улады ў Рэспубліцы Беларусь.
6. У якіх праектах, што рэалізуюцца Беларускім рэспубліканскім саюзам моладзі, вы хацелі б узяць удзел? Свой адказ патлумачце.

§ 29. Сацыяльна-эканамічнае развіццё Рэспублікі Беларусь

- Успомніце.** 1. Што азначаў курс на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця БССР у час перабудовы?
2. Што ўяўляюць сабой Усебеларускія народныя сходы?

Вучэбная задача. Вызначыць, у чым заключаецца сутнасць беларускай мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця.

Эканамічнае становішча Рэспублікі Беларусь у першай палове 1990-х гг. і пошук шляхоў выйсця з крызісу. З распадам СССР беларускія прадпрыемствы страцілі крыніцы неабходнай для іх сыравіны і рынкі збыту сваёй прадукцыі. Парушыліся эканамічныя сувязі паміж былымі савецкімі рэспублікамі. Таму сабекошт беларускай прадукцыі значна павялічыўся, што прывяло да скарачэння прамысловай і сельскагаспадарчай вытворчасці. Рэзка знізіліся даходы насельніцтва. У 1994 г. за мяжой пражытачнага мінімуму апынулася больш за 60 % жыхароў рэспублікі. Таксама абясцэніліся іх грашовыя зберажэнні. Тэмпы інфляцыі ў краіне перавысілі 2200 %.

Кожная былая саюзная рэспубліка пачала самастойна шукаць выйсце з крызісу. Прыярытэтным кірункам дзейнасці ўрада Беларусі стала аднаўленне гаспадарчых сувязяў паміж былымі савецкімі рэспублікамі на новай рыначнай аснове. Была распрацавана праграма пераходу ад камандна-адміністрацыйнай сістэмы кіравання народнай гаспадаркай да рыначнай эканомікі. У пачатку 1990-х гг. праявамі рыначных адносін у Беларусі сталі ўвядзенне свабодных цэн на пераважную большасць тавараў

Грашовыя купюры Нацыянальнага банка Рэспублікі Беларусь 1990-х гг.

і паслуг, дазвол арэнды і індывідуальнай працоўнай дзейнасці, станаўленне прадпрымальніцкіх, банкаўскіх і камерцыйных структур. У пачатку 1990-х гг., у час распаду агульнасавецкай грашовай сістэмы, былі ўведзены ў абарачэнне грашовыя купюры Нацыянальнага банка Рэспублікі Беларусь. У народзе яны атрымалі назву «зайчыкі».

Пачалося правядзенне **прыватызацыі** — раздзяржаўлення, пераходу маёмасці з дзяржаўнай уласнасці ў прыватную або калектыўную.

Распрацоўка беларускай мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця, мэты і сродкі яе рэалізацыі. Усебеларускія народныя сходы і іх рашэнні. Пачынаючы з 1994 г. рэалізоўвалася стратэгія эканамічнага развіцця, арыентаваная на аднаўленне пазіцый Беларусі, дасягнутых яшчэ ў савецкі час. Стаўка была зроблена на захаванне буйных прамысловых прадпрыемстваў і калгасаў, што дзейнічалі з часоў СССР, і іх дзяржаўнае фінансаванне. Для рэалізацыі гэтай стратэгіі выкарыстоўвалася галоўным чынам сістэма вызначэння дзяржавай планавых сацыяльна-эканамічных паказчыкаў і рэгулявання цэн. Пад кіраўніцтвам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі паслядоўна рэалізоўвалася палітыка, накіраваная на паляпшэнне дабрабыту народа.

У 1996 г. на першым Усебеларускім народным сходзе ў якасці галоўных задач вылучаліся рост экспарту беларускіх тавараў, будаўніцтва жылля для жыхароў горада і вёскі, забеспячэнне насельніцтва прадуктамі харчавання.

У праграме дзейнасці Урада Рэспублікі Беларусь, прынятай у 1997 г., адзначалася: «У якасці нацыянальнай мадэлі развіцця Рэспублікі Беларусь вызначана сацыяльна арыентаваная рыначная эканоміка, якая павінна спалучаць... перавагі рыначнай канкурэнцыі і эфектыўнай сістэмы сацыяльнай абароны, ідэі рыначнага самарэгулявання і дзяржаўнага кіравання».

Сацыяльна арыентаваная эканоміка ўяўляе сабой мадэль эканамічнага развіцця, пры якой суіснуюць дзяржаўны і прыватны сектары эканомікі, а дзяржава адыгрывае вызначальную ролю ў рэгуляванні эканамічных працэсаў і фарміраванні ўмоў для забеспячэння патрэб насельніцтва.

Пры рэалізацыі беларускай мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця трэба было ўлічваць структуру прамысловасці, традыцыйна арыентаваную на выпуск машын і абсталявання ў агульнагаспадарчай сістэме былога СССР ва ўмовах адсутнасці неабходных крыніц сыравіны. Эканоміка нашай краіны апынулася ва ўмовах дэфіцыту ўласных сыравінных рэсурсаў. Іх прыходзілася набываць шляхам увозу (імпарту) нафты, газу, камплектуючага абсталявання. Таму ў кошт кожнага з беларускіх тавараў закладвалася ў сярэднім каля 40 % выдаткаў на імпарт.

У 2001 г. на другім Усебеларускім народным сходзе была вызначана стратэгічная мэта сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь — павышэнне дабрабыту

народа і набліжэнне ўзроўню яго жыцця да ўзроўню жыцця насельніцтва эканамічна развітых еўрапейскіх дзяржаў. Адлюстраваннем гэтага курсу стаў дэвіз «За моцную і квітнеючую Беларусь!». Выкананне праграмы вывела рэспубліку на шлях эканамічнага росту, тэмпы якога перавышалі аналагічныя паказчыкі вядучых краін СНД. Так, у 2005 г. наша краіна стала лідарам у СНД па вытворчасці мяса, малака, бульбы на душу насельніцтва (**).

У 2006 г. адбыўся трэці Усебеларускі народны сход. Прынятая на ім праграма сацыяльна-эканамічнага развіцця была накіравана на далейшы рост якасці жыцця насельніцтва на аснове стварэння дзяржавы, камфортнай для людзей. Адлюстраваннем такога курсу стаў дэвіз «Дзяржава для народа». Была прынята Дырэктыва Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь «Аб мерах па далейшай дэбюракратызацыі дзяржаўнага апарату». Вялікая ўвага надавалася сельскай гаспадарцы, а таксама праграме адраджэння і развіцця вёскі, будаўніцтву аграгарадкоў.

Праграмай сацыяльна-эканамічнага развіцця, прынятай на чацвёртым Усебеларускім народным сходзе ў 2010 г., прадугледжваліся рост дабрабыту і паляпшэнне ўмоў жыцця насельніцтва на аснове павышэння канкурэнтаздольнасці нацыянальнай эканомікі. Была прынята Дырэктыва Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь «Аб развіцці прадпрымальніцкай ініцыятывы і стымуляванні дзелавой актыўнасці ў Рэспубліцы Беларусь». Згодна з Дырэктывай былі вызначаны правілы вядзення бізнесу, накіраваныя на паляпшэнне дзелавога клімату, насычэнне рынку таварамі і паслугамі, зніжэнне падатковай нагрузкі на прадпрымальнікаў. Дырэктыва прадугледжвала рэалізацыю прынцыпу «канкурэнцыя — усюды, дзе магчыма, дзяржаўнае рэгуляванне — там, дзе неабходна».

Ажыццяўленне сацыяльна-эканамічнага плана, прынятага на пятым Усебеларускім народным сходзе, што адбыўся ў 2016 г., арыентавана на пераход да апераджальнай стратэгіі развіцця. Прыярытэтным кірункам развіцця Беларусі вы-

значана развіццё чалавечага патэнцыялу, г. зн. павышэнне дабрабыту, рост нараджальнасці і павелічэнне працягласці жыцця, забеспячэнне якасці аховы здароўя і адукацыі. Згодна з версіяй Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, Беларусь у 2018 г. заняла 53-е месца сярод 189 краін свету па індэксе развіцця чалавечага патэнцыялу (ахова і стан здароўя, стан адукацыі і ўзровень пісьменнасці) і ўвайшла ў групу краін з высокім узроўнем развіцця.

Такім чынам, распрацоўка і рэалізацыя беларускай мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця ўлічваюць існаванне таварна-грашовых рыначных адносін і неабходнасць захавання іх дзяржаўнага рэгулявання з мэтай абароны інтарэсаў насельніцтва.

Значок удзельніка пятага
Усебеларускага народнага
сходу

Новыя паняцці і тэрміны: прыватызацыя, сацыяльна арыентаваная эканоміка.

****** За выключныя заслугі ў сацыяльна-эканамічным развіцці краіны шэраг грамадзян атрымалі званне Героя Беларусі. Сярод іх — Павел Лук'янавіч Марыеў (нар. 1938), які быў генеральным дырэктарам вытворчага аб'яднання «БелАЗ». БелАЗ уваходзіць у лік вядучых сусветных прадпрыемстваў па вытворчасці кар'ернай тэхнікі. Заводу належыць каля 30% сусветнага рынку кар'эрных самазвалаў. Тут распрацаваны і выраблены самы вялікі ў свеце самазвал грузападымальнасцю 450 тон.

П. Л. Марыеў

Героем Беларусі стаў генеральны канструктар па аўтамабільнай тэхніцы Рэспублікі Беларусь ураджэнец Міншчыны Міхаіл Сцяпанавіч Высоцкі (1928—2013). Працоўную дзейнасць пачаў у першы пасляваенны год слесарам-зборшчыкам на МАЗе. Скончыў Мінскі аўтамеханічны тэхнікум (цяпер Мінскі дзяржаўны аўтамеханічны каледж імя акадэміка М. С. Высоцкага). У сваёй дыпломнай рабоце прапанаваў першы канвеер для зборкі МАЗаў. З імем М. С. Высоцкага звязана распрацоўка прынцыпова новай кампануюкі велікагрузных аўтамабіляў «кабіна над рухавіком». Гэтая вынаходка была рэалізавана ў МАЗ-500, серыйны выпуск якога пачаўся з 1965 г., і атрымала затым распаўсюджанне ва ўсім свеце. Пад кіраўніцтвам М. С. Высоцкага створана шэсць пакаленняў магістральных аўтацягнікоў, у тым ліку модульны аўтацягнік МАЗ-2000 «Перабудова», прызнаны аўтамабілем XXI ст. Міжнародны біяграфічны цэнтр у Кембрыджы прысвоіў М. С. Высоцкаму ганаровае званне «Чалавек года — 1997». На Захадзе ён атрымаў паважлівае прызванне «Майкл Грузавік».

М. С. Высоцкі

Ураджэнец Брэстчыны Пётр Пятровіч Пракаповіч (нар. 1942) стаў Героем Беларусі, калі быў старшынёй праўлення Нацыянальнага банка Рэспублікі Беларусь. У школе П. Пракаповіч сядзеў за адной партай з Пятром Клімуком — будучым лётчыкам-касманаўтам СССР, які першым з беларусаў пабываў у космасе. У час кіравання П. П. Пракаповіча фінансавай сферай быў зроблены значны ўнёсак у рэгуляванне тэмпаў сацыяльна-эканамічнага развіцця Беларусі. Дзякуючы яго намаганням у Пінску пабудаваны сучасны студэнцкі гарадок і спартыўны комплекс створанага ў 2006 г. Палескага дзяржаўнага ўніверсітэта.

П. П. Пракаповіч

М. А. Карчміт

Першым Героем Беларусі сярод прадстаўнікоў аграрнай сферы стаў уладжэнец Міншчыны Міхаіл Афанасьеўвіч Карчміт (1949—2004). Ён быў старшынёй сельскагаспадарчага вытворчага кааператыва «Агракамбінат „Сноў“» Нясвіжскага раёна, які з’яўляецца сапраўднай візітоўкай аграпрамысловага комплексу нашай краіны. Прыродны розум і багаты жыццёвы вопыт кіраўніка дазволілі агракамбінату ўпершыню ў рэспубліцы дасягнуць рэкорднага паказчыка ўраджаю ў 83,2 цэнтнера збожжавых з гектара. Як гаварыў сам М. Карчміт: «Жыць трэба дзеля таго, каб пакінуць штосьці значнае тым, хто прыйдзе заўтра».

А. І. Дубко

На працягу 23 гадоў, з 1972 па 1995 г., ўзначальваў аграпрамысловы калгас-камбінат «Прагрэс» уладжэнец Віцебшчыны Аляксандр Іосіфавіч Дубко (1938—2001), які стаў Героем Сацыялістычнай Працы. Затым ён працаваў старшынёй Гродзенскага абласнога выканаўчага камітэта. На гэтай пасадзе раскрыліся яго здольнасці як спрактыкаванага кіраўніка, які ўсяго сябе аддаваў працы. За выключныя заслугі перад дзяржавай і грамадствам А. Дубко атрымаў званне Героя Беларусі (пасмяротна). Сваёй працай ён садзейнічаў таму, каб людзі паверылі ва ўласныя сілы. І толькі самыя блізкія ведалі пра яго хворae сэрца.

В. А. Равяка

Званне Героя Беларусі атрымаў і старшыня сельскагаспадарчага вытворчага кааператыва «Прагрэс-Верцялішкі» Гродзенскага раёна ўладжэнец Гомельшчыны Васіль Афанасьеўвіч Равяка (нар. 1948). Ён ўзначальваў гэта прадпрыемства пасля А. Дубко. В. Равяка на аснове дасягненняў свайго слаўтага папярэдніка вывеў прадпрыемства ў лік лепшых у краіне і ператварыў яго ў школу перадавога гаспадарчага вопыту.

В. І. Крамко

Сярод Герояў Беларусі — старшыня сельскагаспадарчага прадпрыемства «Кастрычнік» Гродзенскага раёна ўладжэнец Гродзеншчыны Віталь Ільіч Крамко (1941—2009), які ўзначальваў прадпрыемства 25 гадоў. У яго быў адзін клопат: урадлівасць зямлі і дабрабыт тых, хто на ёй працуе. Ён любіў казаць: «Усё пачынаецца ад зямлі». Прадпрыемства, якім ён кіраваў, цяпер называецца «сельскагаспадарчы вытворчы кааператыў» і носіць яго імя.

1. Чаму пасля распаду СССР эканоміка Беларусі апынулася ў цяжкім становішчы?
2. У 1994 г. толькі што абраны Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь распачаў пасяджэнне ўрада з наступных пытанняў: «Вы ведаеце, што такое рыначная эканоміка? Вы ўмееце працаваць ва ўмовах рынку?» Тады гатовых адказаў яшчэ не было. Правядзіце дыскусію па гэтых пытаннях з улікам ведання беларускай мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця. Выкарыстайце метадычную парадку «Як браць удзел у дыскусіі (абмеркаванні)» на с. 178.
3. Ахарактарызуйце беларускую мадэль сацыяльна арыентаванай эканомікі з улікам рашэнняў Усебеларускіх народных сходаў.
4. У чым заключаецца ваша ўласная эканоміка (грашовыя даходы і выдаткі, гаспадарчая ці прадпрымальніцкая дзейнасць)?

§ 30. Знешняя палітыка Рэспублікі Беларусь

- Успомніце.**
1. Чаму БССР стала адной з краін — заснавальніц Арганізацыі Аб'яднаных Нацый?
 2. У чым заключалася прынцыповая пазіцыя А. А. Грамыкі па пытаннях савецкай знешняй палітыкі?
 3. Калі і ў сувязі з якімі падзеямі была створана Садружнасць Незалежных Дзяржаў?

Вучэбная задача. Вызначыць асноўныя прынцыпы і кірункі знешнепалітычнай дзейнасці Рэспублікі Беларусь на мяжы XX—XXI стст.

Прынцыпы і шматвектарны характар знешнепалітычнага курсу Рэспублікі Беларусь. Афармленне дзяржаўнага суверэнітэту абумовіла пачатак новага самастойнага этапу знешняй палітыкі Беларусі. Яе асноўныя прынцыпы былі замацаваны ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 г.

Артыкул 18 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь сцвярджае: «Рэспубліка Беларусь у сваёй знешняй палітыцы зыходзіць з прынцыпаў роўнасці дзяржаў, непрымянення сілы або пагрозы сілай, непарушнасці межаў, мірнага ўрэгулявання спрэчак, неўмяшання ва ўнутраныя справы і іншых агульнапрызнаных прынцыпаў і нормаў міжнароднага права».

Рэспубліка Беларусь як незалежная дзяржава па стане на 2016 г. прызнана 177 краінамі свету, з якімі яна ўсталявала і падтрымлівае дыпламатычныя адносіны.

Сведчаннем трываласці міжнароднага становішча нашай дзяржавы з'яўляецца яе членства ў міжнародных арганізацыях. Удзел у іх рабоце спрыяе далучэнню нашай краіны да працэсу глабалізацыі — утварэння сусветнага рынку капіталаў, тавараў, паслуг, інфармацыі, усталявання міжнародных сувязяў у эканамічнай, палітычнай, культурнай галінах.

У 1992 г. Рэспубліка Беларусь першай з краін СНД падпісала Заключны акт На- рады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе, а таксама Парыжскую хартыю для новай Еўропы. Такім чынам, наша дзяржава стала членам Арганізацыі па бяспецы і супра- коўніцтве ў Еўропе (АБСЕ).

Беларусь далучылася да міжнароднага Дагавора аб нераспаўсюджванні ядзернай зброі. У выніку ўся ядзерная зброя, якая размяшчалася раней на тэрыторыі Беларусі, была вывезена за яе межы. Беларусь разам з Казахстанам і Украінай сталі першымі ў свеце дзяржавамі, якія добраахвотна адмовіліся ад валодання ядзернай зброяй.

Ва ўмовах шматполюснага свету, які сфарміраваўся пасля распаду СССР, Рэспуб- ліка Беларусь паслядоўна прытрымліваецца шматвектарнага знешнепалітычнага курсу.

З перадвыбарнай праграмы Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнка ў 2001 г.

...Беларусь — у цэнтры Еўропы, і яна будзе жыць у адзінай Еўропе, у міры і зго- дзе з усімі суседзямі. Знешняя палітыка беларускай дзяржавы будзе заснавана на прынцыпах шматвектарнасці і захавання нормаў міжнароднага права. Саюзныя адносіны з братняй Расіяй — асноўны прыярытэт знешнепалітычнай дзейнасці кіраўніцтва Беларусі. Мы будзем будаваць самыя трывалыя адносіны з нашымі суседзямі і краінамі Садружнасці Незалежных Дзяржаў. Адначасова мы адкрыты для ўсебаковага і раўнапраўнага супрацоўніцтва з усімі дзяржавамі свету. ...будаваць свае адносіны з усімі дзяржавамі і міжнароднымі арганізацыямі мы будзем толькі зыходзячы з нацыянальных інтарэсаў, на аснове роўнасці і ўзаемнай павагі.

Вызначце, у чым заключаецца прычына прыняцця Рэспублікай Беларусь шматвектарнага знешнепалітычнага курсу.

Беларусь у Арганізацыі Аб'яднаных Нацый. Беларусь з самага пачатку сваёй знешнепалітычнай дзейнасці пацвердзіла прыхільнасць да прынцыпаў Статута ААН і Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека. Наша краіна ўлічвае рэкамендацыі «Парадку дня на XXI стагоддзе». Гэты дакумент быў прыняты на канферэнцыі ААН па навакольным асяроддзі і развіцці ў Рыа-дэ-Жанэйра ў 1992 г. У ім выкладзена праграма сусветнага супрацоўніцтва з мэтай гармані- зацыі ўзаемаадносін паміж чалавекам і прыродай. Беларусь атрымала міжнарод- ную дапамогу па лініі ААН, якая прыняла спецыяльную рэзалюцыю «Міжна- роднае супрацоўніцтва ў справе змякчэння наступстваў аварыі на Чарнобыль- ской атамнай электрастанцыі».

Наша краіна ў 2000 г. падпісала на саміце ў Нью-Ёрку Дэкларацыю тысячагоддзя. Гэты дакумент накіраваны на дасягненне мэт, звязаных з паляпшэннем становішча чалавека, пераадоленнем беднасці, галечы і голаду, умацаваннем здароўя, усталяваннем міру і падтрыманнем бяспекі, аховай навакольнага асяроддзя, абаронай правоў і дэмакратыі.

Беларусь выступае за рэфармаванне дзейнасці ААН, накіраванае на ўмацаванне яе патэнцыялу дзеля рэагавання на сучасныя выклікі і пагрозы. Рэспубліка Беларусь прапанавала распачаць у межах ААН дыскусію пра пачатак дыялогу на конт магчымасці пераадолення супярэчнасцяў паміж дзяржавамі і фарміравання новых міждзяржаўных адносін.

На пасяджэнні сесіі Генеральнай Асамблеі ААН у 2005 г. Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнка адзначыў: «ААН — гэта мы. Менавіта мы з вамі павінны ўзяць лёс планеты ў свае рукі. Мы з вамі павінны зразумець, што аднапалярны свет — гэта свет адналінейны. Больш таго — аднамерны. Мы з вамі павінны ўсвядоміць... Свабода выбару шляху развіцця — галоўная ўмова дэмакратычнага ўладкавання свету. Дзеля гэтага і стваралася наша Арганізацыя. ...Калі мы пагодзімся адзін з адным у гэтым, галоўным, то мы ажыццявім прынцыпы шматпалярнасці, разнастайнасці, свабоды выбару... Тады і ААН стане арганізацыяй па-сапраўднаму аб'яднаных нацый...»

Папрацуйце, выкарыстоўваючы прыём ключавога слова, з дадзеным гістарычным дакументам. Звярніцеся да адпаведнай метадычнай парады на с. 178.

Стварэнне Саюзнай дзяржавы Беларусі і Расіі. Асаблівае месца ў знешняй палітыцы нашай краіны займаюць узаемаадносіны з Расіяй. **14 мая 1995 г.** на рэспубліканскім рэферэндуме большасць беларусаў выказалася за падтрымку дзеянняў Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, накіраваных на эканамічную інтэграцыю з Расійскай Федэрацыяй. **Інтэграцыя** ўяўляе сабой працэс збліжэння, аб'яднання ў адзінае цэлае, узаемага супрацоўніцтва краін і іх эканомік, грамадскіх і палітычных структур, шматлікіх арганізацый.

Далейшаму паглыбленню адносін паміж Беларуссю і Расіяй паспрыяў падпісаны **2 красавіка 1996 г.** Дагавор аб утварэнні Супольніцтва Беларусі і Расіі. **2 красавіка 1997 г.** быў заснаваны Саюз Беларусі і Расіі. Гэты дзень абвешчаны Днём яднання народаў Беларусі і Расіі. Саюз Беларусі і Расіі стаў мадэллю міждзяржаўнага аб'яднання з больш высокай у параўнанні з СНД ступенню палітычнай і эканамічнай інтэграцыі.

Чарговым этапам у працэсе збліжэння Беларусі і Расіі стаў падпісаны **8 снежня 1999 г.** Дагавор аб стварэнні Саюзнай дзяржавы. Дагавор прадугледжвае не механічнае зліццё дзвюх дзяржаў ці паглыннанне адной дзяржавы другой, а іх аб'яднанне для рэалізацыі ўзаемавыгадных задач. Пры гэтым за Беларуссю і Расіяй захоўваецца статус суб'ектаў міжнароднага права і дзяржаўнага суверэнітэту.

Умацаванне сувязяў Рэспублікі Беларусь з краінамі Садружнасці Незалежных Дзяржаў. Утварэнне Еўразійскага эканамічнага саюза. Прыярытэтным кірункам і асновай знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь з’яўляецца аднаўленне на раўнапраўнай і ўзаемавыгаднай аснове сувязяў з дзяржавамі, якія раней уваходзілі ў склад СССР. Так, напрыклад, на постсавецкай прасторы Беларусь разам з Расіяй, Арменіяй, Казахстанам, Кыргызстанам, Таджыкістанам удзельнічае ў Арганізацыі дагавора аб калектыўнай бяспецы (АДКБ). АДКБ — гэта міжрадавая рэгіянальная ваенна-палітычная арганізацыя шасці дзяржаў, якая мае абарончую накіраванасць і заснавана на прыярытэце палітычных сродкаў па прадукцыйнасці і ліквідацыі ваенных канфліктаў. Пры гэтым зроблена агаворка, што беларускія вайскоўцы не будуць удзельнічаць у баявых дзеяннях па-за межамі Беларусі.

У 2015 г. пачаў дзейнічаць Дагавор аб стварэнні паміж Беларуссю, Расіяй і Казахстанам Еўразійскага эканамічнага саюза (ЕАЭС). Да ЕАЭС далучыліся Арменія і Кыргызстан. ЕАЭС — гэта міжнародная арганізацыя, прызначаная для фарміравання адзінай эканамічнай прасторы паміж краінамі-ўдзельніцамі. Для Беларусі з яе развітым прамысловым патэнцыялам і перавагай перапрацоўчых галін прамысловасці ўдзел у ЕАЭС адкрывае вялікі рынак збыту такой прадукцыі, як трактары, грузавыя аўтамабілі, халадзільнікі, мэбля і інш., ва ўмовах адсутнасці мытных падаткаў пры імпарце (увозе) і экспарце (вывазе) тавараў.

Эмблема Арганізацыі дагавора
аб калектыўнай бяспецы

Эмблема Еўразійскага
эканамічнага саюза

Вызначце, які сэнс маюць гэтыя эмблемы.

Узаемаадносіны Беларусі з Еўрапейскім Саюзам і іншымі краінамі свету. Важным напрамкам знешнепалітычнай дзейнасці Рэспублікі Беларусь з’яўляецца супрацоўніцтва з краінамі Еўрапейскага Саюза (Еўрасаюза). ЕС — адзін з ключавых гандлёва-эканамічных партнёраў Беларусі. З удзелам нашай краіны эфектыўна вырашаюцца еўрапейскія праблемы нелегальнай міграцыі, гандлю людзьмі, наркатрафіка, бяспекі граніц, урэгулявання канфліктаў. Беларусь разам з Азербайджанам, Арменіяй, Грузіяй, Малдовай, Украінай увайшла ў створанае пад кіраўніцтвам Еўрасаюза аб’яднанне «Усходняе партнёрства». Гэта аб’яднанне мае на мэце развіццё інтэграцыйных сувязяў паміж Еўрасаюзам і шасцю былымі

савецкімі рэспублікамі. Паступова вырашаецца пытанне змякчэння візавых бар'ераў паміж нашай краінай і ЕС. Уведзены бязвізавы рэжым знаходжання замежных грамадзян у Беларусі.

Беларусь у якасці краіны-партнёра далучылася да праграмы НАТА «Партнёрства дзеля міру». Яна накіравана на партнёрства ў галіне еўрапейскай бяспекі. Наша краіна выходзіць з таго, што ніводная з дзяржаў, у тым ліку краіны НАТА, на дадзены момант не з'яўляецца для нас патэнцыйным праціўнікам. Беларусь выступае за Еўропу без раздзяляльных межаў, пабудаваную на аснове прынцыпу калектыўнай адказнасці за будучыню ўсяго кантынента.

З даклада Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі на чацвёртым Усебеларускім народным сходзе ў 2010 г.

Статус «скрыжавання», якім геапалітычна надзелена Беларусь, мы разумеем як звязно, што звязвае, артэрыю паміж Захадам і Усходам. Але не як бар'ер, буфер ці санітарны кардон і ніякім чынам не прахадны двор.

Мы не маем намеру «выбіраць» паміж Еўрасаюзам і Расіяй... У нас уласнае месца ў Еўропе... свае геапалітычныя ідэнтычнасць і нацыянальныя інтарэсы...

Найбольш аптымальнай для нас з'яўляецца стратэгія «роўнай набліжанасці» да Усходу і Захаду.

Вызначце, у чым заключаецца стратэгія «роўнай набліжанасці» да Усходу і Захаду.

У нашай краіны склаліся стратэгічныя партнёрскія адносіны з Кітаем. Адзін з найбольш буйных праектаў гэтага партнёрства — Беларуска-Кітайскі індустрыяльны парк «Вялікі камень», размешчаны недалёка ад Мінска. У Кітаі створаны прадпрыемствы па зборцы, збыце і сэрвісным абслугоўванні кар'ерных самазвалаў БелАЗ, трактароў «Беларус», беларускай кормаўборачнай тэхнікі.

Асноўнымі гандлёва-эканамічнымі партнёрамі Беларусі з'яўляюцца таксама Расія, Украіна, Германія, Польшча, Латвія, Літва, Індыя.

Такім чынам, суверэнная Рэспубліка Беларусь прытрымліваецца шматвектарнага знешнепалітычнага курсу. Яна стала тэрыторыяй, свабоднай ад ядзернай зброі. Прыярытэтнымі кірункамі ў знешняй палітыцы з'яўляюцца ўмацаванне ўзаемасувязяў з Расіяй у межах Саюзнай дзяржавы, гандлёва-эканамічнае супрацоўніцтва з краінамі СНД у межах Еўразійскага эканамічнага саюза, паступовая інтэграцыя ў еўрапейскую прастору.

Новыя паняцці і тэрміны: інтэграцыя.

1. Якім чынам геаграфічнае становішча Рэспублікі Беларусь абумовіла шматвектарны характар яе знешняй палітыкі?
2. Якія кірункі знешнепалітычнай дзейнасці Рэспублікі Беларусь з'яўляюцца прыярытэтнымі і чаму?

3. Растлумачце прычынна-выніковую сувязь паміж наступствамі чарнобыльскай катастрофы і прыняццем «Парадку дня на XXI стагоддзе».
4. Вызначце, у чым заключаюцца перспектывы ўдзелу Беларусі ў Еўразійскім эканамічным саюзе.
5. Ахарактарызуйце этапы і вынікі інтэграцыйнага працэсу паміж Беларуссю і Расіяй.
6. Падрыхтуйце паведамленні пра развіццё ўзаемасувязяў Рэспублікі Беларусь з адной з краін свету і прэзентуйце іх пры правядзенні ўрока абагульнення па раздзеле V.

§ 31. Развіццё адукацыі і навукі, культуры і спорту

Успомніце. 1. Якія заслугі ўраджэнцаў Беларусі ў асваенні касмічнай прасторы?

2. У чым заключаўся ўнёсак С. Г. Скарапанава, Г. І. Сідарэнкі, М. С. Высоцкага ў развіццё адпаведна сельскай гаспадаркі, медыцыны, машынабудавання?

Вучэбная задача. Вызначыць ролю прадстаўнікоў навукі, літаратуры і мастацтва, алімпійскага спорту ў стварэнні сучаснага іміджу Беларусі.

Афармленне дзяржаўнага статусу беларускай і рускай моў. У 1990 г. Вярхоўны Савет прыняў Закон «Аб мовах у Беларускай ССР», згодна з якім беларуская мова абвешчалася дзяржаўнай. У Законе прадугледжвалася права свабоднага карыстання рускай мовай як мовай міжнацыянальных зносін, свабоднае развіццё і ўжыванне іншых нацыянальных моў. Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь, прынятая 15 сакавіка 1994 г., заканадаўча замацавала дзяржаўны статус беларускай мовы. У пачатку 1990-х гг. многія школы і вышэйшыя навучальныя ўстановы перайшлі на беларускую мову навучання. Беларуская мова пачала ўжывацца ў дзяржаўным справаходстве. Па ініцыятыве Прэзідэнта на рэспубліканскім рэферэндум 14 мая 1995 г. было вынесена пытанне аб статусе рускай мовы ў Беларусі. Большасць удзельнікаў рэферэндуму выказалася за наданне роўных правоў беларускай і рускай мовам. Палажэнне аб існаванні дзвюх раўнапраўных дзяржаўных моў у рэспубліцы было замацавана ў новай рэдакцыі Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, прынятай на рэспубліканскім рэферэндуме 24 лістапада 1996 г.

Развіццё нацыянальнай сістэмы адукацыі. Адукацыя разглядаецца як адзін з галоўных рэсурсаў развіцця беларускага грамадства. У нашай краіне рэалізуецца прынцып «адукацыя не на ўсё жыццё, адукацыя праз усё жыццё». За гады незалежнасці склалася нацыянальная сістэма адукацыі, якая сёння рэгулюецца Кодэксам Рэспублікі Беларусь аб адукацыі. Агульная сярэдняя адукацыя з'яўляецца 11-гадовай і ўключае пачатковую (I–IV класы), базавую (V–IX класы), сярэднюю (X–XI класы). Пасляхова скончыўшы базавую школу, маладыя людзі маюць магчымасць працягнуць навучанне ва ўстановах прафесійна-тэхнічнай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі. У адораных і зацікаўленых навучэнцаў ёсць магчымасць вывучаць вучэбныя прадметы на павышаным узроўні.

Масавай стала вышэйшая адукацыя. У 2015 г. Беларусь афіцыйна далучылася да **Балонскага працэсу**, арыентаванага на стварэнне еўрапейскай прасторы вышэйшай

адукацыі. Ва ўстановах вышэйшай адукацыі рыхтуюць спецыялістаў з улікам патрэб беларускай эканомікі. З’яўляюцца новыя спецыяльнасці, напрыклад, звязаныя з падрыхтоўкай кадраў у галіне лагістыкі, для работы на атамнай электрастанцыі і інш. Рэалізавана праграма комплекснай інфарматызацыі сістэмы адукацыі, выкарыстоўваюцца сучасныя інфармацыйныя, у тым ліку «воблачныя», тэхналогіі.

Буйныя мадукацыйна-культурныя цэнтры з’яўляюцца Нацыянальная бібліятэка Беларусі. Яе будынак стаў своеасаблівым сімвалам ведаў (**).

Дасягненні ў развіцці навукі. Цэнтрам развіцця беларускай навукі з’яўляюцца Нацыянальная акадэмія навук Беларусі. Беларускія навукоўцы ажыццяўляюць шмат важных даследаванняў практычна ва ўсіх галінах ведаў. У медыцыне распрацаваны тэхналогіі лячэння з дапамогай ствалавых клетак, дыягностыкі ракавых пухлін, штучныя клапаны для сэрца. Праводзяцца даследаванні па стварэнні штучнага інтэлекту, сістэм беспілотнага транспарту. У машынабудаванні створаны першы ў свеце самазвал БелАЗ грузападымальнасцю 450 т, які занесены ў Кнігу рэкордаў Гінеса, распрацаваны электробус «Вітаўт». Беларусь паспяхова стварае ўласную станцыю ў Антарктыдзе. Вучоныя-гісторыкі ў сваіх даследаваннях фарміруюць беларускае бачанне айчыннай гісторыі і дзяржаўнасці Беларусі.

У галіне фізікі лаўрэатам Нобелеўскай прэміі стаў урадженец Беларусі, савецкі і расійскі вучоны Ж. Алфёраў.

Жарэс Іванавіч Алфёраў (1930—2019) — урадженец Віцебска. У 1947 г. скончыў з залатым медалём мужчынскую сярэднюю школу ў Мінску. Любоў да фізікі яму прывіў яго школьны настаўнік. Праз шмат гадоў Ж. Алфёраў успамінаў: «...Першыя пасляваенныя гады — цяжкі час. У школе было пачное ацяпленне, і мы, вучні, самі пілавалі і калолі дровы. І фізкабінета тады ў нас не было. Якаў Барысавіч [настаўнік] праводзіў здвоеныя ўрокі, дакладней, гэта нават цяжка было назваць урокамі: ён чытаў сапраўдныя лекцыі, абыходзіўся з намі не як са школярамі, а як з дарослымі студэнтамі. <...> З тых часоў электроніка стала для мяне самай цікавай справай».

Ж.І. Алфёраў

Наш знакаміты зямляк удзельнічаў у распрацоўцы першых савецкіх транзістараў. Дзякуючы яго адкрыццям стала магчымым стварэнне валаконна-аптычнай сувязі, якая служыць асновай сучаснага інтэрнэту і без якой увогуле была б немагчыма якасная мабільная сувязь. Вынаходкі Ж. Алфёрава (лазерныя дыёды, інтэгральныя мікрасхемы — чыпы) дазволілі зрабіць звычайнымі такія рэчы, як прайгравальнік кампакт-дыскаў, пульт дыстанцыйнага кіравання, сонечныя батарэі, мабільныя тэлефоны, святлодыёды, дэкодары.

Жарэс Алфёраў быў простым, адкрытым і шчырым чалавекам. А распад СССР у свой час перажываў як асабістую трагедыю. Галоўным прынцыпам жыцця вядомага вучонага стаў дэвіз: «Змагацца і шукаць, знайсці і не здавацца». Ж. Алфёраў узнагароджаны ордэнам Францыска Скарыны, стаў ганаровым грамадзянінам Мінска і Віцебска.

1. *Выкажыце сваё стаўленне да жыццёвага прынцыпу Ж. Алфёрава.*
2. *За што вам даводзілася ці даводзіцца змагацца?*

Сведчаннем паступовага фарміравання інфармацыйнага грамадства стала стварэнне згодна з Дэкрэтам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь Парка высокіх тэхналогій (ПВТ). У **інфармацыйным грамадстве** сацыяльна-эканамічнае развіццё залежыць ад вытворчасці, перапрацоўкі, захавання, распаўсюджвання інфармацыі, што неабходная для працы (жыццядзейнасці) большасці людзей і з’яўляецца крыніцай змен, у тым ліку ў ладзе жыцця. Дзейнасць ПВТ дапамагае масаваму выкарыстанню інфармацыйных тэхналогій, стварэнню праграмнага забеспячэння. З 2018 г. дзейнічае Дэкрэт «Аб развіцці лічбавай эканомікі».

А. Навіцкі

У Беларусі ІТ-індустрыя стала галіной, што развіваецца найбольш дынамічна.

Рэспубліка Беларусь стала касмічнай дзяржавай. На касмадроме Байканур адбыўся паспяховы запуск беларускага касмічнага апарата. Наша краіна прыступіла да стварэння самастойнай сістэмы дыстанцыйнага зандзіравання Зямлі, якая дазволіць апэратыўна атрымліваць неабходныя звесткі з космасу. Урадженец Беларусі расійскі касманаўт Алег Навіцкі, які атрымаў званне Героя Расіі, здзейсніў два касмічныя палёты. На фотаздымку ён паказаны ў стане бязважкасці на арбітальнай касмічнай станцыі з Дзяржаўным сцягам, які пасля вяртання на Зямлю падараваў Музею сучаснай беларускай дзяржаўнасці.

Адлюстраванне гістарычнага мінулага і сучаснасці ў творах беларускай літаратуры і мастацтва. Да культурна-гістарычнай спадчыны беларускага народа звярнуўся шэраг пісьменнікаў. Сярод іх — Леанід Дайнека. Яго раманы «Меч князя Вячкі», «След ваўкалака», «Жалезныя жалуды» прысвечаны першаму дзяржаўнаму ўтварэнню ўсходніх славян на тэрыторыі Беларусі — Полацкаму княству і перыяду фарміравання Вялікага Княства Літоўскага. Аўтарам больш чым 30 кніг, у тым ліку па гісторыі, прысвечаных Святой Ефрасінні Полацкай, Кірылу Тураўскаму, Сімяону Полацкаму, з’яўляецца Алесь Марціновіч. Гістарычнае фэнтэзі з пяці авантурных раманаў пра шкаляра Пранціша Вырвіча, дзеянне якіх разварочваецца ў XVIII ст., належыць пярэ Людмілы Рублеўскай. Лаўрэатам Нобелеўскай прэміі ў галіне літаратуры ў 2015 г. стала грамадзянка Рэспублікі Беларусь пісьменніца Святлана Алексіевіч.

Статус гісторыка-культурнай спадчыны нададзены «Габелену стагоддзя». Яго аўтарам з’яўляецца народны мастак БССР Аляксандр Кішчанка. Габелен быў уручную вытканы на Барысаўскім камбінаце прыкладнога мастацтва, які цяпер носіць імя А. Кішчанкі. Яго плошча складае 266 м², а вага — 286 кг. У цэнтры сюжэта габелена — супрацьстаянне добра і зла, увасобленых у вобразах Хрыста і Антыхрыста. На габелене адлюстраваны

Габелен стагоддзя. Фрагмент.
Мастак А. Кішчанка. 1996 г.

ключавыя для ўсяго чалавецтва падзеі, а таксама больш за 80 вядомых дзеячаў XX ст. Сярод іх — Папа Рымскі, Уладзімір Ленін, Іосіф Сталін, Міхаіл Гарбачоў, Уінстан Чэрчыль, Фідэль Кастра. Мастак заўсёды казаў: «Не важна, чый партрэт ты пішаш, — гэта заўсёды твар нашай нацыі, нашага чалавека». «Габелен стагоддзя» ўнесены ў Кнігу рэкордаў Гінеса. У будынку ААН у Нью-Ёрку знаходзіцца яшчэ адзін габелен А. Кішчанкі — «Чарнобыль». А горад Мінск у мікрараёне «Усход» упрыгожваюць мазаічныя пано, створаныя на тарцах дамоў па эскізах мастака.

У жанры гістарычнай драмы плённа працуе Аляксей Дудараў. Яму належаць п'есы «Князь Вітаўт», «Ядзвіга», «Чорная панна Нясвіжа».

Гістарычнаму мінуламу нашай краіны прысвечаны спектаклі Нацыянальнага акадэмічнага Вялікага тэатра оперы і балета Рэспублікі Беларусь. Лёс полацкай князёўны Рагнеды адлюстраваны ў балете «Страсці» («Рагнеда»), прызнаным лепшай балетнай пастаноўкай свету ў 1996 г.

Алімпійскія дасягненні спартсменаў Рэспублікі Беларусь. Упершыню нацыянальная каманда прадстаўляла Рэспубліку Беларусь на XXVI Алімпійскіх гульнях 1996 г. у Атланце (ЗША). Першай у гісторыі суверэннай Беларусі двухразовай алімпійскай чэмпіёнкай стала ўрадженка Міншчыны Кацярына Хадатовіч (цяпер — Карстэн), якая выступала

К. Карстэн

ў акадэмічным веславанні, байдарцы-адзіночцы. Кацярына з’яўляецца ўдзельніцай сямі Алімпійскіх гульняў і прызёрам пяці з іх, шэсць разоў прызнавалася лепшай спартсменкай Беларусі. Яна — першы ў гісторыі суверэннай Беларусі поўны кавалер ордэна Айчыны.

Чатырохразовым бронзавым прызёрам па спартыўнай гімнастыцы на XXVI Алімпійскіх гульнях стаў урадженец Мінска Віталь Шчэрба — шасціразовы пераможца папярэдняй Алімпіяды 1992 г. у Барселоне (Іспанія). Як уладальнік шасці залатых медалёў, заваяваных на адной алімпіядзе, ён занесены ў Кнігу рэкордаў Гінеса. В. Шчэрба прызнаны лепшым спартсменам свету ў 1991—2000 гг.

В. Шчэрба

Папрацуйце, выкарыстоўваючы прыём загадкавай карцінкі, з фотаздымкам В. Шчэрбы, дзе ён адлюстраваны з залатым медалём, заваяваным на Алімпійскіх гульнях 1992 г. Звярніце ўвагу на выяву герба на майцы спартсмена. Скарытайцеся адпаведнай метадычнай парадай на с. 178.

Д. Домрачава

Адной з самых вядомых беларускіх спартсменаў у свеце з’яўляецца чатырохразовая алімпійская чэмпіёнка, урэдженка Мінска, біятланістка Дар’я Домрачава. У пачатку спартыўнай кар’еры яна выступала за зборную Расіі, бо разам з бацькамі ў чатырохгадовым узросце пераехала ў Сібір. У адным з інтэрв’ю яна шчыра сказала: «Я заўсёды ведала, што вярнуся дадому і буду выступаць за родную краіну. ...Мая Радзіма — Беларусь». У 2014 г. у Сочы (Расія) яна стала першай біятланісткай, што заваявала тры залатыя медалі на адной Алімпіядзе. За такія спартыўны подзвігі Домрачава атрымала званне Героя Беларусі. Яна — першая ў гісторыі краіны жанчына, ганараваная найвышэйшай узнагародай Рэспублікі Беларусь.

Адукацыя і навука, культура і спорт — нязменныя прыярытэты дзяржаўнай палітыкі ў Беларусі. У нашай краіне створаны ўмовы для рэалізацыі прынцыпу бесперапыннай адукацыі, для правядзення даследаванняў у розных галінах ведаў, далучэння грамадзян да нацыянальнай культурнай спадчыны. Паспехі беларусаў у навучы, культуры і спорце ўмацоўваюць імідж суверэннай беларускай дзяржавы на міжнароднай арэне.

Новыя паняцці і тэрміны: Балонскі працэс, інфармацыйнае грамадства.

**** Будынак Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі — гэта сапраўдны Храм кнігі. Пачынаецца ён са своеасаблівых «крылаў» — двух вялікіх рэльефаў, якія ўсталяваны па абодва бакі ад галоўнага ўваходу. Разам з шасціметровым помнікам Ф. Скарыны яны складаюць адзіны кампазіцыйны ансамбль. На крылах — заклік беларускага і ўсходнеславянскага першадрукара: «Каб быў дасканалы Божы чалавек», які падаецца на 18 мовах. Таксама адлюстраваны скарынаўскія выявы Сонца і Месяца, выказванні выдатных філосафаў і асветнікаў Беларусі, у тым ліку радкі Ф. Багушэвіча: «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!»**

Нацыянальная бібліятэка Беларусі

Інтэр'ер бібліятэкі аздабляюць творы мастацтва. Сярод іх — кампазіцыя народнага мастака БССР ураджэнца Гомельшчыны **Гаўрылы Вашчанкі** «Айчына», якая складаецца з чатырох частак. Яны адлюстроўваюць рамантычны Мірскі замак, гатычную Сынковіцкую царкву-крэпасць, барочны Сафійскі сабор у Полацку, класічны палацава-паркавы ансамбль Румянцавых-Паскевічаў у Гомелі. Міжнародным біяграфічным цэнтрам у Кембрыджы Г. Вашчанка прызнаны «Чалавекам XX стагоддзя». Па рашэнні ЮНЕСКА Мірскі замак-паркавы комплекс і архітэктурна-культурны комплекс былой рэзідэнцыі Радзівілаў у Нясвіжы ўнесены ў Спіс сусветнай культурнай спадчыны. Яны з'яўляюцца аднымі з самых каштоўных гісторыка-культурных аб'ектаў Беларусі, іх можна назваць своеасаблівымі брэндамі нашай краіны.

Увагу чытачоў бібліятэкі прыцягваюць асобы, адлюстраваныя на роспісах, прысвечаных абласцям нашай краіны і яе сталіцы. Брэстчыну сярод іншых прадстаўляюць Казімір Лышчынскі, Адам Міцкевіч, Напалеон Орда; Віцебшчыну — Ефрасіння Полацкая, Сімяон Полацкі, Язэп Драздовіч; Гомельшчыну — Кірыла Тураўскі, Мітрафан Доўнар-Запольскі; Гродзеншчыну — Ян Чачот, Алаіза Пашкевіч (Цётка); Магілёўшчыну — Пётр Мсціславец, Уладзіслаў Сыракомля, Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч; Міншчыну — Сымон Будны, Янка Купала, Якуб Колас; Мінск — Мікола Гусоўскі, Валенцій Ваньковіч, Станіслаў Манюшка, Францішак Багушэвіч, Максім Багдановіч.

З імёнамі каго з пералічаных дзеячаў звязана для вас малая Радзіма і з чаго яна для вас пачынаецца?

1. Як вы плануеце сваё далейшае навучанне: закончыць сярэднюю школу ці паступіць у ліцэй або каледж? Свой выбар патлумачце.
2. Як вы ацэньваеце свой узровень ведаў па гісторыі Беларусі? Ці спатрэбіцца вам гэтыя веды цяпер і ў будучым? Патлумачце, для чаго.
3. У сваім выступленні на чацвёртым Усебеларускім народным сходзе Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнка адзначыў: «Неабходна працаваць над стварэннем культурна-гістарычных брэндаў, якія маглі б ярка, пазітыўна і поўна прадставіць нашу краіну...» Вызначце, што з культурна-гістарычнай спадчыны

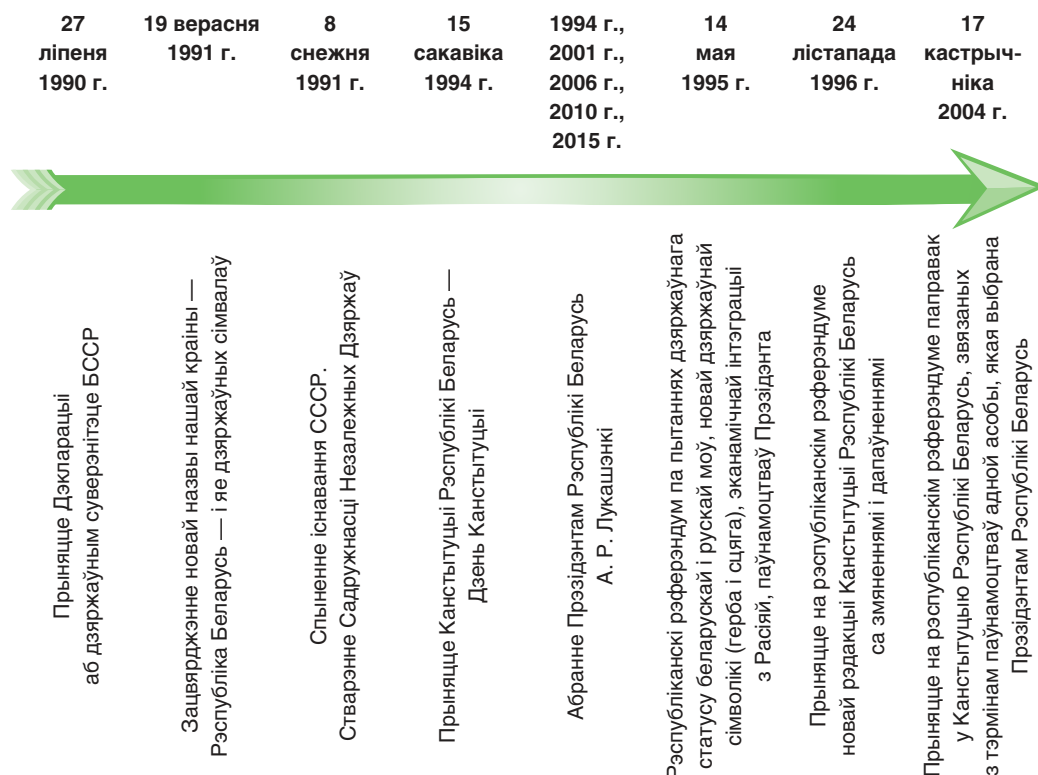
Беларусі, адлюстраванай у творах літаратуры і мастацтва, можа быць выкарыстана для стварэння сучаснага іміджу нашай краіны. Абгрунтуйце свой выбар.

4. Як бы вы адказалі на пытанні, што ставяць дзеячы нацыянальнай культуры ў сваіх творах: «Адкуль мы? Што мы за нацыя? Куды мы ідзем і што нас чакае ў будучым?» Правядзіце дыскусію сярод аднакласнікаў па гэтых пытаннях. Выкарыстайце метадычную парадку «Як браць удзел у дыскусіі (абмеркаванні)» на с. 178.
5. Якія з алімпійскіх дасягненняў спартсменаў Рэспублікі Беларусь выклікаюць у вас пачуццё гонару за нашу Радзіму?
6. Падрыхтуйце паведамленні пра сучасных дзеячаў беларускай літаратуры і мастацтва, у творчасці якіх знаходзяць адлюстраванне гістарычныя сюжэты і матывы роднага краю. Прэзентуйце паведамленні пры правядзенні ўрока абагульнення па раздзеле V.

§ 32. Абагульненне па раздзеле V

1. **Выкажыце сваё ўласнае стаўленне**, у тым ліку эмацыянальнае, да абазначаных на «стужцы часу» гістарычных падзей і растлумачце яго.

2. Знайдзіце і растлумачце ключавыя словы:

- у вытрымцы з Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 г. са змяненнямі і дапаўненнямі, прынятымі на рэспубліканскім рэферэндуме 24 лістапада 1996 г.:

«Артыкул 2. Чалавек, яго правы, свабоды і гарантыі іх рэалізацыі з'яўляюцца найвышэйшай каштоўнасцю і мэтай грамадства і дзяржавы...

Артыкул 3. Адзінай крыніцай дзяржаўнай улады і носьбітам суверэнітэту ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляецца народ»;

- у выступленні кіраўніка дэлегацыі Рэспублікі Беларусь на пасяджэнні Савета НАТА ў лістападзе 2002 г.:

«Права народа самастойна, без баязлівага пазірання на „замежнага дзядзьку“, будаваць свой уласны нацыянальны дом і рабіць пры гэтым надзейны ўнёсак у будаўніцтва бяспечнага дома еўрапейскага.

...Беларусь... была ў ліку нешматлікіх краін, якія забяспечылі сапраўдную, а не галівудскую перамогу над нацызмам... [Беларусь] першай і без якіх-небудзь умоў адмовілася ад ядзернай спадчыны СССР... знішчыла... больш звычайных узбраенняў за ЗША, Францыю і Вялікабрытанію, разам узятыя...

...мы штодня спыняем ...лавіну наркотыкаў, якая нясецца на Захад, і спыняем сустрэчны патока кантрабанды зброі і ядзерных матэрыялаў для тэрарыстаў...

Гэта... унёсак у бяспеку Еўропы...

...Мы страцілі ў мінулай вайне столькі сваіх сыноў і дачок, што гатовы зрабіць і зробім усё, каб не дапусціць новай трагедыі для свайго і іншых народаў...»

3. Параўнайце:

- планавую цэнтралізаваную мадэль эканомікі, што існавала ў БССР, і сацыяльна арыентаваную мадэль эканомікі, якая рэалізуецца ў Рэспубліцы Беларусь;
- ролю Камуністычнай партыі Беларусі ў савецкім і сучасным беларускім грамадстве;
- міжнароднае становішча і знешнюю палітыку БССР і Рэспублікі Беларусь.

4. Прыведзіце гістарычныя факты, якія адлюстроўваюць:

- працэс станаўлення прававой дзяржавы ў Рэспубліцы Беларусь;
- канстытуцыйнае палажэнне аб тым, што адзінай крыніцай дзяржаўнай улады ў нашай рэспубліцы з'яўляецца народ;
- рэалізацыю ў нашай краіне мадэлі сацыяльна арыентаванай эканомікі;
- развіццё ўзаемаадносін паміж Рэспублікай Беларусь і Расійскай Федэрацыяй.

5. Растлумачце прычынна-выніковы сувязі паміж гістарычнымі падзеямі, з'явамі, працэсамі:

- распад СССР → развіццё інтэграцыі паміж Беларуссю і краінамі СНД;
- абвешчэнне ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь прававой дзяржавы → рэалізацыя ў дзяржаўным кіраванні прынцыпу падзелу ўлады;
- афармленне дзяржаўнага суверэнітэту → правядзенне Рэспублікай Беларусь самастойнага знешнепалітычнага курсу.

6. Дакажыце, што:

- у Рэспубліцы Беларусь усталявалася прэзідэнцкая форма дзяржаўнага кіравання;
- у галіне гаспадарчых адносін пераважае іх дзяржаўнае рэгуляванне, накіраванае на сацыяльную абарону інтарэсаў насельніцтва;
- наша краіна прытрымліваецца шматвектарнага прынцыпу сваёй знешняй палітыкі;
- у галіне адукацыі рэалізуецца канстытуцыйнае права грамадзян на яе атрыманне;
- у творах літаратуры і мастацтва адлюстроўваецца гістарычная пераемнасць паміж рознымі пакаленнямі прадстаўнікоў беларускай нацыі.

7. Рашыце гістарычныя задачы:

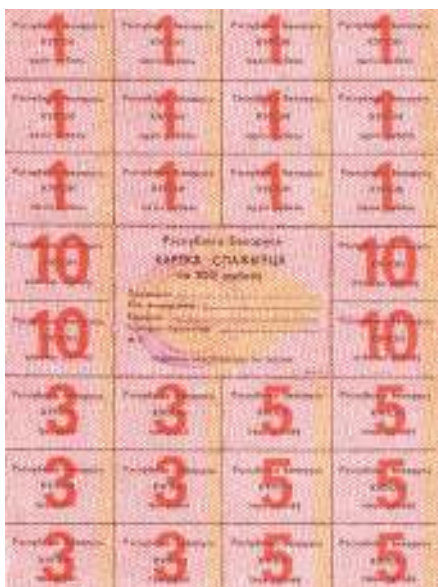
- вызначце, чаму ў Рэспубліцы Беларусь у 1994 г. згодна з Канстытуцыяй, як і ў іншых незалежных дзяржавах на тэрыторыі былога СССР, была ўведзена пасада Прэзідэнта, якая раней, адпаведна канстытуцыям савецкіх рэспублік, не прадугледжвалася;
- растлумачце вынікі апытанняў на тэму «Як вы ацэньваеце спыненне існавання СССР і рашэнне аб стварэнні СНД?», якія былі праведзены ў першай палове 1990-х гг. сярод жыхароў Беларусі:

Варыянты адказаў	1991 г.	1993 г.	1994 г.	1995 г.
Правільнае рашэнне, %	69	48	10	6
Няправільнае рашэнне, %	10	29	66	68
Цяжка адказаць, %	21	23	24	26

- вызначце прычыны з'явы, пра якую сведчаць наступныя статыстычныя паказчыкі. Калі ў 1990 г., прадаўшы 1 т малака, можна было купіць 3,6 т паліва, то ў 2007 г. для таго, каб купіць 1 т паліва, патрэбна было прадаць 4 т малака. У 1990 г., каб купіць збожжаўборачны камбайн, неабходна было прадаць 160 т зерня, а ў 2007 г. — каля 2 тыс. т;
- сфармулюйце кароткія тэзісы (лозунгі), якія раскрываюць сутнасць праграм сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь, прынятых на кожным з пяці Усебеларускіх народных сходаў;
- растлумачце, чаму Рэспубліка Беларусь добраахвотна адмовілася ад валодання ядзернай зброяй і абвясціла пра імкненне мець нейтральны міжнародны статус;
- выкажыце сваё меркаванне, з якой мэтай у студзені 1992 г. у Беларусі ў абарачэнне былі выпушчаны паказаныя на с. 167 купоны. Іх памер — з аркуш

школьнага сшытка — дазваляў прадаўцам у крамах выразаць нажніцамі квадрацік купона на суму пакупкі;

- вызначце, пра якую эканамічную з’яву сведчаць наміналы грашовых купюр Нацыянальнага банка Рэспублікі Беларусь. Улічыце, што па стане на сакавік 1995 г. 11 600 беларускіх рублёў былі эквівалентныя 1 долару. Самыя буйныя наміналы беларускіх грошай у 1995 г. былі роўныя 20 000 і 50 000 рублёў. Па стане на верасень 1999 г. 281 000 беларускіх рублёў была эквівалентная 1 долару. Самыя буйныя наміналы беларускіх грошай у 1999 г. былі роўныя 1 000 000 і 5 000 000 рублёў.

Купоны на атрыманне тавараў

Банкноты Нацыянальнага банка
Рэспублікі Беларусь 1990-х гг.

8. *Правядзіце ўяўнае інтэрв’ю з адной з гістарычных асоб:* М. С. Высоцкім, А. І. Дубко, У. М. Карватам, В. І. Ігнаценкам, А. М. Кішчанкам. Выкарыстайце метадычную парадку «Як правесці ўяўнае інтэрв’ю з гістарычнай асобай» на с. 179.
9. *Выступіце з прэзентацыяй падрыхтаваных вамі паведамленняў.*

§ 33. Наш край у другой палове 1940-х гг. — пачатку XXI ст.

Заданне 1. Вызначце, карыстаючыся картасхемамі вучэбнага дапаможніка і картамі атласа, адміністрацыйна-тэрытарыяльныя адзінкі, у складзе якіх знаходзіўся ў другой палове 1940-х — 1980-х гг. і знаходзіцца цяпер ваш населены пункт, і яго статус тады і зараз.

Заданне 2. Падрыхтуйце паведамленне пра абставіны жыцця аднаго з вашых землякоў, які ў другой палове 1940-х гг. — пачатку XXI ст. зрабіў унёсак у развіццё мясцовай гаспадаркі ці садзейнічаў развіццю адукацыі і навукі, літаратуры і мастацтва ў Беларусі. Запішыце яго ўспаміны або складзіце пытанні для правядзення ўяўнага ці рэальнага інтэрв'ю з ім.

Заданне 3. Падрыхтуйце паведамленне пра адзін з мясцовых помнікаў архітэктуры, звязаны з гістарычнымі падзеямі другой паловы 1940-х гг. — пачатку XXI ст.

Заданне 4. Складзіце план-праспект з апісаннем маршруту экскурсіі (падарожжа) па сваім родным краі (населеным пункце) і славутасцяў, якія сведчаць пра дасягненні вашых землякоў у другой палове 1940-х — 1980-я гг. і на мяжы XX—XXI стст.

Заданне 5. Падрыхтуйце паведамленне пра штодзённае жыццё і побыт мясцовых жыхароў, выгляд вашага населенага пункта. Выкарыстайце адзенне, прадметы побыту, хатняга ўжытку, кнігі, электронныя носьбіты інфармацыі і інш., якія з'яўляюцца своеасаблівымі атрыбутамі другой паловы 1940-х гг. — пачатку XXI ст. і адлюстроўваюць асаблівасці жыцця насельніцтва вашага рэгіёна. Звярніцеся па дапамогу да старэйшых.

Заданне 6. Падрыхтуйце індывідуальна ці ў групе праект «Славутасці роднага краю». Выкарыстайце адпаведную метадычную параду на с. 179.

Заданне 7. Падрыхтуйце і правядзіце экскурсію ў сваім школьным музеі, прысвечаную падзеям, якія адбыліся ў другой палове 1940-х гг. — пачатку XXI ст.

Заданне 8. Падрыхтуйце артыкул у газету, часопіс або электроннае выданне пра адну з гістарычных падзей у грамадска-палітычным, сацыяльна-эканамічным, культурным жыцці, якія адбыліся ў вашай мясцовасці ў другой палове 1940-х — 1980-я гг., альбо пра вырашэнне адной з актуальных праблем жыцця вашага рэгіёна на мяжы XX—XXI стст.

Заданне 9. Пачніце стварэнне сямейнага альбома, у якім будзе адлюстравана гісторыя вашай сям'і, увасобленая ў памятных рэчах, што належаць да другой паловы 1940-х гг. — пачатку XXI ст. (фотаздымкі, лісты і паштоўкі, грампластінкі, кнігі, значкі, маркі, цацкі, хатнія рэчы, адзенне, школьныя прылады і г. д.). Падрыхтуйце аповед пра адну з вашых сямейных рэліквій.

Заданне 10. Падрыхтуйце паведамленне аб тым, як пазнаёміліся вашы бацькі. Для прыкладу выкарыстайце іншыя гісторыі знаёмства.

Заданне 11. Распрацуйце брэнд (вызначце сімвал) вашага рэгіёна, які адлюстроўвае яго гісторыю ў другой палове 1940-х гг. — пачатку XXI ст. і спрыяе фарміраванню яго сучаснага станоўчага іміджу.

№ 22

Гістарычны слоўнік

Аблвыкамза́х (Абласны выканаўчы камітэт Саветаў рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў Заходняй вобласці і фронту) — першы найвышэйшы заканадаўчы орган савецкай улады ў перыяд з 26 лістапада 1917 г. па 2 студзеня 1919 г. на тэрыторыі Віцебскай, Магілёўскай, Мінскай і не акупаваных германскімі войскамі частках Віленскай і Смаленскай губерняў.

«Адлі́га» — назва перыяду другой паловы 1950-х — першай паловы 1960-х гг., звязанага са змякчэннем палітычнага рэжыму пасля смерці І. В. Сталіна, паступовым пераадоленнем культу яго асобы і пачаткам частковай рэабілітацыі нявінна пацярпелых ад палітычных рэпрэсій.

Аперáцыя «Баграціён» — стратэгічная наступальная аперацыя Чырвонай Арміі 23 чэрвеня — 29 жніўня 1944 г., у выніку якой БССР была вызвалена ад германскіх захопнікаў.

Аса́днікі — былыя афіцэры польскай арміі, якіх за заслугі ў польска-савецкай вайне 1919—1921 гг. польскія ўлады надзялялі зямельнымі ўчасткамі на тэрыторыі Заходняй Беларусі ў перыяд яе знаходжання ў складзе Польшчы.

Бало́нскі працо́ — працэс збліжэння сістэм адукацыі краін Еўропы з мэтай стварэння адзінай прасторы вышэйшай адукацыі.

Белаве́жскае пагаднё́нне — неафіцыйная назва міждзяржаўнага пагаднення аб стварэнні СНД, падпісанага ў Белавежскай пушчы 8 снежня 1991 г. кіраўнікамі Расіі, Украіны і Беларусі, у якім абвешчалася пра спыненне існавання СССР.

Белару́сіза́цыя — назва палітыкі КП(б)Б па нацыянальна-дзяржаўным і нацыянальна-культурным будаўніцтве ў БССР у 1920-я гг.

Белнацка́м (Беларускі нацыянальны камісарыят) — аддзел Народнага камісарыята па справах нацыянальнасцяў РСФСР, створаны ў пачатку 1918 г. Прапанаваў у якасці першапачатковай формы савецкай дзяржаўнасці Беларусі яе абласную аўтаномію ў складзе РСФСР.

Брэ́сцкі мір — дагавор, заключаны 3 сакавіка 1918 г. у выніку мірных перамоў у Брэст-Літоўску паміж Савецкай Расіяй, з аднаго боку, і Германіяй, Аўстра-Венгрыяй, Балгарыяй, Турцыяй — з другога. Азнаменаваў выхад Расіі з Першай сусветнай вайны. Большая частка тэрыторыі Беларусі апынулася пад германскай акупацыяй. Скасаваны савецкім урадам у лістападзе 1918 г. пасля паражэння аўстра-германскага блока ў Першай сусветнай вайне і перамогі Лістападаўскай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі ў Германіі.

«Бу́ферная дзяржа́ва» — умоўная назва дзяржавы, тэрыторыя якой выкарыстоўваецца ў якасці пагранічнай зоны паміж краінамі, што варагуюць, у мэтах недапушчэння вырашэння іх канфлікту ўзброеным шляхам. Прыкладам такой дзяржавы лічыцца Літбел, якая існавала ў 1919 г. у мэтах прадухілення ўзброенага сутыкнення паміж Савецкай Расіяй і Польшчай.

«Ваённы камунізм» — назва эканамічнай палітыкі ў Савецкай Расіі ў 1918—1920 гг. Для яе былі характэрны пераход кіравання эканомікай і сістэмай размеркавання прадуктаў у рукі дзяржавы, нацыяналізацыя прамысловасці, увядзенне харчразвёрсткі, адмена прыватнага гандлю і абмежаванне таварна-грашовых адносін.

Вялікая Айчынная вайна — вайна СССР з нацыскай Германіяй і яе саюзнікамі з 22 чэрвеня 1941 г. па 9 мая 1945 г., складовая частка Другой сусветнай вайны, якая завяршылася перамогай СССР і краін антыгітлераўскай кааліцыі.

Галоўнасць — дэмакратычны прынцып, які забяспечвае адкрытасць работы органаў кіравання, даступнасць для грамадскай звестак пра іх дзейнасць, у першую чаргу з дапамогай сродкаў масавай інфармацыі, магчымасць рэалізоўваць дэмакратычныя свабоды слова і друку.

Генацыд — знішчэнне пэўных груп насельніцтва па расавых, нацыянальных, рэлігійных прыметах.

Гэта — у гады Другой сусветнай вайны гарадскія канцэнтрацыйныя лагеры, якія ствараліся для масавага знішчэння яўрэйскага насельніцтва на акупаванай германскімі войскамі тэрыторыі.

Грамадзянская нацыя — сацыякультурная і палітычная супольнасць людзей, што складалася гістарычна, мае тэрыторыю сталага пражывання незалежна ад нацыянальнасці і аб'яднана адным дзяржаўным кіраваннем, а таксама грамадзянствам.

Грамадзянская супольнасць — грамадскія структуры, якія ўзаемадзейнічаюць з дзяржавай, але не залежаць ад яе; тып узаемаадносін паміж дзяржавай і грамадствам, пры якім правы грамадзян абаронены законам і ўлада перадае частку сваіх функцый мясцовым органам самакіравання.

Грамадзянств — прававая прыналежнасць асобы да дзяржавы.

Дзяржава — палітычная форма арганізацыі грамадства, з дапамогай якой рэгулююцца сумесная дзейнасць і ўзаемаадносіны людзей; тэрытарыяльны саюз (аб'яднанне, супольнасць) грамадзян, утвораны з мэтай абароны іх правоў на жыццё, свабоду, маёмасць.

Дзяржаўны суверэнітэт — незалежнасць і самастойнасць дзяржавы ва ўнутранай і знешняй палітыцы, якая не дапускае ўмяшання звонку.

Ідэалогія — сістэма прававых, палітычных, маральных, філасофскіх, рэлігійных, мастацкіх поглядаў і ідэй, якія адлюстроўваюць пазіцыю палітычнай партыі, групы людзей або асобы.

Ідэалогія беларускай дзяржавы — сукупнасць ідэй і ідэалаў, што адлюстроўваюць нацыянальна-гістарычныя традыцыі і каштоўнасці сучаснай беларускай нацыі як палітычнай супольнасці, якая мае ўласную дзяржаўнасць і аб'яднана адзінствам мэты пабудовы моцнай і квітнеючай Беларусі.

Індустрыялізацыя — працэс хуткага стварэння буйной машыннай вытворчасці ва ўсіх галінах народнай гаспадаркі і пераважнага развіцця прамысловасці. Ажыццяўлялася ў 1920—1930-я гг. у БССР фарсіраванымі (паскоранымі) тэмпамі ў форме пераважнага развіцця лёгкай і перапрацоўчай прамысловасці.

Індустрыяльнае грамадства — грамадства, для якога характэрныя падзел працы, спецыялізацыя вытворчасці і яе аўтаматызацыя, арыентацыя вытворчасці на рынак, выкарыстанне ў вытворчасці дасягненняў навукі і тэхнікі, урбанізацыя.

Інтэграцыя — працэс збліжэння, аб'яднання ў адзінае цэлае, узаемнага супрацоўніцтва краін і іх эканомік, грамадскіх і палітычных структур, шматлікіх арганізацый.

Інфармацыйнае грамадства — грамадства, у якім сацыяльна-эканамічнае развіццё залежыць ад вытворчасці, перапрацоўкі, захавання, распаўсюджвання інфармацыі, што неабходная для працы (жыццядзейнасці) большасці людзей і з'яўляецца крыніцай змяненняў, у тым ліку ў ладзе жыцця. Для такога грамадства характэрныя вызначальныя роля навукі і тэхнікі, масавае выкарыстанне інфармацыйных тэхналогій.

Кааперацыя — форма арганізацыі, пры якой адбываецца добраахвотнае аб'яднанне людзей для сумеснай працы: напрыклад, таварыства па сумеснай апрацоўцы зямлі, гандлёвы кааператыв.

Калектывізацыя — аб'яднанне дробных індывідуальных гаспадарак сялян у буйныя калектывныя гаспадаркі (калгасы). Праводзілася ў БССР у канцы 1920-х — пачатку 1930-х гг. (у Заходняй Беларусі з 1940 г. і адразу пасля завяршэння Вялікай Айчыннай вайны). Ажыццяўлялася як суцэльная, з ігнараваннем прынцыпу добраахвотнасці пры ўступленні ў калгасы і прымусовым раскулачваннем. Суправаджалася масавым і паскораным высяленнем сялянства з хутароў у калгасныя цэнтры.

Камсамол Беларусі (Камуністычны саюз моладзі Беларусі) — камуністычная па сваіх мэтах грамадская моладзевая арганізацыя, якая дзейнічала ў Савецкай Беларусі пад кіраўніцтвам Камуністычнай партыі. Аформіўся ў 1918 г. У 1924 г. атрымаў назву «Ленінскі Камуністычны саюз моладзі Беларусі» (ЛКСМБ). У 1924—1938 гг. у Заходняй Беларусі, якая знаходзілася ў складзе Польшчы, дзейнічаў Камуністычны саюз моладзі Заходняй Беларусі. Камсамольцы бралі актыўны ўдзел у грамадска-палітычным, сацыяльна-эканамічным, культурным жыцці БССР.

Каранізацыя — кірунак у палітыцы беларусізацыі па вылучэнні прадстаўнікоў карэннай нацыі — беларусаў — на адказную работу і кіроўныя пасады ў партыйныя, савецкія, дзяржаўныя органы.

Культ асобы — празмернае ўзвышчванне ролі аднаго чалавека ў жыцці грамадства, прыпісванне яму вызначальнага ўплыву на ход гістарычных падзей.

«Лінія Керзана» — умоўная назва лініі размежавання беларускіх і польскіх зямель. Сваю назву атрымала ад імя міністра замежных спраў Вялікабрытаніі лорда Керзана, якім была прапанавана і рэкамендавана як лінія перамер'я на Парыжскай мірнай канферэнцыі ў снежні 1919 г. па выніках Першай сусветнай вайны. Была ўзята за аснову пры вызначэнні дзяржаўнай мяжы паміж Польшчай і СССР у жніўні 1945 г.

Літбел — скарачанае назва Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Літвы і Беларусі, заснаванай у лютым 1919 г. як дзяржаўнае ўтварэнне на тэрыторыі Віленскай, Мінскай, частак Гродзенскай і Ковенскай губерняў з цэнтрам у Вільні. Фактычна існавала да ліпеня 1919 г.

Нацыянал-дэмакраты́з — кірунак грамадска-палітычнай думкі, які спалучаў агульнадэмакратычныя ідэі з задачамі сацыяльнага і нацыянальнага вызвалення прыгнечаных народаў. У Беларусі ўзнік у канцы XIX — пачатку XX ст. і меў на мэце адраджэнне нацыянальнай культуры і самасвядомасці беларускага народа. У сярэдзіне 1920-х гг. абвешчаны Камуністычнай партыяй варожай антысавецкай палітыкай, скіраванай супраць дасягненняў Кастрычніцкай рэвалюцыі.

Нацыяналіза́цыя — перадача прыватных прадпрыемстваў і галін эканомікі, а таксама зямлі ў дзяржаўную ўласнасць.

Новая эканамі́чная палі́тыка (нэп) — палітыка Камуністычнай партыі ў 1920-я гг. у Савецкай Расіі і СССР. Была звязана з пошукам шляхоў пераадолення пасляваеннай разрухі і будаўніцтвам сацыялізму. Прадугледжвала адмову ад прынцыпаў палітыкі «ваеннага камунізму» і выкарыстанне таварна-грашовых адносін.

Остарба́йтары — назва ўсходніх рабочых, вывезеных у гады Другой сусветнай вайны германскімі захопнікамі з акупаваных тэрыторый на прымусовыя работы ў Германію і еўрапейскія краіны, якія знаходзіліся ў складзе германскага блока.

Паланіза́цыя — сістэма мерапрыемстваў польскіх дзяржаўных органаў улады, устаноў культуры, каталіцкага духавенства па асіміляцыі беларускага насельніцтва.

Паліты́чныя рэпрэ́сіі — розныя меры прымусу, якія ўлады ўжываюць па палітычных матывах.

Партызанскі рух — узброеная барацьба шырокіх пластоў насельніцтва, аб'яднаная ў арганізаваныя фарміраванні на акупаванай тэрыторыі, супраць захопнікаў, за свабоду і дзяржаўную незалежнасць.

Патрыяты́чнае падбо́лле — нелегальныя арганізацыі на акупаванай тэрыторыі, дзейнасць якіх была накіравана на зрыў акупацыйнай палітыкі і аднаўленне дзяржаўнай незалежнасці.

Паход Чырвона́й А́рміі ў Заходнюю Белару́сь — вайсковая аперацыя Чырвонай Арміі ва ўмовах пачатку Другой сусветнай вайны. 17 верасня 1939 г. Чырвоная Армія перайшла савецка-польскую мяжу з мэтай абароны заходнебеларускага насельніцтва, якое знаходзілася ў складзе Польшчы паводле Рыжскага міру 1921 г. Да 25 верасня савецкія войскі поўнасю занялі Заходнюю Беларусь і стварылі ўмовы для яе ўз'яднання з БССР.

Перабудова́ — назва палітыкі, распачатай з сярэдзіны 1980-х гг. кіраўніцтвам СССР на чале з М. С. Гарбачовым. Прывяла да значных змен ва ўнутрыпалітычным і міжнародным жыцці, звязаных з галоснасцю, дэмакратызацыяй, спробамі паскарэння тэмпаў развіцця эканомікі. У выніку супярэчлівасці і непаслядоўнасці палітыкі перабудовы адбылося абвастрэнне крызісу ва ўсіх сферах жыцця грамадства, які завяршыўся распадам СССР.

План «Барбароса» — план вайны нацысцкай Германіі супраць СССР, які прадугледжваў разгром Чырвонай Арміі ў «маланкавай вайне» (хуткацечнай ваеннай кампаніі).

План «Ост» — генеральны план нацысцкай Германіі па каланізацыі Усходняй Еўропы (у тым ліку БССР) і германізацыі насельніцтва гэтага рэгіёна.

Пра́веднікі наро́даў све́ту — сучасная назва тых людзей, якія ў час Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў ратавалі асоб яўрэйскай нацыянальнасці.

Прыватыза́цыя — раздзяражэнне, пераход маёмасці з дзяржаўнай уласнасці ў прыватную або калектыўную.

Пяціго́дка — форма цэнтралізаванага планавага сацыяльна-эканамічнага развіцця СССР у выглядзе дзяржаўных пяцігадовых планаў, якія складаліся на аснове рашэнняў Камуністычнай партыі. У БССР першы пяцігадовы план развіцця народнай гаспадаркі быў разлічаны на 1928/29—1932/33 гг.

Раскула́чванне — палітыка савецкай улады пры стварэнні калгасаў, звязаная з пераследам сялян па прыкмеце маёмаснага становішча. У 1929 г. з пачаткам усеагульнай калектывізацыі сельскай гаспадаркі ператварылася ў палітыку ліквідацыі кулацтва як класа.

Ры́жскімір — мірны дагавор, заключаны 18 сакавіка 1921 г. у Рызе паміж РСФСР і Украінай, з аднаго боку, і Польшчай — з другога. Згодна з дагаворам да Польшчы адыходзіла значная частка тэрыторыі Беларусі, а за ССРБ захоўвалася толькі шэсць павеатаў Мінскай губерні. Дагавор дзейнічаў да пачатку Другой сусветнай вайны і ўз'яднання ў 1939 г. Заходняй Беларусі з БССР.

Рэабіліта́цыя — аднаўленне добрага імя і правоў нявінна асуджаных.

«Рэ́йкавая вайна́» — умоўная назва аперацыі савецкіх партызан у 1943—1944 гг. па адначасовым масавым разбурэнні чыгуначных камунікацый на акупаванай тэрыторыі з мэтай дэзарганізацыі ваенных перавозак ворага.

Рэфе́рэнду — усенароднае галасаванне па найважнейшых пытаннях развіцця краіны.

Саве́цкая грама́дска-паліты́чная сістэ́м — сістэма адносін у грамадстве, якая ўсталявалася ў СССР (у тым ліку ў БССР) і характарызавалася існаваннем аднапартыйнасці, кантролем дзяржавы над грамадскім жыццём, панаваннем дзяржаўнай уласнасці на сродкі вытворчасці, марксісцка-ленінскай ідэалогіяй. Згодна з Канстытуцыяй 1927 г. палітычнай асновай БССР абвешчаліся Саветы рабочых, сялянскіх і чырвона-армейскіх дэпутатаў. У адпаведнасці з Канстытуцыяй БССР 1937 г. аснову гэтай сістэмы складалі Саветы дэпутатаў працоўных, а паводле Канстытуцыі БССР 1978 г. — Саветы народных дэпутатаў.

Саве́цкі чырво́нец — грашовая адзінка, якая была ўведзена ў час правядзення новай эканамічнай палітыкі і была роўная дарэвалюцыйнай (да 1917 г.) 10-рублёвай залатой манеце. Чырвонец вырабляўся з золата і мог замяняцца папяровымі грашыма.

Сацыя́льна арыентава́ная экано́міка — мадэль эканамічнага развіцця, пры якой суіснуюць дзяржаўны і прыватны сектары эканомікі, а дзяржава адыгрывае вызначальную ролю ў рэгуляванні эканамічных працэсаў і фарміраванні ўмоў для забеспячэння патрэб насельніцтва.

Усебелару́скі наро́дны сход — асаблівая форма народаўладдзя ў Рэспубліцы Беларусь, агульны сход прадстаўнікоў улады і беларускага грамадства, на якім

абмяркоўваюцца вынікі сацыяльна-эканамічнага развіцця і зацвярджаюцца планы на наступны пяцігадовы тэрмін.

Федэрацыя — форма дзяржаўнага ўтварэння, пры якой дзяржавы, што ўваходзяць у саюз, падпарадкоўваюцца адзінаму цэнтру і пры гэтым захоўваюць самастойнасць у вырашэнні асобных пытанняў унутранай палітыкі. У федэрацыі дзейнічаюць адзіныя канстытуцыя, органы дзяржаўнай улады, існуе адзінае грамадзянства, уводзяцца агульныя грашовыя адзінкі.

Харчпадатак — адзін з элементаў новай эканамічнай палітыкі, які ўводзіўся ў 1921 г. замест харчразвёрсткі, што існавала раней. Абвяшчаўся загадзя, напярэдадні сяўбы, а па сваім памеры быў меншы за харчразвёрстку. Пасля выплаты харчпадатку селянін ва ўмовах свабоды гандлю мог прадаць лішкі прадуктаў на рынку, што сведчыла пра таварна-грашовыя адносіны.

Харчразвёрстка — элемент палітыкі «ваеннага камунізму» ў Савецкай Расіі ў 1918—1920 гг.; сістэма нарыхтовак прадуктаў, пры якой сяляне абавязаны былі здаваць дзяржаве ўсе лішкі прадукцыі, у першую чаргу збожжа.

Чарнобыльская катастрофа — аварыя на Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі 26 красавіка 1986 г., якая прывяла да радыеактыўнага забруджвання значнай тэрыторыі Беларусі. Лічыцца самай маштабнай тэхнагеннай катастрофай XX ст. Наступствамі сталі пагаршэнне стану здароўя насельніцтва рэспублікі і велізарныя эканамічныя страты.

Храналагічная табліца

25 кастрычніка (7 лістапада) 1917 г.	Кастрычніцкае ўзброенае паўстанне ў Петраградзе. Пераход улады да Саветаў. Пачатак Кастрычніцкай рэвалюцыі і ўсталяванне савецкай улады ў Беларусі
5—18 снежня 1917 г.	Скліканне Усебеларускага з'езда
3 сакавіка 1918 г.	Падпісанне Брэсцкага мірнага дагавора
25 сакавіка 1918 г.	Абвяшчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР) і яе незалежнасці
1 студзеня 1919 г.	Стварэнне Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі (ССРБ)
3, 27 лютага 1919 г.	Прыняцце на I Усебеларускім з'ездзе Саветаў Дэкларацыі аб аб'яднанні Сацыялістычных Савецкіх Рэспублік Літвы і Беларусі і афіцыйнае афармленне Літбел
31 ліпеня 1920 г.	Другое абвяшчэнне ССРБ
18 сакавіка 1921 г.	Падпісанне Рыжскага мірнага дагавора
1921 г.	Пераход да новай эканамічнай палітыкі
1922 г.	Стварэнне Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік (СССР)
1924 — канец 1920-х гг.	Ажыццяўленне палітыкі беларусізацыі
1924 г., 1926 г.	Першае і другое ўзбуйненні тэрыторыі БССР
1925 г.	Пачатак ажыццяўлення індустрыялізацыі
1929 г.	Пачатак суцэльнай калектывізацыі сельскай гаспадаркі
1 верасня 1939 г.	Напад Германіі на Польшчу. Пачатак Другой сусветнай вайны
17 верасня 1939 г.	Пачатак паходу войскаў Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь
2, 14 лістапада 1939 г.	Зацвярджэнне Законаў аб уключэнні ў склад СССР Заходняй Беларусі і яе ўз'яднанні з БССР (прыняцці ў склад БССР)

22 чэрвеня 1941 г.	Напад Германіі на СССР. Пачатак Вялікай Айчыннай вайны
3 ліпеня 1944 г.	Дзень вызвалення ад германскіх захопнікаў сталіцы БССР г. Мінска
9 мая 1945 г.	Дзень Перамогі савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне
26 чэрвеня 1945 г.	Падпісанне дэлегацыяй БССР Статута ААН
26 красавіка 1986 г.	Аварыя на Чарнобыльскай АЭС
27 ліпеня 1990 г.	Прыняцце Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце БССР
25 жніўня 1991 г.	Наданне статусу канстытуцыйнага закону Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце БССР
19 верасня 1991 г.	Зацвярджэнне новай назвы нашай краіны — Рэспубліка Беларусь — і яе дзяржаўных сімвалаў
8 снежня 1991 г.	Спыненне існавання СССР. Стварэнне Садружнасці Незалежных Дзяржаў
15 сакавіка 1994 г.	Прыняцце Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь — Дзень Канстытуцыі
1994, 2001, 2006, 2010, 2015 гг.	Абранне Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі
14 мая 1995 г.	Рэспубліканскі рэферэндум па пытаннях дзяржаўнага статусу беларускай і рускай моў, новай дзяржаўнай сімволікі (герба і сцяга), эканамічнай інтэграцыі з Расіяй, паўнамоцтваў Прэзідэнта
1996, 2001, 2006, 2010, 2016 гг.	Прыняцце планаў сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на першым, другім, трэцім, чацвёртым, пятым Усебеларускіх народных сходах
2 красавіка 1996 г.	Падпісанне Дагавора аб стварэнні Супольніцтва Беларусі і Расіі. Абвяшчэнне 2 красавіка Днём яднання народаў Беларусі і Расіі
24 лістапада 1996 г.	Прыняцце на рэспубліканскім рэферэндуме новай рэдакцыі Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь са змяненнямі і дапаўненнямі. Перанясенне Дня Незалежнасці Рэспублікі Беларусь (Дня Рэспублікі) з 27 на 3 ліпеня

2 красавіка 1997 г.	Утварэнне Саюза Беларусі і Расіі
8 снежня 1999 г.	Падпісанне Беларуссю і Расіяй Дагавора аб стварэнні Саюзнай дзяржавы
17 кастрычніка 2004 г.	Прыняцце на рэспубліканскім рэферэндуме паправак у Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь, звязаных з тэрмінам паўнамоцтваў адной асобы, якая выбрана Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь
2015 г.	Пачатак дзеяння Дагавора аб стварэнні Еўразійскага эканамічнага саюза з удзелам Беларусі, Расіі, Казахстана, Арменіі, Кыргызстана

Метадычныя парады

Як выкарыстоўваць метадычны прыём ключавога слова

1. Прачытайце тэкст і вызначце ў ім ключавое слова, якое з’яўляецца асноўным паняццем.
2. Знайдзіце ў тэксце або ўтварыце ад іншых слоў два прыметнікі, якія характарызуюць ключавое слова (паняцце).
3. Адшукайце ў тэксце або пераўтварыце з іншых слоў тры дзеясловы, якія тлумачаць ключавое слова (паняцце).
4. Складзіце кароткую фразу (5—7 слоў), якая будзе служыць высновай па змесце матэрыялу, што вывучаецца.
5. Кратка сфармулюйце ўласнае ўражанне ад факта, з’явы, з якімі вы пазнаёміліся.

Як браць удзел у дыскусіі (абмеркаванні)

1. Уступайце ў размову, калі вам ёсць што сказаць ці ваша думка не супадае з іншымі меркаваннямі.
2. Пры выступленні старайцеся гаварыць каротка, зразумела, выразна і сваімі словамі.
3. Разглядайце любую думку як пэўную гіпотэзу (здагадку), якую трэба праверыць, абгрунтаваць, даказаць. Нічога не прымайце на веру.
4. Памятайце, што лепшы сродак доказу думкі і яе абвяржэння — дакладныя гістарычныя факты.
5. Не імкніцеся пры доказе сваёй думкі абавязкова аспрэчыць іншае меркаванне. Калі абгрунтавана даказана памылковасць вашага пункту гледжання, то лепш пагадзіцца. Памятайце, што галоўнае ў дыскусіі — не перамога ў спрэчцы, а новыя веды.
6. Калі вы не здолелі выказаць уласнае меркаванне, то ўсё ж такі не лічыце ваш удзел у дыскусіі дарэмным. Бывае важна пазнаёміцца з іншымі пунктамі гледжання.

Як працаваць з гістарычнай ілюстрацыяй, якая ўяўляе сабой загадкавую карцінку

1. Вызначце, што за гістарычная падзея ці з’ява адлюстравана на малюнку (ілюстрацыі).
2. Адшукайце элементы ілюстрацыі, якія ўяўляюць сабой парадокс (пэўную неадпаведнасць, супярэчнасць, двухсэнсоўнасць).
3. Растлумачце ўмовы і прычыны, што прывялі да парадоксу, які ўтрымліваецца ў гістарычнай ілюстрацыі.
4. Прасачыце, у чым заключаецца гістарычная пераемнасць вызначанай вамі з’явы (падзеі) з папярэднім перыядам развіцця.
5. Выкажыце асабістае стаўленне да паказаных на ілюстрацыі гістарычных падзей і іх удзельнікаў.

Як праводзіць уяўнае інтэрв'ю з гістарычнай асобай

1. Сфармулюйце тэму інтэрв'ю альбо яго асноўную праблему і мэту, якую вы ставіце перад сабой.
2. Патлумачце, чаму менавіта гэты суразмоўца быў абраны вамі для правядзення інтэрв'ю, наколькі ён кампетэнтны для асвятлення пэўнай праблемы або цікавы як асоба.
3. Пазнаёмцеся з біяграфіяй (лёсам) гістарычнай асобы. Даведайцеся пра дасягненні свайго суразмоўцы ў галіне яго дзейнасці.
4. Вызначце, у чым заключаюцца погляды і перакананні гістарычнай асобы.
5. Звярніце ўвагу на канкрэтныя гістарычныя ўмовы, у якіх адбывалася дзейнасць дадзенай асобы і якія паўплывалі на фарміраванне яе поглядаў і вынікі дзейнасці.
6. Пацікаўцеся прычынамі (матывамі) учынкаў (дзеянняў) гістарычнай асобы.
7. Вызначце тыя эмоцыі (пачуцці), што перажывала дадзеная асоба.
8. Складзіце пытанні для правядзення ўяўнай гутаркі з улікам абставін жыцця і дзейнасці гістарычнай асобы.
9. Спрагназуйце з улікам звестак пра суразмоўцу, з якім вы ладзіце інтэрв'ю, яго магчымыя (верагодныя) адказы на зададзеныя вамі пытанні.

Як мадэляваць свае паводзіны ва ўмоўнай гістарычнай сітуацыі

1. Ахарактарызуйце гістарычныя ўмовы, якія склаліся ў пэўны храналагічны перыяд.
2. Вызначце метады і сродкі, якія выкарыстоўваліся для рэалізацыі планаў развіцця беларускага грамадства.
3. Спрагназуйце, якімі маглі б быць вашы погляды і паводзіны ў канкрэтнай гістарычнай сітуацыі.
4. Абгрунтуйце матывы (прычыны) ваших меркаваных учынкаў (дзеянняў).

Як скласці план экспазіцыі краязнаўчага музея па тэме «Славутасці роднага краю»

1. Сфармулюйце мэту, з якой ствараецца музейная экспазіцыя.
2. Вызначце тэму і назву экспазіцыі.
3. Удакладніце храналагічны перыяд, што будзе асвятляцца.
4. Канкрэтызуйце гістарычныя падзеі, персаналіі, якія будуць адлюстраваны ў экспазіцыі.
5. Пeralічыце экспанаты, якія вы прапануеце выкарыстаць.
6. Падрэбязна апішыце экспанаты, якія з'яўляюцца найбольш важнымі для асвятлення тэмы.
7. Раствлумачце, якім чынам прапанаваныя ці знойдзеныя вамі экспанаты адпавядаюць вызначанай вамі мэце.
8. Патлумачце, у чым заключаюцца характэрныя і арыгінальныя рысы выкарыстаных вамі экспанатаў.

Спіс рэкамендаванай літаратуры

Адамушка, У. І. Палітычныя рэпрэсіі 20—50-х гадоў на Беларусі / У. І. Адамушка. — Мінск, 1994.

Антонович, С. В. Пётр Машеров: жизнь, судьба, память... : док. повесть / С. В. Антонович. — Минск, 1998.

Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941—1945 : энцыклапедыя / рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск, 1990.

Беларусь: народ, государство, время / редкол.: А. А. Коваленя [и др.]. — Минск, 2009.

Белорусская дипломатия / А. Ю. Жерносек [и др.]. — Минск, 2017.

Белорусские оstarбайтеры : в 3 кн. — Минск, 1996—1998. — Кн. 1 : 1941—1942. — 1996.

Бергман, А. Слова пра Браніслава Тарашкевіча / А. Бергман. — Мінск, 1996.

Бондаренко, В. Дванадцать подвигов во славу Отечества / В. Бондаренко. — Минск, 2013.

Бочаров, Г. Подвиг Николая Чепика / Г. Бочаров. — 2-е изд. — М., 1986.

Вклад белорусского народа в Победу в Великой Отечественной войне / А. М. Литвин [и др.]. — 2-е изд. — Минск, 2016.

Вялікі гістарычны атлас Беларусі : у 4 т. — Мінск, 2009—2018. — Т. 4. — 2018.

Герб и флаг Белорусской державы / сост. Э. М. Скобелев. — Минск, 1997.

Детство войны 1941—1945 гг.: живые свидетельства Беларуси. — Минск, 2012.

Жыгоцкі, М. Р. Легендарны дзед / М. Р. Жыгоцкі ; пад рэд. М. В. Кузняцова. — Мінск, 1993.

Ігнаценка, І. Усевалад Ігнатоўскі і яго час / І. Ігнаценка, А. Кароль. — Мінск, 1991.

Иоффе, Э. Г. От Мясникова до Малофеева: кто руководил БССР / Э. Г. Иоффе. — Минск, 2008.

Ліс, А. Цяжкая дарога свабоды : артыкулы, эцюды, партрэты / А. Ліс. — Мінск, 1994.

Мы — беларусы / уклад.: Т. М. Бондар, П. П. Рабухін. — Мінск, 2003.

Марціновіч, А. Хто мы, адкуль мы... : гіст. эсэ, нарысы : у 3 кн. / А. Марціновіч. — Мінск, 2008. — Кн. 3.

Мяснікоў, А. Ф. Сто асоб беларускай гісторыі : гістарычныя партрэты / А. Ф. Мяснікоў. — 2-е выд., дапр. — Мінск, 2009.

Памяць : гісторыка-дакументальныя хронікі гарадоў і раёнаў Беларусі. — Мінск, 1985—2004.

Рассадин, С. Е. Истоки государственной символики Беларуси / С. Е. Рассадин. — Минск, 2014.

Скоропанов, С. Г. Солдатская жизнь академика / С. Г. Скоропанов. — Минск, 1997.

Современная Беларусь : энцикл. справ. : в 3 т. / редкол.: М. В. Мясникович [и др.]. — Минск, 2006—2007.

Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў : у 12 т. Т. 5 : Гісторыя Беларусі / рэдкал.: У. У. Андрыевіч [і інш.]. — Мінск, 2016.

Ягодинский, В. Н. Александр Леонидович Чижевский, 1897—1964 / В. Н. Ягодинский. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 1987.

ЗМЕСТ

Як працаваць з вучэбным дапаможнікам	3
--	---

Раздзел I

КАСТРЫЧНІЦКАЯ РЭВАЛЮЦЫЯ Ў РАСПІ І СТАНАЎЛЕННЕ БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫЯНАЛЬнай ДЗЯРЖАЎНАСЦІ. 1917—1921 гг.

§ 1. Падзеі Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. у Беларусі	6
§ 2. Спробы дзяржаўнага самавызначэння Беларусі	13
§ 3. Стварэнне беларускай савецкай дзяржавы.....	19
§ 4. Польска-савецкая вайна 1919—1921 гг. і другое абвяшчэнне ССРБ	25

Раздзел II

БЕЛАРУСЬ ВА ЎМОВАХ СТАНАЎЛЕННЯ САВЕЦКАГА ГРАМАДСТВА. ЗАХОДНЯЯ БЕЛАРУСЬ У СКЛАДЗЕ ПОЛЬШЧЫ. 1921—1939 гг.

§ 5. БССР у гады новай эканамічнай палітыкі	30
§ 6. Правядзенне індустрыялізацыі і калектывізацыі сельскай гаспадаркі ў БССР	34
§ 7. Грамадска-палітычнае жыццё БССР у 1920—1930-я гг.	39
§ 8. Палітыка беларусізацыі. Развіццё адукацыі, навукі і культуры ў БССР у 1920—1930-я гг.	45
§ 9. Заходняя Беларусь у складзе Польшчы	51
§ 10. Абагульненне па раздзелах I і II	57

Раздзел III

БССР У ГАДЫ ДРУГОЙ СУСВЕТНАЙ І ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВОЙНАЎ

§ 11. Пачатак Другой сусветнай вайны. Уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР	61
§ 12. Пачатак Вялікай Айчыннай вайны	65
§ 13. Германскі акупацыйны рэжым на тэрыторыі Беларусі ў 1941—1944 гг.	70
§ 14—15. Разгортванне народнай барацьбы супраць германскіх акупантаў	76
§ 16. Вызваленне БССР ад германскіх захопнікаў. Унёсак беларускага народа ў перамогу над нацысцкай Германіяй. Удзел БССР у заснаванні ААН	84
§ 17. Абагульненне па раздзеле III	91
§ 18. Наш край у перыяд станаўлення савецкага грамадства і ў гады Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў	94

Раздел IV

БССР У ДРУГОЙ ПАЛОВЕ 1940-х — 1980-я гг.

§ 19. Грамадска-палітычнае жыццё ў другой палове 1940-х — першай палове 1960-х гг.	96
§ 20. Сацыяльна-эканамічнае развіццё ў другой палове 1940-х — першай палове 1960-х гг.	102
§ 21. Грамадска-палітычнае становішча ў другой палове 1960-х — 1980-я гг.	107
§ 22—23. Сацыяльна-эканамічнае становішча ў другой палове 1960-х — 1980-я гг.	112
§ 24—25. Развіццё адукацыі, навукі і культуры ў другой палове 1940-х — 1980-я гг.	121
§ 26. Абагульненне па раздзеле IV	133

Раздел V

СТАНАЎЛЕННЕ І ЎМАЦАВАННЕ ДЗЯРЖАЎНАГА СУВЕРЭНІТЭТУ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ. 1990-я гг. — ПАЧАТАК XXI ст.

§ 27. Станаўленне дзяржаўнага суверэнітэту.....	136
§ 28. Грамадска-палітычнае жыццё ў другой палове 1990-х гг. — пачатку XXI ст. ...	142
§ 29. Сацыяльна-эканамічнае развіццё Рэспублікі Беларусь.....	148
§ 30. Знешняя палітыка Рэспублікі Беларусь	153
§ 31. Развіццё адукацыі і навукі, культуры і спорту.....	158
§ 32. Абагульненне па раздзеле V.....	164
§ 33. Наш край у другой палове 1940-х гг. — пачатку XXI ст.	168
Гістарычны слоўнік	169
Храналагічная табліца	175
Метадычныя парады	178
Спіс рэкамендаванай літаратуры	180

Вучэбнае выданне

**Паноў Сяргей Венямінавіч
Сідарцоў Уладзімір Нічыпаравіч
Фамін Віталь Міхайлавіч**

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ **1917 г. — пачатак XXI ст.**

Вучэбны дапаможнік для 9 класа
ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання

Галоўны рэдактар *Н. Г. Шчарбакова*
Рэдактары *І. С. Балабановіч, Н. Б. Кучмель, І. В. Летуновіч*
Дызайн вокладкі *Л. І. Мелава*
Тэхнічнае рэдагаванне і камп'ютарная вёрстка *І. П. Грышынай, А. У. Смалюк*
Карэктар *В. Р. Ермаковіч*

Падпісана да друку 19.04.2019. Фармат 70×90 $\frac{1}{16}$. Папера афсетная № 1.
Друк афсетны. Ум. друк. арк. 13,45+0,29 форз. Ул.-выд. арк. 11,60+0,40 форз. Тыраж 19730 экз. Заказ 1174.

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецкі цэнтр Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных
выданняў № 1/159 ад 27.01.2014. Вул. Чырвонаармейская, 6, 220030, Мінск.

Адкрытае акцыянернае таварыства «Паліграфкамбінат імя Я. Коласа». Пасведчанне аб дзяржаўнай
рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 2/3 ад 10.09.2018.
Вул. Каржанеўскага, 20, 220024, Мінск.

Правообладатель Издательский центр БГУ

(Назва ўстановы агульнай сярэдняй адукацыі)

Вучэбны год	Імя і прозвішча навучэнца	Клас	Стан вучэбнага дапаможніка пры атрыманні	Адзнака навучэнцу за карыстанне вучэбным дапаможнікам
20 / 20				
20 / 20				
20 / 20				
20 / 20				
20 / 20				
20 / 20				